

МИННО-ГЕОЛОЖКИ
УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. ИВАН РИЛСКИ“

ИЗВЕСТИЯ

ПО ХУМАНИТАРНИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ

на МГУ „Св. Иван Рилски“

ТОМ 1 (XXI)

София, 2021

**МИННО-ГЕОЛОЖКИ УНИВЕРСИТЕТ
„Св. Иван Рилски“**

**ИЗВЕСТИЯ
ПО ХУМАНИТАРНИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ**

Том 1 (XXI)
София, 2021

**UNIVERSITY OF MINING AND GEOLOGY
“St. Ivan Rilski”**

**P R O C E E D I N G S
IN THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES**

Volume 1 (XXI)

Sofia, 2021

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Председател: проф. д-р Йордан Иванов

Членове: проф. д.ф.н. Добрин Тодоров, доц. д-р Ваня Цолова, ст. пр. д-р Иванка Ставрева, ст. пр. д-р Цветелина Вукадинова, ст. пр. д-р Елена Давчева, ст. пр. Милена Първанова (отг. редактор, стилев редактор, техн. редакция и предпечат), ст. пр. Велислава Паничкова, ст. пр. Моника Христова

Включените в настоящия брой текстове изразяват персоналното мнение на всеки отделен автор, което може да не съпада с мнението на редакторския колектив на списание „Известия по хуманитарни и социални науки на МГУ „Св. Иван Рилски“, на ИК „Св. Иван Рилски“ или на МГУ „Св. Иван Рилски“.

ИЗВЕСТИЯ ПО ХУМАНИТАРНИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ
НА МГУ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“ - СОФИЯ
ТОМ 1 (XXI) / 2021 ГОДИНА
ИК „СВ. ИВАН РИЛСКИ“
ISSN 2815-3081 (print)
ISSN 2815-309X (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ЮБИЛЕЙ

65 години организирано спортно движение и рожден ден на катедра „Физическо възпитание и спорт“ при МГУ „Св. Иван Рилски“	7
--	---

II. ИЗСЛЕДВАНИЯ

Добрин Тодоров Фаталистичен неоинтелектуализъм	9
Йордан Иванов Спортологични проблеми на физическото възпитание във висшите училища през призмата на образователната му компонента	28
Теодоричка Готовска–Хенце Българистичен обмен в лоното на две империи (из кореспонденцията Павел Й. Шафарик – Николай Мурзакевич)	33
Ива Митева Идея за мониторинг на закритите уранодобивни обекти в България 48	

III. ЕЗИКОЗНАНИЕ

Милена Първанова Полу-афiksi	51
------------------------------------	----

IV. ОБУЧЕНИЕ

Ивайло Ив. Пеев Съвременна визуална култура – отражения в чуждоезиковото обучение	58
Цветелина Вукадинова Развитие на комуникативна компетентност на инженери, изградена върху тезаурус на образователно съдържание	67
Милена Първанова, Марин Евгениев Участие в проект „TrainESEE v.2 – обучение на преподаватели в Източна и Югоизточна Европа“, Модул 1 – Методика на преподаване	78
Екатерина Балачева, Елена Давчева Участие в обучение „Развитие и управление на проекти“ - Модул 2	93
Елена Давчева Едно мнение за използване на таблици при изучаване на местоименията	98
Милена Първанова Приемство	112

V. ДЕБЮТ

Карина Гелова Защо предпочетох да уча в МГУ „Св. Иван Рилски“	114
Манол Илиев Защо предпочетох да уча в МГУ „Св. Иван Рилски“	116
Илиян Тодоров Защо предпочетох да уча в МГУ „Св. Иван Рилски“	118
Александър Димитров Нашата специалност през моя поглед	119
Явор Иванов Оковите на измамната свобода	122

VI. ЕСЕ	
Георги Първанов Мароко в мен	126
VII. КАЛЕНДАР НА ДЕЙНОСТИТЕ	133
Послеслов	141

CONTENTS

I. ANNIVERSARY

65 Years of Organised Sports Movement and the Birthday of the Department of Physical Education and Sports at the University of Mining and Geology “St. Ivan Rilski”	7
--	----------

II. INVESTIGATIONS

Dobrin Tododrov Fatalist Neo-Intellectualism	9
Yordan Ivanov Sports Issues with Physical Education in Higher Education through the Prism of Its Educational Component	28
Teodorichka Gotovska-Hentse Bulgarian Exchange in the Bosom of Two Empires (from the correspondence between Pavel J. Šafařík and Nikolay Murzakevič).....	33
Iva Miteva Idea for Monitoring the Closed Uranium Mining Sites in Bulgaria.....	48

III. LINGUISTICS

Milena Purvanova Semi-Affixes.....	51
---	-----------

IV. EDUCATION

Ivaylo Iv. Peev Contemporary Visual Culture – Reflections in Foreign Language Teaching	58
Tsvetelina Vukadinova Development of Communicative Competence of Engineers, Based on an Educational Content Thesaurus	67
Milena Purvanova, Marin Evgeniev Participation in the Project “TrainESEE v.2 – Training for University Lecturers in Eastern and South-Eastern Europe”, Module 1 – Methods of Teaching	78
Ekaterina Balacheva, Elena Davcheva Participation in the “Development and Management of Projects” Training – Module 2	93
Elena Davcheva One Opinion on How to Use Tables Studying the Pronouns.....	98
Milena Purvanova Delicetance (Accepted with Delight)	112

V. DEBUT

Karina Gelova Why Have I Chosen to Study at the University of Mining and Geology “St. Ivan Rilski”	114
Manol Iliev Why Have I Chosen to Study at the University of Mining and Geology “St. Ivan Rilski”	116
Iliyan Todorov Why Have I Chosen to Study at the University of Mining and Geology “St. Ivan Rilski”	118
Aleksandar Dimitrov Our Course of Studies through My Eyes	119
Yavor Ivanov The Shackles of a Deceptive Freedom.....	122

VI. ESSAY	
Georgi Purvanov Morocco in Me	126
VII. CALENDAR OF THE ACTIVITIES	133
Afterword	141

I. ЮБИЛЕЙ

65 ГОДИНИ ОРГАНИЗИРАНО СПОРТНО ДВИЖЕНИЕ И РОЖДЕН ДЕН НА КАТЕДРА „ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТ“ ПРИ МГУ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“

ПРИВЕТСТВИЕ

Уважаеми студенти, преподаватели, служители, деятели, общественици и спомоществователи на университетското физическо възпитание и спорт в нашата Алма Матер,

Приемете от мое име и от името на катедра „Физическо възпитание и спорт“ най-искрени, чистосърдечни и академични поздравии към всички Вас по случай 65-тата годишнина от организираното спортно движение в нашия университет и рождения ден на кат. ФВС.

Специални благодарности

изказвам на нашите студенти, спортисти, преподаватели, академични ръководства, обществен актив, спонсори и ветерани за цялостния принос към развитието и усъвършенстването на физическото възпитание и спорта в МГУ, модернизацията на спортната база и постигането на значими спортни успехи в системата на академичния спорт.

Благодаря Ви, че изпълнихте тези 65 години със съдържание, смисъл, спортна слава и гордост!

Какво са 65 години? Миг в безкрая на времето, повод за равностетка и ново начало.

Честит юбилей, скъпи спортни приятели!

проф. д-р Йордан Иванов,
ръководител на кат. ФВС

*Колективът на катедра „Физическо възпитание и спорт“
при Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“
през своята юбилейна 65-та година*

*(отляво надясно: ст. пр. Илиян Баланов, доц. д-р Ваня Цолова,
проф. д-р Йордан Иванов - ръководител кат. ФВС,
ст. пр. д-р Соня Максимова, ст. пр. д-р Виктория Ковачка,
ст. пр. д-р Иванка Ставрева, ст. пр. Евгени Йорданов,
ст. пр. Каролина Цветкова)*

*Честита юбилейна година на колегите и приятели от кат. ФВС!
Желаем много здраве, състезателни успехи и спортна слава!*

II. ИЗСЛЕДВАНИЯ

ФАТАЛИСТИЧЕН НЕОИНТЕЛЕКТУАЛИЗЪМ

Добрин Тодоров¹

След краха на идеологиите на XX век мнозина изследователи на човешкия идеен живот обявиха, че е настъпил край на усилието за създаване на подобни интелектуални конструкции. Според тях със смъртта на идеологиите и свързаните с тях утопии за сътворяване на „нов свят“, респ. „нов човек“ и поставяне началото на „ново време“ окончателно е изкоренен поривът на хората да изграждат такива проекти. Развитията от последните години обаче опровергават тези очаквания. На „пазара на светогледи“ се появяват нови учения, които предлагат задоволяване на изконните нужди на хората от подредена картина на света, предвиждания за бъдещето на човечеството и *планове за усъвършенстване* както на човешката природа, така и на обществото на хората. Разликата от досегашната практика при създаването на учения от този вид е, че автори на новите идеологии (светогледи, „религии“) обикновено не са мислители от сферите на хуманитарните и социалните науки, а произхождат от областите на *природознанието* и *техническите науки*¹. Окуражени от успехите в своите професионални области и приложението им в практиката, те дръзват да влязат в „чужда територия“, като предлагат както свои версии за устройството и функционирането на света, така и *програми* за неговата промяна от хората в желана от тях посока чрез използване на все по-усъвършенствани технически средства. Днес светогледният и ценностен дебат се води предимно в *научно-технологичното* интелектуално поле от представителите на глобалния научно-технологичен елит, формиращ свой специфичен етос и свои светогледни нагласи. Този елит се опитва да наложи своята визия за бъдещето и да я представи като единствено възможна.

Напоследък в публичното пространство на западния свят си пробива път нова идеология, която наричам условно *неоинтелектуализъм*². Нейна висша ценност и отправна точка е *изкуственият интелект* (ИИ), който се разглежда от много съвременници като панацея за решаване на човешките проблеми. Те очакват занаяпред ИИ да оказва *доминиращо влияние* върху всички сфери от живота на хората: стопанска дейност, образование, здравеопазване, политика, религия, изкуство, медии и пр. Тъй като на ИИ се възлагат големи надежди, то възниква потребност своеевременно да се осмислят генезиса, същността, типове, мястото и ролята му в света, потенциала му за развитие и пр., но най-вече характера на неговите *взаимоотношения* с хората³. По тези и редица други въпроси, свързани

---

¹ Проф. д.ф.н., преподавател по философия в секция „Философски и социални науки“ на катедра „Икономика и управление“ при МГУ „Св. Иван Рилски“

с ИИ, от няколко десетилетия се водят дискусии главно в англоезичния свят и то предимно сред учени от областта на природните науки и технолози. Каквито и да са второстепенните различия помежду им, те споделят общ *технологичен фанатизъм* (абсолютизъм), свързан с убеждението, че непременно следва да се внедрява в живота на хората *всяка* възможна технология, тъй като добруването на човечеството напред ще се определи от масовото приложение на технологии и особено на ИИ. Новите „интелектуални лидери“ на човечеството разглеждат като аксиома тезата, че научно-технологичният прогрес във всичките му проявления е *безусловна цел*, която хората трябва непременно да приемат. Нещо повече, тези „гурута“ вече се опитват да реализират *проект* за развитие на човешкия род и света, като разработват разгърнати *планове* за практическото му осъществяване чрез конкретни стъпки за усъвършенстване и разпространение на разнообразни технологии в живота на хората, сред които се открояват различни приложения на ИИ.

Предвид високия потенциал за увеличаване влиянието на неointелектуализма сред съвременните и бъдещите поколения, ще анализирам някои от елементите на тази идеология с оглед изясняване на *въздействието*, което тя оказва върху очакванията и намеренията за действие на хората в бъдеще. Тук я представям във варианта, който излага Рей Кърцуайл в книгата си „Как да създадем ум. Разкритата тайна на човешкия ум“ (София: „Изток-Запад“, 2015). Обръщам се именно към този автор както заради *реномето* му на „един от водещите световни изобретатели, мислители и футуролози“, който е „може би най-влиятелният технологически визионер днес“ – според оценката на издателя на книгата му, така и поради завладяващия и привлекателен за читателя *стил* на неговото изложение.

Интелектът – най-важен обект за изучаване и надежда на човечеството

Кърцуайл базира своите разсъждения върху предпоставката за изключителната *важност* на интелекта в света, който той определя като „най-значимото явление във вселената“ (9)⁴. Неговата уникалност се дължи на способността му „да надхвърли естествените си ограничения“ (9), т.е. да *надмогне* даденостите при своята поява и да отиде отвъд първоначално заложените му параметри. Ала най-голямото предимство на интелекта спрямо всички останали елементи от действителността се крие в *потенциала* му „да преобразува света по свой образ“ (9). Иначе казано, той е в състояние да *препраща* действителността както намери за добре.

Вниманието на Кърцуайл е съсредоточено върху *човешкия* интелект, като оставя без коментар въпросите съществува ли свръхестествен (божествен) разум или разтворен в естествения свят (природен) ум. Според американския футуролог интелектът на хората ни е дал възможност да отидем отвъд *природните* си заложби: той „ни е позволил да преодолеем ограниченията на биологичното си

наследство и да променим себе си в хода на този процес“ (9). В това отношение „ние сме единственият вид, който прави това“ (9), т.е. човешкото *самонадграждане* няма аналог в природната реалност. Тази привилегия дава самочувствие на хората да претендират за *изключителна* роля в света.

За *емпирична база* Кърцуайл използва както актуални невронаучни изследвания, така и собствени мисловни експерименти. Той анализира съвременните постижения в областта на изучаването на естествения *човешки мозък* от гледна точка на перспективата за създаване на негов *изкуствен аналог* – проект, който предизвиква голям ентузиазъм у мнозина от днешните хора. За да се постигне целта на проекта – обратно *изкуствено конструиране* на мозъка - се налага първоначално изучаване на „специфичните устройствени парадигми на най-интелигентната същност в природата – човешкия мозък“ (308). Задачата е, след като се изследва в детайли строежа и функционирането на мозъка, да се постигне максимално близка до оригинала *имитация* на естествения в изкуствения интелект – „функционално симулиране на човешкия мозък“ (300). Крайната цел на начинанието е да се *възпроизведат* в изкуствения интелект – без да се променят по същност – природно зададените човешки умствени способности, но вече *увеличени* в степен, като се постигне „експоненциален растеж на капацитета“ му (305). Според Кърцуайл „биологичният човешки мозък притежава значителна пластичност“, ала „той има сравнително неизменна архитектура, която не може съществено да бъде преустроена, а също и ограничен капацитет“ (314), т.е. разпростира се в *граници*, които не могат да бъдат преминати. Едва в имитацията го ИИ може да се увеличи *без предел* потенциала му по „небиологичен път“. Нечовешкият интелект, „който ще създадем чрез обратно конструиране на мозъка, ще има достъп до собствения си изходен код и ще е в състояние бързо да се самоусъвършенства в ускоряващ се интерактивен цикъл“ (314). Така веднъж сътворен от хората, изкуственият ум ще се еманципира от тях и ще тръгне по *собствен път*.

Кърцуайл използва *структурно-функционален* подход за реализацията на проекта си за създаване на ИИ, като търси „вдъхновени от биологията методи, които да ускорят работата по ИИ, която до голяма степен е напреднала без особени знания за това как мозъкът изпълнява сходни функции“ (305). Той акцентира върху възпроизвеждащите се *операции* в човешкия мозък, в който се наблюдава „огромно повторение на функции“ (304). Кърцуайл създава собствена теория – *шаблоно-разпознавателна теория за ума* (ШРТУ), според която човешкият мозък притежава „решаваща способност“ – да бъде „разпознавател на шаблони“ (16). Нейната *цел* е да изследва и направи „симулации на мозъчни региони“ и моделите, по които те работят (16), за да направи възможно „обратно конструиране“ на „ключови функции“ на слуховата и зрителната кора, малкия мозък (16) в ИИ. Да се проектират в ИИ сходни по функция алгоритми, взети от естествения човешки мозък, означава, че при неговото конструиране създателите му нямат за цел принципно новаторство, а само *възпроизвеждане* на познати

схеми и модели на действие.

Според Кърцауайл е нужно да се опознаят и използват *алгоритмите*, по които функционира мозъкът, тъй като цялата мисловна дейност той обяснява чрез шаблоните, по които работи *неокортексът* – „вероятно най-значимата идея в света“ (17). Това е областта в мозъка, отговорна за възприятието, паметта и критичното мислене, т.е. *ядрото* на човешкия ум. Американският футуролог смята, че „по-големият неокортикален капацитет е дал възможност на този биологичен вид да създава и да разглежда мисли от по-високи понятийни нива, което е довело до възникването на всички различни области на изкуството и науката“ (315). Според него неокортексът има огромен потенциал: „той е в състояние да представя всички знания и умения, а също и да създава нови знания“ (17). Ролята му в мисловния процес на хората е водеща – „в края на краищата, дело на неокортекса е всеки роман, всяка песен, всяка картина, всяко научно откритие, както и останалите най-различни творения на човешката мисъл“ (17). Тук обаче възниква питането кое е *причината* и кое *следствието*: мозъкът ли поражда културата или тя стимулира неговото развитие. Струва ми се убедителна тезата, че неокортексът е *условие за възможност*, но не и *източник* на мисленето. Последното притежава *идеален* характер, макар да има за предпоставка телесен (материален) орган: „мисли, т.е. действа в идеален план, не мозъкът като такъв, а човекът, притежаващ мозък, при това човекът в единство с външния свят“⁵ (физически, животински, социо-културен).

Кърцауайл превръща „основния алгоритъм на неокортекса“ (14) в централен обект на изследване. Конкретната му *цел* е изучаване на „информационно-обработващите алгоритми“ на невроните, чрез които се осъществява „нервното изчисление“. За да се реши задачата за „обратно конструиране на човешкия мозък“ в ИИ, е нужно да проумеем „в подробности как действат отделните неврони и после да съберем информация как са свързани функционалните модули“ (305). Търсеният *ефект* е оптимизиране на движението на информацията във всички области на човешкия живот чрез използване на все повече и все по-съвършени „интелигентни алгоритми“ (14). В ИИ чрез добавяне на „още неокортекс в небιологична форма можем да очакваме дори още по-високи качествени нива на абстракция“ (315) в мисленето. Тук обаче следва да се попитаме дали повишаването на абстрактността е *идеалът*, към който хората следва да се стремят при усъвършенстване на естествения си интелект и надграждане над него на изкуствен. Дали прекомерното абстрахиране от особеностите на *конкретните* явления, с които хората имат досег в живота си, няма да доведе до загуба на чувствителност към техните *специфични* особености и до тържество на *формализма* в тяхното мислене за сметка на *съдържателния* анализ?

Кърцауайл предпоставя, че дейността на ума може да се обясни изцяло посредством *математически* апарат. Благодарение на този инструментариум е възможно да се извлече общата „канонична схема“, заложена в човешките мозъци, която действа с „вариации“ при отделните индивиди. Той смята, че

„математическите методи, които са се развили в областта на изкуствения интелект, са математически много подобни на методите, които биологията е развила под формата на неокортекс“ (15). Това *сходство* според американския изследовател прави напълно постижимо „обратното конструиране“ в ИИ на дейността на човешкия мозъчен неокортекс. Повторението на структури в индивидуалните мозъци навежда на мисълта за наличие на голяма *хомология* в човешкия биологичен вид (303), което открива възможност за нейното възпроизвеждане в ИИ. Кърцуайл особено държи на тази ключова за теорията му *аналогия* в устройството и оттам във функционирането между естествения и изкуствения ум. Близостта помежду им е предпоставка за *имитация* (уподобяване) на оригинала – естествения интелект, в неговия изкуствен аналог. Ала американският футуролог не си дава сметка, че колкото и да си приличат изходната реалност и нейната реплика, то все пак помежду им винаги съществува непренебрежимо *различие*. Пълно съвпадение в битието им никога не се постига – в крайна сметка „новото“ все пак е нещо различно от „старото“. Заместителят на оригинала винаги е само негов *ерзац*, в най-добрия случай успешно *подражание*, но много по-често *фалшификат*.

Кърцуайл е горещ привърженик на изследователска методология, базирана на *статистически* похвати. Той възразява на опонентите си, които твърдят, че статистическият анализ не осигурява същностно *разбиране* на изучаваните от хората явления: „Ако разбирането на езика и други явления посредством статистически анализ не се брои за истинско разбиране, то значи и хората нямат разбиране“ (15). Той защитава статистическите методи срещу възражения за неспособността им да осигурят проникване в човешкия *смисъл* на изследваните феномени. Американският футуролог фаворизира този вид изследователски инструменти и се присъединява към групата от мислители, свеждащи *качеството* до измеримо *количество* и смятащи, че винаги и навсякъде „от количественото подобрене произтича качествен напредък“ (314). Кърцуайл е убеден, че *количествените* прираст на капацитета на неокортекса води до *качествена* промяна във функционирането на мозъка, респ. интелекта. Така обаче се *опростява* сложната реалност, в която хората пребивават. Тази теза е твърде проблематична, вкл. при осмисляне поведението на ИИ. То се обрича на извършване на ограничен кръг от операции, свързани с натрупване на *еднотипни* статистически данни и *комбинаторика* от познати елементи. Това едностранчиво схващане за ИИ предполага той да извършва действия, които не отиват отвъд аксиомите и формалните правила, заложили при неговото създаване. Нещо, което Кърцуайл и съмишлениците му се стремят да не допуснат, тъй като по такъв начин ще се пресече възможността за *самоусъвършенстване* на ИИ по непредвиден от създателите му начин.

Развитието на изкуствения интелект – съдба на човечеството?

Кърцуайл предлага специфичен поглед към *интелигентността*, която

определя като „способността да се решават задачи с ограничени ресурси, при което ключовият ресурс е времето“ (311). Той вижда предназначението на тази способност не в постигане на вярното *познание*, а в успешното *действие*, т.е. един прагматичен мотив за нейното развитие. Според него *скоростта* е основно предимство на интелигентността: „по-бързото решаване на задачи...отражава по-голямата сила на интелекта“ (311). Американският футуролог смята, че „прилагана от нашия вид, тя ни е дала възможност не само да властваме над планетата, но и непрекъснато да подобряваме качеството на живота си“ (311), а следователно оправдава претенцията за *господство* на хората в света. За да се постигне то е важно „да разширим неимоверно силите на собствения ни интелект“ (14). С други думи казано, нужно е да бъде умножавана *моцта* на човека чрез увеличаване капацитета на неговия ум.

Кърцуайл изповядва характерния за много съвременници *култ към силата* – тя е върховната ценност, която безусловно трябва да се увеличава чрез усъвършенстване на технологиите: „Когато разпознаването на шаблони на човешко ниво се съчетае със скоростта и точността, присъщи на компютрите, това ще доведе до много мощни способности“ (308-309). Благодарение на тази мощ и след като „продължим действието на закона за ускоряващата се възвръщаемост“⁶, ние хората „ще трябва да се разпрострем към останалата част на галактиката и вселената“ (315), т.е. ще осъществим глобална завоевателна политика по силата на непреодолима *необходимост*. Чрез „колонизиране на вселената“ (316) човечеството ще се стреми да я *подчини* и *използва*. Така хората ще изпълнят своята *завоевателна* мисия във вселената, която сами са си вменили.

Самото поставяне на подобна цел говори, че Кърцуайл не изпитва никакъв респект, да не говорим за *възхищение* или *смирение*, пред различната от човека действителност. Той си задава въпроса „Колко време ще е необходимо, за да разпространим своя интелект в небιологичната му форма из цялата вселена?“, без да се запита дали изобщо има *смисъл* да го правим. Американският футуролог определя като „ключов стратегически въпрос за човеко-машинната цивилизация в началото на ХХII в.“ дали хората „ще сме в състояние да преминем или по друг начин да заобиколим границата на скоростта на светлината“ (316), тъй като тази граница възпира безпределната *експанзия* на човечеството във вселената. Иначе казано, той определя безусловно както *вида цивилизация*, в която ще живеят хората в обозримо бъдеще, така и чертае дългосрочни перспективи за развитието на човешкия род по посока на *покоряване* на различната от тях действителност. Американският футуролог и за миг не поставя под съмнение *нуждата* от самата инвазия на хората във вселената. Напротив, той смята, че съществува *предопределеност* на човешкото поведение в тази посока, макар да не си дава труда да обясни откъде произтича тя. Според него се разбира от само себе си, че бъдещето на човечеството е непременно обвързано с реализацията на проекта за ИИ, благодарение на който хората ще *подчинят* вселената. Теза, която съвсем

не е безспорна.

Кърцуайл представя като съдбовна *неизбежност* разпространението на ИИ във вселената и се опитва да превърне в самосбъдваща се прогноза своята визия за бъдещото на човечеството. Той смята, че хората имат особена *мисия*: „да пробудим вселената, а после интелигентно да решим съдбата ѝ, изпълвайки я с нашия човешки интелект в небιологичната му форма, е наша съдба“ (316). Американският футуролог вижда *предопределение* в поемането от хората на управлението на вселената, без да обяснява какъв е крайният му *източник* – изглежда го намира в самия човек, макар това да е твърде екстравагантна теза. Човекът в неговите очи се е *самообожествил* и смята, че му се полага ролята на повелител на мирозданието. Така Кърцуайл се включва в дългия списък от влиятелни личности, които правят апотеоз на човешкото *величие* и амбицията на хората да станат *господари* на света. Ала не се пита дали те имат право на подобна претенция, както и готовност да поемат *отговорност* за съдбините на вселената, след като не са в състояние да я носят за собствената си планета.

Самовъзвеличаването на човека и стремежът му да *покори* света не е ново явление. В миналото то се е срещало у мнозина мислители. Това обаче не го прави непременно безвъпросно приемливо. Винаги е имало други автори, които са се противопоставяли на високомерието и арогантността на хората, стремящи се към *подчиняване* на различната от тях действителност. Тяхната позиция стъпва върху изстраданото от поколения човеци прозрение за *несамодостатъчността*, крайността, изконната слабост и *уязвимост* на хората от по-мощни от тях реалности. То не предполага отказ на хората от самоусъвършенстване, а признание за *границите* на тяхното битие и приемане на зададените им *рамкови условия* на съществуване.

Фаталистичният проект на Кърцуайл стъпва върху *детерминистично* разбиране за хода на историята. Според него „последното изобретение, което е било необходимо да направи биологичната еволюция – неокортексът, – неизбежно води към последното изобретение, което е необходимо да направи човечеството – истински интелигентни машини“ (315). Той смята, че дава глобално обяснение за хода на световната история, като открива нейната *посока* и *цел*. Американският футуролог предрича, че ние – хората – непременно „ще се слеем с интелигентните технологии, които създаваме“ (313) и в тази симбиоза на човешкото и инструменталното битие вижда *смисъла* на усилията на човечеството в близките десетилетия. Той обаче не посочва откъде произтича *неизбежността* за развитието на технологиите – в частност тъкмо от вида ИИ, още по-малко на сливането им с човешкото битие. С основание може да му се възрази, че липсва вменено *задължение* от хората да създават и внедряват нови технологии, вкл. от подобен род. Кърцуайл се опитва да *натрапи* своята визия за бъдещето на човешкия род, представяйки я като *съдбовно* предопределена. Всъщност той отказва да допусне възможността хората сами да *решават* дали изобщо, до каква степен и кои видове технологии да допуснат в живота си, вкл.

базираните на ИИ. Според него представителите на човешкия род нямат друг *избор*, а следователно и трябва да се откажат от свободната си воля. Явно не си дава сметка какви ще са *последниците* от подобен отказ – загуба на основната характеристика на човешкото битие. А може би я смята за досадно бреме, от което е настъпил моментът хората да се отърват?

Кърцуайл смята, че пред хората има само *една перспектива* – да работят за „подпомагане“ на човешкия интелект (308), който се смята за *слаб* и следва да се усили, като се разшири приложението му и увеличи неговия потенциал: „именно това е уникалното в човешкия вид – ние съграждаме тези инструменти (интелигентните машини – Д.Т.), за да разширим собствения си обхват“ (309). Веднъж създадени от хората обаче, тези устройства се превръщат първоначално в необходим *придатък* към тяхното битие: „възприемам устройствата, които използвам (...), като продължение на самия мен и се чувствам непълнен, ако бъда откъснат от тези мозъчни разширения“ (314), а впоследствие самите хора стават *част* от сложните технологични комплекси. Това *сливане* на човек и машина води до екзистенциална обвързаност на *жива* с *мъртва* реалност. Извършва се *разтваряне* на сложното човешко битие – предметно-биологично-социално-културно-личностно – в информационния свят: в „голяма степен вече сме предали части от своето мислене на изчислителния облак. Той вече е част от самите нас“ (314).

Свързването на естествения и изкуствения интелект в неразличимо цяло предизвиква създаване на единен *информационен космос* – „щом веднъж интелигентният небиологичен интелект в мозъка ни стане нещо обичайно, това разширение – и облакът, с който е свързано – ще продължи да увеличава възможностите си експоненциално“ (314). Разтварянето на отделните човешки индивиди в общия информационен свят без съмнение ще ги *обезличи*. От друга страна възниква питането как ще се промени *отношението* на хората към машините след поглъщането им от мрежата на технологични средства – дали то ще заприлича на това като към човеците, например уважително или пък инструментално (потребителско), каквото е било досега.

Идейни предпоставки и особености на неointелектуализма

Анализът на неointелектуализма не би бил пълноценен, ако не се осмислят неговите *идейни предпоставки*. Разбирането му предполага изясняване на явните и скритите допускания, от които изхожда създателят му, неговите *предразсъдъци*. Кърцуайл пренебрегва проблема за избора на изходни *ценности* и смята своите за самоочевидни, затова и изрично не ги заявява и защитава. Той изцяло предопределя и възможните *цели* на човешкото развитие, без да очертае техни алтернативи.

Собствено философската позиция на Кърцуайл – осъзната или не – не буди съмнение. Става дума за вид *материализъм* (физикализъм), доколкото основен битиен обект на изследване, а и най-важна онтологическа реалност, е физическия

субстрат на човешката мисловна дейност. Кърцуайл е убеден, че мисленето на човека има *материален* източник: тази „способност се осъществява в една мозъчна структура, наречена неокортекс, или нова кора“ (11). Той свежда менталните процеси до физио-логически. Според американския футуролог при хората *мозъкът* е постигнал такова развитие, че „с помощта на безкраен рекурсивен процес ние сме в състояние да изграждаме идеи, които са още по-сложни. Наричаме този огромен масив от рекурсивно свързани идеи знание“ (11). Другояче казано, висшите *духовни* явления се разглеждат като порождения на *материални* процеси, протичащи в мозъка.

Според Кърцуайл човешкият мозък дава обективно природно *предимство* на хората. Те притежават „отличително умение“ спрямо всички други животни: „Ние сме способни да мислим йерархично – да схванем една структура, съставена от разнородни елементи, подредени в конфигурация, да представим тази подредба с някакъв символ, а след това да използваме този символ като елемент на още по-сложна конфигурация“ (10). Американският футуролог е прав, че само човекът е в състояние да извършва *символизиране* (означаване) на различните битийни форми. Ала остава питането чия е тази способност – на телесния орган мозък или на цялостния човешки *дух*.

По отношение на схващането, че телесен орган „произвежда“ духовен продукт, американският футуролог се вписва в традицията, без да е ясно дали я познава, на немския „вулгарен материализъм“ от XIX век. Неговият най-виден представител Лудвиг Бюхнер (1824-1899) е убеден, че мисълта е продукт на *мозъка*, а духът е съвкупност от негови функции⁶. Съмишленикът му Якоб Молешот (1822-1893) смята, че всички психологически и духовни процеси имат *физиологична природа*⁷. Принадлежащият към това мисловно направление Карл Фогт (1817-1895) отъждествява съзнанието с *материята*, като твърди, че „мозъкът отделя мисълта така, както черния дроб – жлъчната течност“⁸. Възгледите на тези автори са били обект на унищожителна критика от редица техни съвременници, което не пречи, както се оказва, да бъдат възкресени век по-късно, този път върху основата на актуални изследвания на човешкия мозък.

Кърцуайл е привърженик на материализма (физикализма) и в най-широк смисъл. Според него изходните елементи на битието са *масата* и *енергията*, т.е. то има материална (физическа) основа. Подобно на редица свои предшественици той свежда всички битийни прояви до посочените негови изходни съставки. Новото в случая се отнася до *перспективата*, която се открива с течение на времето пред хората: „ще превърнем много от подходящите за целта маса и енергия в нашето кътче от галактиката в компютрониум“, име на организираниите по специфичен начин в ИИ материя и енергия (315). Този ИИ е „далеч по-могъщ на единица тегло в сравнение с човешкия мозък“ (315), ала „няма да извършва само чисти изчисления, а ще е изтъкан от интелигентни алгоритми, съставляващи цялото човешко познание“ (315). При преобразуването на действителността в тази нова битийна форма – *компютрониума* – възниква въпросът какво ще е бъдещето

на елементите от „стария свят“, които са неподходящи за преобразуване в информационен вид. По този въпрос авторът не казва нищо, но се подразбира, че те ще станат *излишни*, а следователно и не бива да се скърби за изчезването им.

Кърцауайл създава нов вариант на материализма, който може да се определи като *информационен*, доколкото мисли света като „основаващ се на информацията“ (10). Той разглежда информацията като *фундамент* на битието във всичките му форми и универсална *среда* за тяхното съществуване, притежаващи обща способност за производство на информация. От тази гледна точка *същността* на световния процес се свежда до „еволюция на информацията“ (10) и се изразява в изява и развитие на способността за създаване и поддържане на информация от всички битийни форми. Според американския футуролог „биологичната еволюция продължава, но технологичната еволюция се движи милион пъти по-бързо от нея“ (315), тъй като обменът на информация става значително по-лесно в света на машините. Кърцауайл е въодушевен от ускоряващия се *темп* на умножаване на информацията, дължащ се на „растящите нива на абстракция“ (12). Ала не се пита има ли ограничения в *капацитета* за ползване на нарастващата като лавина информация от различните битийни форми, вкл. човека. А също и в състояние ли са хората да понесат *прекомерни* равнища на абстракция в мисленето си.

Американският футуролог не дава явен отговор на питането за *източника* на битието, но доколкото говори за негова еволюция, се предполага, че той е *естествен*, а не свръхестествен. Той констатира, че светът е *сложно* структуриран и определя *принципа* на устройството му: „светът сам по себе си е йерархичен по природа – дърветата имат клони, клоните имат листа, листата имат жилки“ (12). Кърцауайл обаче оставя неизяснени ключовите въпроси относно *двигателя* и *субекта* на световния процес. Американският футуролог не дава отговор и на питането за *начина*, по който светът се е породил, като вниманието му е насочено най-вече към способа на неговото *функциониране* и *посоката*, в която той върви. Според него в еволюцията на битието действа „законът за ускоряващата се възвръщаемост“ (ЗУВ), който е валиден както за биологичната, така и за технологичната еволюция. Що се отнася до съществуването на хората, то при него се наблюдава „безкрайно увеличаване на сложността“ (11). Какви са *последците* от тази нарастваща сложност върху живота им и как да бъдат оценени те не става ясно.

Кърцауайл не дава обяснение на въпросите какво или кой задава *насоката* на развитие на битието и може ли тя да бъде променена. Както вече стана дума, той изповядва мисловен *детерминизъм*, т.е. строго причинно-следствено обяснение на явленията от света. Американският футуролог предлага съчетание на *биологичен* и *технологичен* детерминизъм, доколкото в света действа вече и технологична, освен природна, каузалност. Той обаче пропуска да посочи принципната разлика помежду им: технологичната причинност е свързана с *човешко* предизвикване на процесите – хората са в активна позиция като източник

на действието. След появата им те играят ролята на *крайно основание* за случващото се в света. Ала този вид детерминизъм из свободна воля не е еднотипен с детерминизма от натуралистичен вид с неговите предопределящи събитията естествени закони. Следователно и *съчетанието* им в единен процес, осигуряващ необходимост на събитията, съвсем не е безпроблемно.

Американският футуролог оспорва възгледа на Майкъл Дентън, че биологичните форми „могат да бъдат създадени единствено чрез биологични процеси“, а новосъздадените биологични форми са „неизменни, (...) непроницаеми и фундаментални“ реалности и представляват „различна философска категория от машините“ (308). Смятам, че в този спор правотата е на страната на Дентън, който защитава *несводимостта* една към друга на различните битийни форми. Той съвсем вярно отбелязва, че природните същности са „самоорганизиращи се, (...) самоотнасящи се, (...) самовъзпроизвеждащи се, (...) реципрочни, (...) самоформиращи се и (...) холистични“ (308), каквито машините не са.

Кърцуайл прокарва битиен *редукционизъм*, в резултат от който се постига опростяване и оплоскостяване на действителността. Изравняват се по ценност ИИ системите и елементите от човешкото културно наследство, тъй като се смята, че те имат *еднакъв* ценностен статут. Логически свързан с редукционизма е и *релативизмът* в мисленето на американския футуролог. Оценката за стойността на ИИ системите е относителна, в зависимост от контекста и личните предпочитания на създателите и ползвателите им. Според него в света липсва каквато и да е *абсолютна*, т.е. безотносителна към конкретните условия на средата реалност.

Кърцуайл описва *етапите* на природната и на човешката еволюция (10-12), като посочва, че засега завършваща фаза в нея е създаването на *компютъра*. Той е „направил възможно едно неимоверно разширяване на базата знания, позволявайки пространни връзки от една област на знанието към друга“ (12). Така, както американският футуролог го представя, компютърът осигурява развитие в *ширина*, а не в *дълбочина* на знанието. Компютърът е определен като върхов резултат от развитието на специфична за човека способност: „Само Homo sapiens има база знания, която се развива, и самата тя расте експоненциално и бива предавана от поколение на поколение“ (11). Кърцуайл набляга върху *количествения* ръст на знанието от вида *сведение*, който сам по себе си е ценен. За него трупането на всякакви данни, без отсяване според *качествената* им преценка, е подразбираща се задача. Той с лекота подминава въпроса за проблематичността на *свеждането* на всяко знание до информация – просто го прави. Твърде съмнителен възглед. Смятам, че Георги Каприев е прав, когато определя разликата между „информация“ и „знание“ за *възлова*: „Информацията в най-общия смисъл на думата е препредаван обикновено чрез посредник набор от *сигнали*, носители на *сведения* за сингуларни или комплексни *факти*. Информацията е следователно само *елемент* от базисния лагер на

познавателния процес, водещ до добиването на знание. Решаващото в този процес са *когнитивните методи*, не само организирани наличната информация, но и водещи до заключения, незададени в информационния масив. Знанието е творческо *създаване* на системна мрежа от *концепти*, аргументирано претендиращи за познаване на нещата по тяхната *същина*, за *сигурност*, обща *валидност* и *истинност*¹⁰. Пълноценното знание е „система, не е набор от информационни количества. Не насипната информация, а системното знание е онова, което е способно да гради мисловна *традиция* и да води към *иновации*“¹¹ (к. м. – Д. Т.).

Благодарение на все по-масовото приложение на компютъра в днешно време се умножават еднотипните знания-сведения от типа информация. Ала така се пренебрегват *знанията-убеждения*, които предполагат заемане на *лична позиция* при решаване на конкретните човешки проблеми. Компютърът няма *самосъзнание* („Аз“), саморефлексия и самокритичност. Тъй като не е персонализиран, за разлика от хората, той не може да избира *ценностна* основа на своята мотивация. При него отсъства оценяване според *морални* и *естетически* критерии. Липсва му собствено *целполагане*, т.е. избор на конкретни цели, които не са заложени от неговия създател. Съзнанието на човека за неговата собствена *крайност*, което е конститутивна част на естествения интелект, е твърде важно. Защото без това съзнание нямаше да се налага да правим *избори*, да вземаме *решения* и да *степенуваме* по важност онова, което правим или ни се случва. Върху всичките тези неща обаче се гради цялата сфера на *ценностите*, която е изобщо недостъпна за изкуствения интелект.

ИИ системите извършват само определен кръг от мисловни операции, т.е. имат *границы* на приложението си, които са зададени от вътрешните им *предпоставки* и определящи *алгоритми* (301). Те нямат универсална, а само *локална* приложимост – не са вездесъщи. ИИ системите не проявяват способност за ориентация в *нестандартни* ситуации. Тези системи дават *безсмислени* от човешка гледна точка отговори на въпросите извън специфичните им сфери на приложение (301). Те боравят със *статистически* вероятности и не могат да „разберат“ *човешкия смисъл* на явленията (302). Потвърждение на тази констатация се намира в резултата от „мисловен експеримент“, състоящ се в опит за написване на съвместен литературен текст от човек – писателя Даниел Келман – и ИИ система (CTRL).

Келман установява пълен неуспех на начинанието при писането на разкази. Той е озадачен от диалозите, които ИИ системата *конструира*, като си обяснява това явление с начина на работа на „*предикативните*“ алгоритми: техните „*предвиждания* са базирани на вероятностни изчисления“¹² – именно *изчисления*, т.е. основани на количествени операции писателски продукти. Келман вижда как „от колосално количество текстове те извеждат свои собствени текстове“¹³, т.е. *съчетават* по нов начин вече налични текстове „заготовки“ („езикови образци“). Това означава, че при „*писателския труд*“ на ИИ липсва новаторство по същество

– в него тържествува *комбинаториката*. Келман допуска, че алгоритмите притежават друг вид „креативност“, като се съмнява, че ние хората „можем да възприемем нейните резултати“¹⁴.

Според Келман „най-големият проблем, който CTRL имаше като автор, беше наративната консистенция, включително и защото не можеше да менажира информация“¹⁵. ИИ системата не разбира общия *смисъл* на текста, както и *контекста*, в който се развива действието. Ала най-голямата слабост е отсъствието на *креативност* при машината, „защото в процеса на преработване на действителността от езиковия интелект и емоционалното съзнание, метафората е връхната точка, отлята в езикова форма. Субект, който може да създава метафори, би трябвало да притежава съзнание“¹⁶, а при ИИ такова липсва. Според Келман създаването на метафори е толкова важно в писателското (духовното) творчество, тъй като то „оперира съзнателно с нелогичността“¹⁷, а тя може да бъде разбрана само от натрупалия личен социално-културен опит на човек, който е в състояние да види хуманния *смисъл* в парадокса и абсурда. Оказва се, че „за един алгоритъм, който извежда най-вероятния езиков фрагмент от текстовия корпус, подобно творчество е невъзможно“¹⁸, тъй като той борави с преценка на вероятности, а не с най-адекватния за конкретния случай избор.

Критерии за оценка успеха на ИИ системите са *ефективността* и *бързината* на действието, а не дълбочината на прозрението, съдържащо се в неговия „мисловен“ продукт, която в крайна сметка е *екзистенциално* важната за човека. Въвеждането в идеал на свръхефективността при обработката на информацията отговаря на идеала на мнозина съвременници за *бързина*, *леснина*, *удоволствие* и *удобство* в живота им. Затова и голям дял от днешните хора са толкова силно ентузиазирани от перспективата за масово приложение на ИИ системи във всички сфери на техния живот. Ала дали самите тези ценности заслужават да бъдат възприети *безкритично* и без да се видят техните отрицателни последици – това е въпрос, който технологичните ентузиаста изобщо не си поставят. За тях например търсенето на максимална *скорост* на действие е безусловна задача, макар тя често да води *прибързаност* (припряност), а следователно и до множество грешки. Прекомерното удобство и леснина на постигане на целите пък ги *разглезват* и правят уязвими за всяка житейска несгода.

Кърцайл неслучайно „пропуска“ в своя анализ на човешкия интелект, респ. на ИИ системите, редица *ключови идеи*, свързани с него. Такава например е човешката *мъдрост*, т.е. този тип знание, което се получава в резултат от натрупан личен житейски опит. Тези прозрения относно смисъла и начина на съществуването на хората не могат да се предадат като готов информационен продукт. Те трябва да се *изстрада*т и превърнат в лично убеждаване, а не просто да се съобщят като неутрален факт. Човешката мъдрост се излива в *максими* (сентенции), които не могат да се представят във формата на информационни единици, без да загубят стойността си. Осмислянето и възприемането на чуждата мъдрост предполагат *съпреживяване* и намиране на подкрепа в собствения

житейски опит.

Друга особено важна идея, пренебрегната от Кърцуайл, е тази за *личността*. И това не е случайно – превъзносяният от него ИИ е *безличен*. Липсват му *идентичност* и уникален облик. Това е така, тъй като ИИ е лишен от *свобода на волята*, която в огромна степен определя спецификата на човешкото битие. У Кърцуайл не става дума и за добре познатия от хилядолетия човешки дух, тъй като тази комплексна човешка характеристика борави с недостъпни за ИИ нематериални реалности: *идеи* и *ценности* – морални (добро, справедливост), естетически (красота) и религиозни (вяра, надежда, любов). Благодарение на богатството на човешкия дух, вкл. въображението (фантазията) в него и свободната воля, е възможно *творчеството* на хората. Последното излиза от праволинейното движение, по което се движи интелектът, подчинен на логическите закони. Човешката духовна дейност стъпва и върху множество *предубеждения*, т.е. идейни дадености (интуиции, постулати), които не се вземат предвид в тясно разбраната интелектуална дейност, извършвана от хората и възпроизвеждана в ИИ.

Неоинтелектуализмът – опасна „религия“

Разглежданият тук неоинтелектуализъм си поставя много амбициозна *онтологическа задача*: пресъздаване на даденото на човека-конструктор битие в ИИ. В този проект човекът се стреми да иземе *водещата роля* в света. Макар той да не е негов *първосъздател*, има самочувствието да продължи делото на природата или Бога. Той си поставя за цел да *досътвори* нещо, което вече е направено от друга битийна форма и което той подлага на допълнителна обработка. Въпреки че човекът не е първичен *источник* на битието, а само *препроявява* заварения свят, той има желанието да отстрани Бога от света и да застане на неговото място, като *пресътвори* наличното битие по „свой образ и подобие“. Това *самообожествяване* на човека, стъпващо на нарасналото му самочувствие, се насърчава от Кърцуайл, който допуска „подобие то да надмине създателя си“ (15). Така Богът (върховното същество) се подменя от човека – неговата рожба, в ролята на *господар* на света. Претенцията за заемане на централна позиция в устройството на битието от човека е проява на *самодоволство*, стигащо до арогантност, поради изконно установеното му *междинно* (средично) положение в света, потвърждавано многократно, например от Аристотел или Б. Паскал.

Човекът обаче не е *творец* в собствения смисъл на думата, а създател от втори порядък, тъй като не прави нещата „от нищо“, а ползва предварително наличен материал и следва вече съществуващ модел. Той се опитва да се *еманципира* от първомайстора, но все пак следва неговия пример. Проявява се като *имитатор*, а не като оригинален автор. В най-добрия случай е *изкусен занаятчия*, който прави неща по чужди образци. Човекът-конструктор на ИИ е производител на *изкуствено*, а не на естествено или свръхестествено създание.

На самото това неестествено човешко творение се дава перспектива за *обожествяване*, тъй като ИИ се определя като реалност, която в перспектива ще застане „над човека“ по значимост в йерархията на битието.

В неоинтелектуализма като „ерзац религия“ естественият човек не е *завършек* на еволюцията. Тук създаденият от хората, но „надмогнал“ ги, ИИ не се мисли като стъпка от *естественото* развитие на човешкия род. Той излиза извън природната еволюция и започва самостоятелно съществуване. Резултатът за човека е, че той отново заема *междинно* положение в градацията на битието – пак не е негов връх, както е в по-старите картини на света, в които там са били поставяни природата или Бога. Иначе казано, човекът, воден от амбицията да стане повелител на действителността, сам създава предпоставки за *подчинение* на различна от себе си реалност, макар и създадена според собствения му образец.

В посветената на ИИ литература – научна и художествена – се обсъждат различни *опасности*, възникващи от евентуалната му еманципация от човека. Една от очевидните заплахи е свързана с неговото потенциално противопоставяне на хората и отказ от подчинение на своите „родители“. Резултатите от възникването на подобен *конфликт* помежду им могат да са фатални и за двете страни, но ние като хора би трябвало да се притесняваме за собственото си оцеляване при такъв сблъсък. Друг потенциален риск се появява при загубата на *контрол* от страната на хората върху ИИ системите и *непредвидимо* поведение от тяхна страна. Тъй като тези системи са лишени от *субектност*, но могат да нанесат значителни вреди на хората, естествено изниква основополагащият въпрос кой носи *отговорност* за тяхното поведение. Ако ИИ системите предприемат античовешки действия, неизбежно се появява питането за това кой ще поеме *вината* и понесе *наказанието* за тях. Не на последно място следва да се запитаме и за влиянието на *ефектите* в живота на хората от проявите на несъвършенство, повреди, грешки и поети неоправдани рискове от ИИ системите.

Когато се осмисля процесът по конструиране и внедряване на ИИ, е нужно да се обърне специално внимание върху *екзистенциалните последици* за човека от тази дейност. За да бъде създаден ИИ, се прибегва до разкъсване *целостта* на човешкото битие чрез неговото разлагане на части, „подбор“ и запазване само на „полезните“ елементи в новия вид реалност – най-вече неговия интелект („разсъдък“ според терминологията на Имануел Кант). При съчетаването на естествения с изкуствения интелект може да се очаква, че „излишните“ („вредните“) елементи от първия – несъзнателните пластове на душата – ще трябва да бъдат най-малкото изтикани встрани, ако не и „унищожени“, за да се осигури максимална ефективност на новата симбиотична реалност. Съществените промени на човешкия дух е много вероятно да доведат до неговата *деградация*, тъй като тези от способностите му, които не се използват активно, ще закърнеят. Особено опасна е тази перспектива по отношение на *практическия*

разум и естественото чувство за *справедливост* на хората. Всъщност тяхното морално поведение е възможно само ако са съхранили своята *свободна воля*. Ала нейната загуба в човеко-машинната цивилизация е твърде вероятна.

Вливането на естествения човек в *хибридна* битийна форма с ИИ системите неминуемо ще доведе до неговото *обезличностяване*. Доколкото създателите на ИИ системите се стремят да ги обвържат в цялостна мрежа и по такъв начин да образуват *колективен* интелект, то е логично да се предположи, че умовете на човешките индивиди ще се разтворят в него. Въпросният колективен ИИ без проблеми ще установи пълен *контрол* над личностите, който при това няма да се възприема като външен от тях.

Обединяването на естествения и изкуствения интелект в единен комплекс означава загуба на *автономност* от страна на отделните човешки индивиди. Чрез „внедряване“ на „чужди мисли“, т.е. манипулиране на тяхното съзнание, ще се стигне до фактическото им *подчиняване* от страна на управляващите „колективния ум“. В тази ситуация опазването на интелектуалната собственост (авторските права) става *невъзможно*, тъй като да се говори за „кражба на мисли“ (плагатство) е безсмислено. От друга страна може да се очаква, че вследствие на масовото навлизане на ИИ системи в живота на хората, ще се стигне до огромна промяна в *отношенията* помежду им. Ще се създаде ново *социално деление*, при което предни позиции ще заемат тези членове на обществото, които имат най-лесен достъп до информация и до технологии за боравене с нея. Неминуемо ще се предизвика *объркване* при осмислянето на това ново състояние на обществото, при което традиционните понятия са размити: „всичко е едновременно централно и периферно“ (173).

* * *

В заключение искам да повтора, че приемам факта на разпространението на ИИ системите в почти всички сфери на човешката жизнена дейност и че то ще расте занапред. Без съмнение тези технологии ще играят важна роля в живота на хората. Въпросът обаче е каква да бъде тази роля – на *помощник* или на *заместител* на човешкия разум (дух). Налице са възможности за *разнопосочни* влияния и за постигане на *противоречиви* резултати от приложението им. Хората трябва да решат на коя от сблъскващите се тенденции да дадат *предпочитание*. Смятам, че следва да бъдат подкрепени тези, чрез които може да се намери *баланс* между разнообразните ценности, интереси и желания, споделяни от многобройните социални групи и човешки индивиди. Това равновесие следва да стъпи върху добре познатите *хуманни* принципи, приложени съобразно съвременните социо-културни условия.

Смятам, че неоинтелектуализмът в неговия *абсолютистки* и *фаталистичен* вариант, изпълняващ ролята на „ерзац религия“, представлява заплаха за *хуманистичния* светоглед, който все още представлява духовна основа на съществуващата в западния свят цивилизация. Тази мисловна конструкция

изхожда от *едностранчиво* разбиране за човека, виждайки като негова същност единствено интелекта (разсъдъка) му, който се очаква да бъде изкуствено пресъздаден, максимално развит и подсилен. Нейните последователи обаче остават без перспектива редица ключови *духовни способности* на човека: разум, вяра, воля, интуиция, въображение и др., за които не се предвижда бъдещо поддържане, камо ли усъвършенстване. Това непълноценно развитие на човека неминуемо ще доведе до снижаване *качеството* на неговата духовна дейност и загуба на *критична* преценка за нейните рожби. В крайна сметка ще се стигне до *разчовечаване* и *варваризиране* на хората, превърнати в придатъци на ИИ системите.

Неоинтелектуализмът е опасна идеология, доколкото предлага основано на *илузии* виждане за бъдещото на човешкия род. То е свързано с надеждата, че изконните човешки проблеми могат да бъдат решени с помощта на все по-новите *технологии* и особено на ИИ системите. Ала нейните последователи не си дават сметка, че от безкритичното възприемане на всяко изобретено техническо средство следва преувеличаване ролята на *инструментите* в живота на хората. Заслепението, предизвикано от многократно умножената *мощ* на човешкия род, води до забравя на смислените *цели*, за постигането на които тя си струва да бъде употребявана. *Инфантилното залитане* по използването на последното поколение „технологични играчки“ не подпомага, а възпрепятства *очовечаването* на хората, т.е. свободното и творческо разгръщане на целия спектър от духовни заложби в тях. Както никога досега човечеството се нуждае от *самоограничаване* на порива за надделяване, овладяване и подчиняване на различното от него битие чрез въвеждане на *контрол* над новосъздаваните технологии. Ако това не се случи е много вероятно да се стигне до *унищожаване* или *пороване* на хората от техните изкуствени рожби.

Бележки

1. За две от тях виж в текстовете ми *Информатизмът: светогледът на бъдещето?* (портал „Култура“, 21.01.2021 г.) и *Конструктивистки неовитализъм* (портал „Култура“, 18.05.2021 г.).

2. Интелектуализмът – известен още като рационализъм – има своите корени в Древна Гърция, като за негов родоначалник се смята Сократ, който обвързва развитието на човешкото мислене с моралното усъвършенстване на хората. Впоследствие този възглед, акцентиращ върху водещата роля на *свръхестественя* (божественя) или *естественя* (природно заложен) разум в човешкия живот, има редица превъплъщения, сред които се открояват създадените от епохите на Новото време и Просвещението философски възгледи.

3. Подробен анализ на различните аспекти на обширната тема за ИИ се съдържа в книгата на Мариана Тодорова *Изкуственият интелект. Кратка история на развитие и етични аспекти на темата* (София: „Изток-Запад“,

2020).

4. Тук и в текста по-нататък посочвам в скоби страниците, на които се намират приведените от книгата на Кърцуайл цитати.

5. Э. Ильенков 1962, Идеальное // *Философская энциклопедия*, Москва: „Советская энциклопедия“, Т. 2, с. 221.

6. Кърцуайл нарича така наблюдаваното в предходните му три книги, посветени на технологиите („Епохата на интелигентните машини“ /1989/, „Епохата на духовните машини“ /1999/ и „Сингулярността е близо“ /2005/), явление, че „еволюционният процес сам по себе си се ускорява (в резултат на растящите нива на абстрактност) и че сложността и възможностите за неговите продукти расте експоненциално“, както в „биологичната, така и в технологичната еволюция“ (12).

7. Вж. *Философский энциклопедический словарь*, Москва: „Советская энциклопедия“, 1983, с. 72.

8. Пак там, с. 384.

9. Пак там, с. 747.

10. Вж. Г. Каприев 2021, Кражба или самоунищожение // портал „Култура“, 29.06.2021.

11. Пак там.

27. 12. Вж. Даниел Келман 2021, Усещане за машина // сп. „Култура“, бр. 5, с.

13. Пак там.

14. Пак там, с. 28.

15. Пак там, с. 27.

16. Пак там, с. 28.

17. Пак там.

18. Пак там.

ФАТАЛИСТИЧЕН НЕОИНТЕЛЕКТУАЛИЗЪМ

Добрин Тодоров

(Резюме)

В статията се анализира пробиващата си път в публичното пространство на западния свят нова идеология, която условно е наречена от автора „неоинтелектуализъм“. Нейна висша ценност и отправна точка е „изкуственият интелект“ (ИИ), който се разглежда от много съвременници като панацея за решаване на човешките проблеми. Тъй като на ИИ се възлагат големи надежди, то възниква потребност своевременно да се осмислят генезиса, същността, типове, мястото и ролята му в света, потенциала му за развитие, но най-вече характера на неговите взаимоотношения с хората. Предвид високия потенциал за увеличаване влиянието на „неоинтелектуализма“ сред съвременните и бъдещите

поколения, в текста се изследват някои от елементите на тази идеология с оглед изясняване на въздействието, което тя оказва върху очакванията и намеренията за действие на хората в бъдеще. Тя е представена във варианта, който излага Рей Кърцуайл в книгата си „Как да създадем ум. Разкритата тайна на човешкия ум“. Този автор е избран сред пропагандаторите на новата идеология заради реномето му на „един от водещите световни изобретатели, мислители и футуролози“, който е „може би най-влиятелният технологически визионер днес“.

FATALIST NEO-INTELLECTUALISM

Dobrin Todorov

(Summary)

The article analyses the new ideology that has been making its way into the public space of the Western world, conditionally termed “neo-intellectualism” by the author. Its highest value and a starting point is “artificial intelligence” (AI), which is considered by many contemporaries as the panacea for solving human problems. As high hopes are set on AI, it is necessary to comprehend, in due time, its genesis, essence, types, place, and role in the world, as well as its potential for development, but above all the nature of its relationships with man. Given the high potential for increasing the influence of “neo-intellectualism” among present and future generations, the text examines some of the elements of this ideology in view of clarifying the impact it has on people's expectations and intentions for future action. It is presented in the version outlined by Ray Kurzweil in his book *How to Create a Mind. The Secret of Human Thought Revealed*. This author has been chosen among the propagandists of the new ideology for his reputation as “one of the world's leading inventors, thinkers, and futurists”, who is “perhaps the most influential technological visionary of the day”.

СПОРТОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ ВЪВ ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА МУ КОМПОНЕНТА

Йордан Иванов¹

Физическото възпитание и спортът във висшите училища в Р България стават все по-социално значими в контекста на глобалните процеси на урбанизация, технически прогрес, информационен бум и необходимостта от дигитализация на обществото.

Законодателят, академичните ръководства, катедрите на ВУ, обществените институции, обезпечавачи системата на ФВ и спорта са изправени пред сериозни предизвикателства. Оптимизирането на процеса по ФВ в условията на ВУ продължава да ни вълнува и остава открит поради някои **основни причини**, които можем да констатираме и анализираме:

- недостатъчният хорариум от задължителни часове по дисциплината ФВС, непълноценното разбиране за ролята, значението и потребността от спортната дейност;

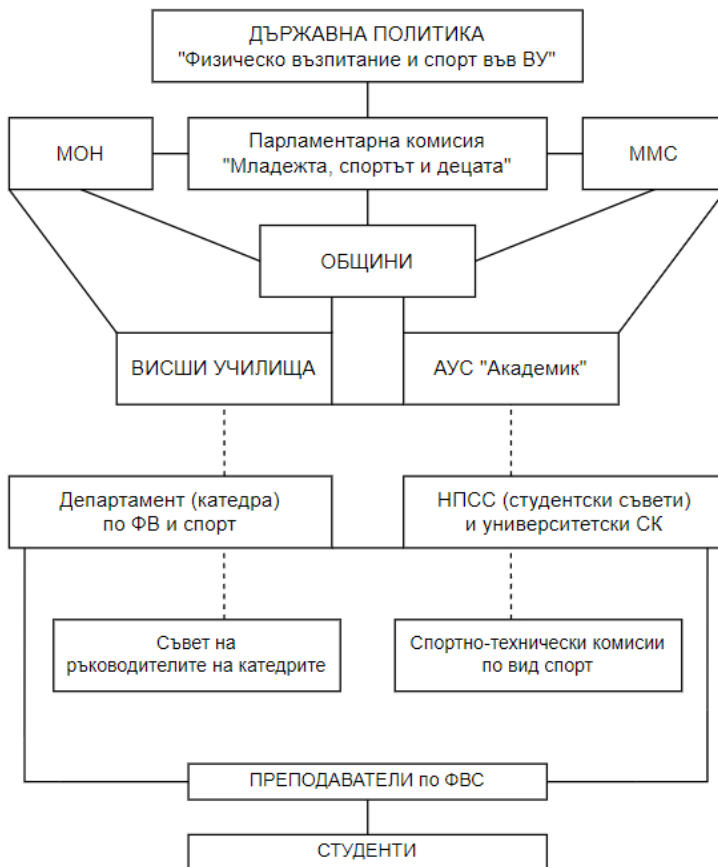
- честите програмни промени на формите и съдържанието на часовете по ФВ в отделните ВУ;

- липсата на унифицирани нормативни и научно-методични материали за провеждане на обучението по ФВС върху основата на целенасочени изследвания и съобразени с професиограмата и спецификата на ВУ;

- недостатъчно добро функциониране, обезпечено с необходимата адекватност между практикуваните модели за организация и обучение, задължителен хорариум от часове, спортно-материална база и възможности за повишаване квалификацията и кариерното развитие на преподавателите във ВУ.

---

¹ Проф. д-р в сектор "Футбол" на кат. Физическо възпитание и спорт", МГУ „Св. Иван Рилски“

Фиг. 1. Актуализирана блок схема на управление на ФВС във ВУ – общонационално ниво

От направения задълбочен спортологичен анализ на цялостния процес по ФВС и основните задачи, които той решава (образователни, здравни и възпитателни), мога да изложа някои основни **насоки за оптимизиране** на процеса, като:

- изграждане и усъвършенстване на двигателните навици и умения в съответствие със спортното съдържание на практикуваната дисциплина;
- развиване на основните и производни на тях двигателни качества и

функционални възможности на организма;

- подобряване на психофизическата дееспособност, устойчивостта и надеждността на менталните процеси в различните условия на вътрешната и външна среда на организма;

- даване на теоретични целенасочени знания на студентите, които да стимулират мотивационната основа и нагласите им към спортуването за цял живот.

Във ВУ първите три цели могат да бъдат реализирани на необходимото ниво само ако студентите са достатъчно мотивирани с необходимия интерес и участват активно в извънаудиторните и факултативни занимания по избрания вид спорт. Хорариумът от седмичните занимания, регламентирани от един до два академични часа, са крайно недостатъчни и не могат да осигурят необходимото ниво за развитие и поддържане на физическата кондиция на студентите. Що се отнася до последната цел, а именно даване на теоретични познания, в неспециализираните по спорт ВУ тя не се реализира достатъчно приемливо за постигане на необходимия ефект. Известно е, че с развитието на техническия прогрес паралелно намалява и обемът на физическия труд, а инженерно-техническият прогрес, недостатъчната култура и знания относно ползата от спортуването за цял живот, нездравословният начин на живот, неправилното хранене и питеен режим водят до редица **негативни последици**. На първо място бих извел увеличаването на *сърдечно-съдовите заболявания*, при които България е на едно от първите места в Европа. Една от основните причини е това, че непреходната спортна слава на страната ни силно контрастира със здравето и продължителността на живот на нацията ни, което убягва от вниманието на нашите политици, държавници и общественици. А здравето, жизнеността и активният начин на живот са най-ценното човешко благо с огромно значение за просперитета на всяко общество. Наред със стандарта на живот и здравеопазването изключително голямо значение имат образователните моменти по отношение на спортното упражнение, полагане на физически усилия и *философското разбиране за организираната спортна дейност*. Определено може да се каже, че в нашето образователно пространство здравето и жизнеността на нацията и младите хора, като приоритетни човешки категории, са предмет с относително незабележима ценностна ориентация.

Известно е, че *хиподинамията* (липсата на движение, обездвижване, инактивитет) атакува първо органите на кръвообращението, като заедно с това настъпват ретроградни процеси в ендокринната, дихателната и мускулната система като периферно сърце. Наред с неправилното разбалансирано хранене, прекомерната употреба на алкохол, тютюнопушенето и тенденцията на все по-висока зависимост от наркотици от младите хора, хиподинамията е един от най-големите бичове на нашето съвремие. По изследване на БАН, 81,2% от

населението ни е с наднормено тегло, а за над 33% затлъстяването е освен естетически и сериозен здравословен проблем, свързан с *ниска психофизическа работоспособност*. Затова не е учудващо, че само една трета от младите хора на възраст от 18 до 30 години споделят, че са напълно здрави.

Днес, във времето на информационния век и глобализация, обръщаме все по-малко внимание на *самопознаването и самоконтрола* относно човешката си природа. Философията на самопознаването, човек да се движи организирано, далеч надхвърля идеологическите рамки на различното мирозрение и слабо се влияе от материалните и националните предпоставки да се спортува осъзнато за цял живот.

Именно чрез тази философия изкрystalизира една компонента, която ние нарекохме „**интелектуално знание за спорта**“. Спорт не само като съревнование за купи, точки и медали, но преди всичко като състезание със себе си и иманентна част на Homo sapiens да се движи физически, да поддържа своето здраве в интерес на себе си и заобикалящата го среда. Като изхождаме от големите потребности за въвеждането на теоретико-образователен курс „Спортология“ във ВУ, бихме могли да изведем един **системно-структурен модел** за решаване на проблема „здраве – интелект – спорт за цял живот“. Споделяме опита на катедрата и академичното ръководство в това направление, където имаме разработен теоретико-образователен курс „Спортология на здравето“. Той се организира и провежда с нашите студенти от Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ и се изнася от хабилитираните преподаватели. Той също дава и така необходими позитивни сигнали и информация за добри резултати по отношение нагласите на студентите да спортуват, предвид професиограмата и спецификата на нашето ВУ и с оглед на по-трудните и рискови професии.

Към края искам да споделя и нашите виждания, наблюдения и анализа на практическите ни **подходи за реализацията на образователната компонента** в цялостния процес по ФВ и спорт във ВУ. Като *първи подход* бих извел даването на теоретична информация в уводната част (5-10 мин.) на занятието по ФВ, състоящо от 90 мин. Като *втори подход* – да се определят част от занятията като теоретико-образователни семинарни занятия и да се използват най-вече при електронно дистанционно обучение във връзка с форсмажорни обстоятелства. Като *трети подход* – разработване и въвеждане на свободноизбираеми и факултативни теоретико-образователни курсове (модули) по линия на специализациите. *Четвърти подход* е оптималното съчетаване на практически и теоретични лагерни занимания, в планински или морски условия, с общ теоретико-образователен курс по спортология.

И в **заклучение** бих споделил, че решаването на проблемите за образователната компонента включва преосмисляне и усъвършенстване обучението на спортните кадри (спортолозите), преоценка и оптимизиране на

формите и съдържанието на учебно-програмната дейност в колежите и ВУ в Р България, съобразени и адаптирани към измененията и допълненията към Закона за физическото възпитание и спорта.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бъчваров, М. Спортология на здравето – буквар за млади и стари. София: НСА ПРЕС, 2008.
- Бъчваров, М., Й. Иванов, Б. Цолов. Спортология на образователната компонента на физическото възпитание. „Спорт и наука“, бр. 5-6, 2005.
- Бъчваров, М., Л. Петров, Й. Иванов. Спортология – същност, подходи, експерименти. В. Търново, 2008.
- Иванов, Й. Ефективност на пирамидално-състезателния метод в часовете по физическо възпитание (спорт по избор – футбол) в условията на ВУ. Дисертация, София, 2004.
- Иванов, Й. Образователната компонента в процеса на физическото възпитание във висшите училища. София: БИНС, 2006.
- Цолова, В., Й. Иванов. Физическото възпитание във висшите училища – нов методичен подход. София: НСА ПРЕС, 2013.

БЪЛГАРИСТИЧЕН ОБМЕН В ЛОНОТО НА ДВЕ ИМПЕРИИ (из кореспонденцията Павел Й. Шафарик – Николай Мурзакевич)

*Теодоричка Готовска-Хенце*¹

Статията възниква в рамките на проект „Срещи България-Словакия“: социални, икономически и политически трансформации, интеграционни предизвикателства (XIX-XXI в.)“ – с благодарност на БАН за подкрепата

Павел Йозеф Шафарик (1795-1861) е един от най-известните представители на славистиката през XIX в.

Павел Йозеф Шафарик (1795-1861)²

Той за първи път въвежда комплексния метод при изучаването на славяните и дава принос за превръщането ѝ в интердисциплинарна наука. Не са за подценяване и приносите му в областта на българистиката: през 1826 г. в „История на славянските литератури по всички наречия“ той за първи път включва българската литература в контекста на сравнителното славянско литературознание, а през 1848 г. изпод перото му излиза „Разцвет на славянската книжнина в България“ – първото специализирано проучване на Златния век на старобългарската книжнина.

Факт остава обаче, че преките му контакти с българите са сравнително ограничени (той никога не посещава нашите земи) и поради това е принуден да си набавя информация от други източници. Широката кореспонденция, която поддържа със свои колеги в чужбина, показва наличие на голяма българистична

---

¹ Доц. д.и.н., Институт за исторически изследвания – БАН

² Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=173405>, посетен 15.01.2022

информация. На вниманието на читателя ще представим сведенията, които му изпраща не някой именит колега, а един позабравен руски енциклопедист, дългогодишен учител на българи в Ришельовския лицей в Одеса. Целта ни ще бъде да проследим какво значение има тази българистична информация за научните трудове на Павел Й. Шафарик и в крайна сметка да оценим цялостния принос на Мурзакевич за културното развитие на нашите сънародници по време на Възраждането. Освен писма³, в личния фонд и досега се пазят оригиналните статистики, скици, описания и дори фолклор и стихотворения на български.

Кой е Николай Мурзакевич?

Николай Никифорович Мурзакевич (1806—1883)⁴

Името на руския историк, палеограф, археолог и нумизмат Николай Н. Мурзакевич (1806–1883) е тясно свързано с изучаването на миналото на Новоросийския край, а професионалната му дейност – с прочутия Ришельовски лицей – най-старият в империята след Царскоселския⁵. След завършване на висшето си образование в Москва през 1829 г. той се преселва в Одеса и започва работа като помощник-учител в училището. От 1835 г. преподава руска история в

---

³ Literární Archiv – Památník Národního písemnictví (LA-PNP). Pozůstalost P. J. Šafaříka. Korespondence – N. Murzakovič.

⁴ <http://kraevedodessa.blogspot.com/2016/05/210.html>, Обществено достояние, посетен: 15.01.2022.

⁵ Ришельовският лицей е основан през 1817 г. с указ на император Александър I. Първоначално се състои от начално училище, лицей с пет отделения/класове, допълнителни училища – едно за специализация по право и политическа икономика и едно по търговски науки и Педагогически институт за 24 ученици. През 1862 г., с указ на император Александър II, учебното заведение се преобразува в Новорусийски университет. През различни години той е посещаван от поетите Н. Пушкин и А. Мицкевич, а като абсолвент на 13-тия му випуск завършва първият български професионален историк Спиридон Палаузов (1818-1872).

седми клас на гимназията, където от 1840 г. е вече професор⁶. Целият му професионален живот е свързан с училището. Научната му дейност обаче далеч надхвърля професионалните му задължения.

Мурзакевич се включва активно в работата по издаването на „Новоросийски календар“ за 1839, 1840 и 1841 г. и „Одески алманах“, с авторски материали сътрудничи и на „Одеский вестник“. През 1839 г. той е един от съучредителите на Одеското дружество за история и древност (ОДИД)⁷ - едно от първите научни общества в страната, което се занимава със събирането на документи и изследвания за миналото на южноруския край. Наред с това намира време и за работа на терен: посещава археологически и етнографски обекти, изучава местни книгонаходища⁸.

Не само регионалната история е в обектива на интересите на учения. Професионалната биография на Мурзакевич е свързана и с Московското дружество за руска история и древност, с археологическите сдружения в Москва и Санкт Петербург, с Руското географско дружество в Санкт Петербург. Той е сътрудник на статистическия отдел към Министерството на вътрешните работи и често е привличан като консултант в изготвянето на географски или статистически справки. Сътрудничи на престижни издания като „Журнал Министерства народного просвещения“, „Чтениях Московского Общества Истории и Древности Российских“, „Русская старина“, „Руски исторически сборник“, „Русский Архив“, „Известия на Императорската Академия на науките“ и пр. От 1865 г. е избран за действителен член на Московското археологическо общество. Ученият е известен и извън пределите на родината си като член-кореспондент на академиите *Tiberina* и *Accademia degli Arcadi* в Рим, на Дружеството на северните антиквари в Копенхаген, на Историческото дружество в Рига, на Дружеството за сръбска словесност в Белград, на Археологическата академия в Антверпен и пр.⁹

Тази изключително богата дейност допринася и за установяването на широки професионални контакти. Мурзакевич поддържа много жирока кореспонденция с учени в страната и извън нея, като по време на пътуванията си до столицата и Москва се запознава и лично с много от колегите си. Лиляна Минкова е българската изследователка, публикувала най-голяма част от многобройната кореспонденция на одеския професор с негови колеги¹⁰. В продължение на години тя работи в

---

⁶ В периода 1853-1857 г. Мурзакевич е и директор на престижното учебно заведение.

⁷ Също и негов дългогодишен секретар.

⁸ Мурзакевич е откривател на няколко древни документа, между които и на Псковската съдебна грамота от XIV в. Някои от документите той и публикува.

⁹ Минкова, Л. Одеският историк Николай Никифорович Мурзакевич. Първа част. – Исторически преглед, 2003, кн. 1–2, с. 138.

¹⁰ Минкова, Л. Одеският историк Николай Никифорович Мурзакевич. Първа част. – Исторически преглед, 2003, кн. 1–2, с. 129–155, Втора част - Исторически Преглед, 2003, кн. 2–3, с. 119–146.

различни архивохранилища (в Института за литература „Т. Шевченко“ в Киев, Руската държавна библиотека в Москва, Държавния исторически музей в Москва, Държавния исторически архив в Санкт Петербург и пр., където издирва епистолярното му наследство.

Оформянето на Мурзакевич като познавач на българите

Преди да представим систематизирано приносите на Мурзакевич по отношение на българите нека подчертаем, че в началото на XIX в. в Русия за сънародниците ни има само фрагментарна информация, за тях не се пише в местния печат¹¹, а за езика им няма ясна представа¹². Едва пребиваването на руските войски в Северна България по време на войната от 1809-1811 г. дава възможност за преки срещи с местното население и оживява интереса към тях на образованите слоеве в Русия¹³. След края на войната от 1828–1829 г. в руското общество се различават вече ясни сигнали за появата и на отделен „български въпрос“¹⁴. Към средата на 30-те години вече може да се говори за натрупването в Русия на достатъчно сведения за славяните, заедно с това и за българите¹⁵. Контактите на руските слависти с чуждестранните им колеги се увеличават, библиотеките разполагат със задоволителен запас от актуална литература по славянознание, материали за задграничните славяни се появяват периодично в пресата. Мнозинството от учените обаче поддържат „волжката теория“, която разглежда българите като потомци на Аспаруховите българи, а самите те – като „пославянчени татари“. Под влияние на университетското си образование (Мурзакевич завършва Московския университет през 1828 г.) младият учен също счита, че българите като волжките си предци са татари и мюсюлмани. Скоро след преселването си в Одеса обаче той променя мнението си, тъй като има директни контакти с българи.

Както е известно, по инициатива на одеските българи Васил Априлов и Никола Палаузов, новорусийският и бесарабски генерал-губернатор граф Михаил С. Воронцов издейства от императора четири стипендии за българи за обучение в

---

¹¹ За разлика от сърбите напр., които с въстанията си вече са привлекли вниманието на Русия.

¹² Венедиктов, Г. К.. Първа страница в историята на изучаването на бг език от руски учени. - В: Българското Възраждане и Русия, (ред.) Д. Косев и кол. С, 1981, с.215.

¹³ През 1810 г. напр. „Военный журнал“ и „Вестник Европы“ публикуват редица сведения от стратегически, исторически и статистически характер. Те съобщават на читателите, че българите са около милион и половина на брой, че са православни и че езикът им е доста подобен на руския. Вж. подр. Достян, И. С. Българите в руската литература и периодичен печат, цит.съч., с.196-197.

¹⁴ Анчев, А. Руската общественост и Българското национално възраждане през 30–50-те години на XIX в. – В: Българското възраждане и Русия. Ред. Д. Косев и кол. София, 1981, с. 343.

¹⁵ Лаптева, Л. П. История славяноведения..., с. 231–232.

Одеската семинария¹⁶. Първата руска стипендия е отпусната през 1840 г., като Априлов още същата година сам поема и издръжката на петима български стипендианти в Одеса. Пристигналите от българските земи ученици се записват освен в Херсонската духовна семинария, също в Ришельовския лицей и в одеската гимназия.

Когато в престижния лицей се появяват първите българи, Мурзакевич е силно заинтересуван от тях. Един ден той решава да попита братя Мутеви, тогава ученици в трети клас, каква е тяхната националност. „Българи сме“ отговорил Димитър, а на следващия въпрос: „На какъв език пишат и четат във вашата страна?“ преподавателят останал изумен от отговора – на „почти същия като руския“ и по собствените му думи „с това разрушиха представата ми за татаротурския произход /на българите – бел. авт./, убедиха ме в обратното – че са едноплеменни славяни...“¹⁷. Още на следващото класно занимание от братята преподавателят се сдобива и с първите печатни църковнославянски книжки от нашите земи. Това поставя началото на богатата му колекция от български книги, която той популяризира и сред колеги-слависти. В писмото си до московския професор Йосиф Бодянский от 25 април 1838 г. напр. той обещава да изпрати списък със заглавията на всички познати нему книги¹⁸. През 1840 г. той издава и книгопис на новобългарски издания.

С течение на времето, Мурзакевич научава имената на почти всички от издателите и съставителите на български учебници както в страната, така и извън нея, между които П. Берон, Н. Рилски, Цветко Панагюрец, Анастас Кипиловски, Васил Ненович, Хрисант Павлович, Петър Сапунов, Константин Огнянович, Гавриил Кръстевич. И това съвсем не е случайно: благодарение на сътрудничеството му с Априлов и Венелин и на контактите му с други емигранти, както и с нашите ученици, компетентността му е изключителна, а колекцията му от български книги има капацитета на „първата българска книжарница в чужбина“¹⁹.

Богатата българистична колекция от книги е само част от голямата мечта на Мурзакевич („любимое мое детище“) в градската библиотека да се създаде отдел за славянски книги, „разсадник за славянството“. За да може да реализира това голямо начинание, в писмото си от 26 септември 1843 г. той моли колегата си О. Бодянский да му изпрати дубликати на всички „словенских книг и книжечек“, които

---

¹⁶ Априлов, В. Избрани съчинения..., с. 19; Шишманов, Ив. Избрани съчинения, т. 1, с. 63.

¹⁷ като същевременно отбелязва, че сред тях граматиките и букварите са преобладаващи. Минкова, Л. Одеският историк Николай Никифорович Мурзакевич..., ч. 2, с. 136.

¹⁸ А останалите са книги с богослужебен характер. Вж. Минкова, Л. Български въпроси в писмата на Н. Н. Мурзакевич до О. М. Бодянский. – В: Минкова, Л. Одеският историк Николай Никифорович Мурзакевич и Българското възрождане, ч. 1, с. 140.

¹⁹ Пак там, с. 147.

притежава²⁰. Както е известно, в продължение на десет години (между 1843 и 1853 г.) ученият е и директор и на местната обществена библиотека, благодарение на което тя разполага с изключително богат избор на руски и славянски книги.

Особено важно за отбелязване е също, че за ръководни руски институции, като Министерството на народното просвещение и Императорската академия на науките одеският професор е основен източник на информация за българите. Отделението по руски език и словесност в Академията напр. се обръща към учения с молба да състави списък на всички новоизлезли български книги, да ги набави и изпрати в Отделението, което после ще му ги заплати²¹. На Руското географско общество предоставя сведения и дарява една карта на България, издадена през 1843 г. в Страсбург²². От 1844 г. Одеското дружество за история и древност (ОДИД) започва да издава и свое списание „Записки“, в което са публикувани и някои материали за българите²³. Немалко заслуги затова безспорно има и проф. Мурзакевич.

Като преподавател одеският професор има възможността да се запознае с доста наши млади сънародници, някои от които определено талантиливи. Негов ученик между 1839 и 1845 г. е бъдещият руски консул в Пловдив **Найден Геров** (1823-1900). През 1840 г. престижния лицей завършва първият български професионален историк **Спиридон Палаузов** (1818-1872). Три години по-късно там се дипломира бъдещият журналист и фолклорист **Иван Богоров** (1818-1892). В елитния Ришельовски лицей до 1857 г. учат още просветени българи като д-р Васил Берон, Христо Даскалов, Павел Калянджи, Никола Касапски, Сава Радулов, Константин Петкович.

Будни възрожденски лидери са възпитаници и на местната семинария. Две години там пребивава **Ботьо Петков** (1815–1869) – баща на поета-революционер Христо Ботев. Заедно с него по това време се учат още 13 българи от различни краища. Сред първите семинаристи е и известният възрожденски поет и учител **Добри Чинтулов** (1822–1886). Той пристига в Русия като стипендиант на имперското правителство и прекарва 4 години в Одеса²⁴. Повечето от тамошните будни ученици (Н. Геров, Д. Чинтулов, Ив. Богоров) поддържат тесни връзки с В. Априлов, който пък от своя страна ги насърчава в творчеството им. Българският възрожденец особено цени Богоров, когото в „Мисли за сегашното българско учение“ описва като „Возпламенен съревновател на българското учение“²⁵. И

---

²⁰ Пак там, с. 144.

²¹ Минкова, Л. Част първа, с. 136.

²² Пак там, с. 136–137.

²³ Стоилова, Т. Българската история в изследванията на Одеското общество за история и древност. – В: България и Украйна в историята на Европа. Сборник научни трудове. Киев – София, 2019, с. 62.

²⁴ Подр. Болгары в России. Сост. И. Ю. Мельников. Москва, 2010, с. 116.

²⁵ Априлов, В. Избрани съчинения, с. 52.

действително, будният младеж показва ревност в учението, овладява перфектно няколко езика (руски, френски, турски и гръцки).

Някои от българските ученици в Одеса се оформят и като литератори. Д. Чинтулов, Н. Геров, Ив. Богоров, Б. Петков – всички те са членове на младежки литературен кръг и творци на словото. Точно по това време – 1845 г. – Н. Геров издава поемата си „Стоян и Рада“ – талантлив опит в областта на новобългарската поетика, а Чинтулов твори много от популярните си стихотворения²⁶, сред които „Стани, стани, юнак балкански“, „Български юнаци...“ и пр., които добиват популярност и като народни песни. Б. Петков се захваща с първите си преводи от руски и през 1843 г. в Одеса издава брошурата „Нещо за безграмотните човеци“. Към групата млади творци се присъединява и още един семинарист – **Захарий Княжески** (1810– 1877)²⁷. Що се отнася до Богоров, още като ученик в Одеса отпечатва ликовете на славни български царе като Иван Асен II, Иван Шишман и др.²⁸ Пак от този период е и друга негова публикация – през 1842 г. той издава своята „Математическа география“, по същество първа география на българите. Богоров се проявява и като фолклорист – през 1842 г. в Пеща той издава своите „Български народни песни и пословици“ (кн. I) – първа фолклорна сбирка, чийто автор е българин. Тази малка „книжчица“ се оказва ценен извор за нашия фолклор сред славянските народи²⁹. Пак в одеския период се зараждат и езиковедческите пристрастия на Богоров – през 1844 г. той издава своята „Първичка българска граматика“. Това не е първата граматика, но е първата, която използва говоримия език. Както е известно, впоследствие той става един от най-ярките застъпници на пуризма в българските земи.

Нека подчертаем, че Мурзакевич не само следи литературните успехи на младите одески българи, но активно използва и професионалните си връзки, за да стипумира по-нататъшното развитие на талантливите млади българи. Той пише препоръки за тях и ги изпраща при свои колеги в Москва и Санкт Петербург, насърчава познатите си слависти да издават български ръкописи и да популяризират български книги. Не на последно място, той лобира за даването на повече стипендии за сънародниците ни. Българистичната информация от типографски, етнографски, статистически и палеографски характер в кореспонденцията на Мурзакевич е внушителен, а широкият кръг от връзки, които ученият поддържа, дават основание на Л. Минкова да го окачестви като „средищна

---

²⁶ Въпреки че само три от тях са публикувани, останалите – 14 на брой – са разпространявани като ръкописни преписи.

²⁷ Той се ражда в бедно семейство под името Жеко Петров. След като през 1845 г. той завършва Одеската семинария, от този момент нататък сам се назовава Захарий Княжески.

²⁸ Заимства от „Стематографията“ на Христофор Жефарович, отпечатана във Виена през 1741 г.

²⁹ През 1852 г. тя е преведена на чешки от известния лингвист и фолклорист Франтишек Л. Челаковски – вж. подр. Vechuřová, V. Lidová píseň jako symbol osudu národa..., p. 38.

личност“ в българо-руско-украинските научни връзки³⁰.

Нека накратко проследим **някои от контактите, осъществени с посредничеството на Н. Мурзакевич:**

Повечето от българите, дошли от Одеса в Москва, пристигат с негови препоръки. Към края на 1848 г. пристига Никола Мутев, препоръчан на О. Бодянки като „човек добър и образован“³¹. За обучение при московския професор се записва и още един българин, дошъл по подобен начин от Одеса – Спиридон Н. Палаузов³². След като **Сава Филаретов** (1825-1863) успешно завършва Първа одеска гимназия, през 1852 г. той пристига в Москва от Одеса пак по лична препоръка. В писмото до О. Бодянки дори се отправя молба славистът лично да поеме ръководството на младежа, като го въведе и в московските среди³³. Филаретов не разочарова очакванията – той си завоюва място сред най-талантливите възпитаници на Бодянки.

И докато в гореизложените случаи става въпрос за препоръки за бъдещи студенти, то нека споменем и случая на Захари Княжески, който не търси подкрепа за по-нататъшното си университетско образование, а съдействие в овладяването на типографския занаят. Въпреки че не е пряк ученик на Мурзакевич и съответно му е по-слабо познат, той получава от одеския учител дори три препоръчителни писма, адресирани до видни учени (проф. Александър Чертков, проф. Измаил Срезневски, проф. Осип Бодянки). Писмото до О. Бодянки разкрива защо младежът заслужава подкрепа: той е грамотен човек, който вече е публикувал в родината си брошури, „истински българин“, добър и по поведение честен човек, „ревнител на славянството“. Най-важното му качество обаче се състои в това, че в сравнение с другите препоръчани наши младежи той е по-компетентен по въпросите на „българизма“ и може да бъде полезен, като представи най-новите постижения на новобългарската книжовност³⁴.

Макар и не основополагащи, не са за пренебрегване и **заслугите на**

---

³⁰ Минкова, Л. Български въпроси в писмата на Н. Н. Мурзакевич до Александър Дмитриевич Чертков (Минкова, Л. Одеският историк Николай Никифорович Мурзакевич..., ч. 2, с. 124).

³¹ Писмо на Мурзакевич от Одеса, 30 декември 1848 г., до Бодянки в Москва (Минкова, Л. Одеският историк Николай Никифорович Мурзакевич и Българското възраждане, ч. I, с. 148). По него изпраща и втория том на „Записки Одеского общества истории и древностей“.

³² Францев, В. А. Болгарско-чешския литературния связи в половине XIX ст., с. 18.

³³ Кореспонденцията между Бодянки и Мурзакевич е запазена в Литературния институт на Украинската академия на науките. Извадки от нея публикува Л. Минкова – вж. подр. Минкова, Л. Одеският историк Николай Никифорович Мурзакевич и Българското възраждане, ч. I, с. 149.

³⁴ Писмо на Мурзакевич от Одеса от 3 декември 1845 г. до Бодянки в Москва, публ. у Минкова, Л. Одеският историк Николай Никифорович Мурзакевич и Българското възраждане, ч. I, с. 146.

Мурзакевич към учебното дело в нашите земи. Между 1840 и 1853 г. новобългарското образование се преустройва на модерни начала и в него навлиза всеобхватно руският опит. Това става не само поради образованието на учителите – повечето от които завърнали се в родината си руски възпитаници – но и чрез доставяната учебна литература. Тя е изпращана от одеските емигранти, чрез руското посолство в Цариград и консулството в Одрин, или пристига по Дунав през Русе, Свищов, Видин, където контролът е по-слаб, а оттам поема по-нататък за училищата във вътрешността на страната³⁵. Сред учебниците има и нови изследвания на руски слависти за българското минало. От писмото на Н. Мурзакевич от 24 април 1844 г. до А. Чертков напр. разбираме, че три броя от изследването на Чертков „Описание войны великого князя *Святослава* Игоревича против *болгар* и греков в 967–971 г.“ били изпратени за българските земи с постоянната параходна връзка, като се изявява желание за изпращане на още 10–12 екземпляра от книгата за нуждите на училищата³⁶. От 1847 г. руското правителство започва да отпуска помощ за българската просвета и култура в размер на 10 000 рубли ежегодно за закупуването на учебна литература, която после се препраща към училищата в отделните райони³⁷. По този образователен канал руското културно влияние в българските земи се разширява.

Дотук маркирахме широката система от връзки, които проф. Мурзакевич използва в подкрепа на млади българи или за да информира образованите кръгове в Русия по въпросите на „българизма“. Скоро се оказва, че тези връзки прехвърлят границите на империята.

През 1838 г. Мурзакевич публикува в „*Журнал Министерства народного просвещения*“ статията си „Нынешнее состояние просвещения у болгар“/Днешното състояние на просветата при българите/. По установения двустранен руско-чешки книжовен обмен, списанието достига до Народния музей в Прага. Статията събужда интереса на П. Й. Шафарик. Същата 1838 година, с посредничеството на един от съучредителите на ОДИД – М. М. Киряков – двамата учени започват и да си кореспондират³⁸.

Мурзакевич – Шафарик – българите

По времето, когато одеският учен и пражкият славист установяват писмовен контакт, Шафарик си е извоювал вече международна слава. През 1837 г. той става член на Кралското учено дружество в Бохемия, на следната той е избран член на

---

³⁵ Анчев, А. Руската общественост и Българското национално възраждане..., с. 354–355.

³⁶ Минкова, Л. Български въпроси в писмата на Н. Н. Мурзакевич до А. Дм. Чертков. – В: Минкова, Л. Одеският историк Николай Никифорович Мурзакевич и Българското възраждане, ч. I, с. 124.

³⁷ Анчев, А. Руската общественост и Българското национално възраждане..., с. 357.

³⁸ Става дума за М.М. Киряков, който по това време е на лечение в Карлсбад и там се запознава лично с Шафарик и с библиотекаря на Народния музей Вячеслав Ханка.

Учените сдружения в Берлин и Мюнхен, а през 1841 г. – на Института във Вашингтон. Наскоро след като Шафарик и Мурзакевич се запознават, от 1839 г. пражкият славист става дописен, т.е. задочен член на ОДИД³⁹ и почетен доктор на Харковския университет⁴⁰. Това заслужено място в международните научни среди му извоюва основополагащият му труд „Славянските древности“ (1837). Той излиза с финансовата подкрепа на Императорската руска академия на науките⁴¹, като почти едновременно е преведен и обнародван в Русия; руските преводи пък се разпространяват и в българските земи.

През 1838 г. пражкият славист работи върху следващия свой крупен труд – „Славянска етнография“. Изследването предполага пряка теренна работа, а ученият от години не е напускал кабинета си в Прага и за по-отдалечените славянски народи няма преки наблюдения. Точно тогава на помощ се притичва отзивчивият Мурзакевич. „Аз му пращах непрекъснато и даром необходимите му руски книги (...) Пазя неговите писма“ – отбелязва в автобиографията си впоследствие одеският изследовател⁴². Както свидетелстват материалите, запазени в личния архив на Шафарик, от Одеса към Прага пристигат най-разнообразни материали: статистики, скици, описания, етнографски материали и пр., както и голям брой новобългарски издания. Мурзакевич е в течение на появата на всяка българска книжна новост, осведомява за нея колегите си в страната и извън нея, а често пъти услужливо намира и препраща и самите книги към Вячеслав Ханка и Шафарик. Нещо повече: когато сам не е достатъчно компетентен да отговори на въпросите, поставени в писмата, той се допитва с писма до специалисти по въпроса в Русия. А когато е необходима нова информация „от първа ръка“, преподавателят използва пътуванията до родината на своите ученици, за да набави сведения за точните имена на някои селища, големината им, както и разстоянията между тях – все информация, която после препраща на Шафарик.

Одеският професор се превръща и в най-важният източник на информация за новобългарските издания, като в някои случаи изпраща и самите книги. В писмо от 17 ноември 1841 г. обещава да изпрати и „малко описание на успехите на просвещението у българите, съставено от българина Априлов“⁴³, макар и оценката му да не е особено ласкателна („труд маловажный, но все-таки не бесполезный“)⁴⁴. При това нека отбележим, че се обсъждат книжни новости не само от Одеса и

---

³⁹ Свидетелството за членството му е запазено в личния му архив в Прага.

⁴⁰ LA PNP – P.JŠ. Doklady vlastní – документ за членство от 17 март 1837 г.

⁴¹ През 1843 ученият става и член на Императорската Академия на науките в Санкт Петербург.

⁴² Цит. по Минкова, Л. Одеският историк Николай Никифорович Мурзакевич..., ч. 2, с. 133.

⁴³ т.е. материали от втората част на „Денницата“, която В. Априлов издава в Одеса.

⁴⁴ „Денницата“ и досега е запазена в личната колекция от български книги на пражкия учен.

Русия. От кореспонденцията на Шафарик напр. става ясно, че той е осведомен за отпечатването в Смирна на „Любословието“ на Константин Фотинов⁴⁵. По подобен начин той научава и за новия български превод на Новия Завет⁴⁶. Интересното в случая е, че пражкият учен знае не само за издаването на превода, но и за политическите интриги, свързани с появата му. В личния му книгопис напр. срещу заглавието на книгата е добавен коментарът: „Тази книга не може да се набави, защото Неофитовият превод е забранен от цариградския патриарх, комуто не е приятно да види в паството си да се усилва българската народност, а заедно с това и българската словесност“. Гръцкият патриарх нарежда дори изгаряне на изданието, но то все пак било укрито и продължавало да се разпространява из българските земи, като бързо претърпява три последователни издания⁴⁷. Затова и Шафарик не се отказва от желанието да се сдобие с Новия Завет. Той пише до Москва и до Одеса с молба да се закупи изданието и да се препрати към Прага. Въобще от кореспонденцията на Шафарик с руските му колеги може да се проследи и с какви новобългарски книги разполага ученият⁴⁸. В крайна сметка желаното лично копие е изпратено в Прага отново от проф. Мурзакевич.

Нека обаче веднага отбележим, че **книгообменът върви и в обратна посока**. Както вече споменахме, в продължение на десет години Мурзакевич е директор на градската обществена библиотека и старателно се грижи за набавянето на нови книги, а Шафарик подпомага с чешки книги⁴⁹ основаното от директора „славянско отделение“ на библиотеката. Отделът разполага и с много добра колекция от български книги. Сред тях са както одески издания⁵⁰, така и отпечатани другаде, а също и библиографски рядкости⁵¹.

Второто най-важно изследване на Шафарик от този период – „Славянска етнография“ (1842) – също се появява с финансовата подкрепа на Академията в Санкт Петербург, затова веднага 50 екземпляра са изпратени като дарение на Академията. Подобно на „Древностите“, и новото изследване на чешкия славист бързо е преведено на руски и тази версия почти веднага добива популярност в

---

⁴⁵ „В Смирна...също излиза българско списание...“ Шафарик също знае, че руският славист разполага и със списанието, и с Новия Завет. Korespondence P. J. Šafařika...p. 87.

⁴⁶ LA PNP – P.JŠ. Korespondence. Става дума за изданието, което Неофит Рилски публикува в Смирна през 1840 г. със средствата на Американското библейско общество.

⁴⁷ Леков, Д. Н. Рилски. София, 1969, с. 164.

⁴⁸ Лавров, П. А., М. Н. Сперанский. Письма П. Й. Шафарика..., с. 64.

⁴⁹ В това отношение особено е активен и библиотекарят на Народния музей в Прага Вацлав Ханка.

⁵⁰ Между които „Българските книжници“ на Априлов, „Математическата география“ на Иван Богоров и „Няколко думи за превода на математическата география“ на Н. Геров, както и отговорът на Богоров „Нещо за няколкото думи за превода на математическата география“.

⁵¹ напр. „Неделник“ на Софроний Врачански от 1806 г.

българските земи⁵².

Трудът представя на международната научна аудитория общността на славянските народи, като разкрива тяхното езиково разнообразие и съвременния им литературен живот. Изложението е придружено от карта и статистически таблици. Вътрешните граници между отделните народи се базират на езиковия принцип (използваните наречия и диалектите). Авторът обаче допуска немалко грешки, защото самият той не е обходил земите и няма пряк контакт с населението. В повечето случаи той се опитва да направи корекции въз основа на информацията, която му предоставя завърналият се от академична командировки из славянските страни Измаил Срезневски.

„Славянска етнография“ включва и немалка по обем българистична информация. Българите са причислени към югоизточната славянска група, в която попада не само илирийският, т.е. хърватите, но и русите. В изложението са очертани 24 характеристики на нашия език. Очевидно обаче е, че авторът има слаби преки наблюдения - за илюстрация са приложени няколко фолклорни образци⁵³. Това обстоятелство разбира се, не убягва от околото на В. Априлов. Българският просвещенец в прав текст отбелязва, че познанията на пражкия славист за езика ни са недостатъчни, и препоръчва на автора „продължително запознаване с народния език“⁵⁴. Данните за географското местоположение на българите също се основават на информация на други учени⁵⁵. При все това, според Ат. Иширков, в общи линии описанието отговаря на границите със съседите⁵⁶.

В труда си Шафарик демонстрира и сравнително добро познаване на възрожденската ни книжнина⁵⁷. Ясно мнение авторът изказва по въпроса за произхода на първия славянски книжовен език: той го определя като „старобългарски език“ – мнение, което се изгражда в резултат на сътрудничеството с руски учени. Шафарик старателно следи за новооткрити материали на

---

⁵² В първия брой на своето сп. „Любословие“ от 1846 г. напр. К. Фотинов използва статистическа справка за броя на славяните, която очевидно изхожда от „Славянската етнография“.

⁵³ Хоралек, К. Българският фолклор и чешката фолклористика. – В: Чехословакия и България през вековете, с. 392; Хержман, С. Аналогии и различия в развитието на книжовния български, чешки и словашки език. – В: Чехословакия и България през вековете, с. 498–505.

⁵⁴ Априлов, В. Избрани съчинения. Ред. М. Арнаудов. София, 1940, с. 206.

⁵⁵ Границите със съседните славяни напр. са очертани въз основа на публикациите на Ами Буйе.

⁵⁶ Вж. специализираното изследване на Атанас Иширков: Иширков, А. Етнографската карта на българските земи от П. Шафарика. – Българо-чехословашка взаимност, 1925, ч. 1, бр. 2, с. 11–15.

⁵⁷ Освен като преводач на Новия завет той напр. споменава Н. Рилски и като автор на граматика и речник.

старобългарската писменост в Русия, с които разполагат руските му колеги⁵⁸.

За разика от „Древностите“, „Славянска етнография“ демонстрира цялостната осведоменост за сънародниците ни. Българите в този труд са представени като многобройно племе от над три милиона и половина (3 587 000), при това авторът знае и за диаспората: той посочва, че от тях Османската империя обитават 3 500 000, докато в Русия живеят 80 000, а в Австрия – 7 000⁵⁹. Както може да се очаква, основният източник на информация изхожда от Н. Мурзакевич, който му изпратил списък със сведения за наши поселения в Херсонска и Бесарабска област⁶⁰. Това се разбира от писмо на одеския учен от 15 февруари 1843 г. до О. Бодянски в Москва, в което се казва дословно: „Известно Ви е, че за новоросийските българи на почтенния Шафарик сведенията доставях аз. Направих го по негово жилище и то спешно...“⁶¹. Колкото и спешно да го е направил, в първото издание от 1842 г. авторът не успял да включи тази информация. Тя намерила място в руския превод, който още на следната година обнародвал О. Бодянски⁶². Шафарик обаче разчел някои наименования неправилно – грешки, които Бодянски нямало как да предотврати в своя превод⁶³. Независимо от непълните познания по отношение на говорите ни „Славянска етнография“ демонстрира напредъка на учения по отношение на цялостната осведоменост за сънародниците ни. За това заслуга има не на последно място и един от талантливите възпитаници на Мурзакевич – Иван Богоров.

През 1845 г. Богоров напуска Одеса с намерение да следва химия в Лайпциг. На следната година той вече е на път да осъществи намерението си и се отбива за няколко дни в Прага, където посещава Народния музей и се запознава лично с П. Й. Шафарик и В. Ханка. По това време между Прага и Одеса вече е установен книгообмен на български книги, а В. Априлов и В. Ханка са в писмолен контакт⁶⁴. В библиотеката на музея са доставени поне десет новоиздадени книги, между които една българска граматика и „Денницата на новобългарското образование“⁶⁵. Този път, посредством Иван Богоров, Ханка и Шафарик се сдобиват с лични екземпляри

---

⁵⁸ Вж. подр. Bechyňová, V. Šafaříkovo studium starobulharské literatury. P. J. Šafařík v slovenskej a českej slavistike. – In: Zborník venovaný XI medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. Košice, 1993, p. 49–51.

⁵⁹ Авторът посочва и вероизповеданието им, сред които източноправославните са 3 287 000, т.е. преобладаващи (Slowanský národopis, 1842, p. 42, 148–150).

⁶⁰ Този списък е запазен в личния архив на учения.

⁶¹ Цит. по Минкова, Л. Български въпроси в писмата на Н. Н. Мурзакевич до О. М. Бодянски (Минкова, Л. Одеският историк Николай Никифорович Мурзакевич и Българското възраждане. Първа част. – ИПр, 2003, кн. 1–2, с. 143).

⁶² Под заглавие „Славянское народописание“. Москва, 1843.

⁶³ Францев, В. А. Очерки по истории чешского Возрождения..., с. 331...

⁶⁴ Писмата също са запазени в личния фонд на В. Ханка в Литературния архив в Прага.

⁶⁵ Havranková, R. Zur Geschichte der tschechisch-bulgarischen Kulturbeziehungen während der nationalen Wiedergeburt. – Bulgarian Historical Review, 1987, № 4, p. 85.

на „Български грамоти“ на Априлов. В писмото, датирано от 13 октомври 1846 г. и адресирано до Ханка, одеският просветител представя младия си сънародник като полезен информатор за съвременната ни книжнина. Той съобщава и за намерението на студента да издава вестник – както е известно, именно в саксонската столица на книгоиздаването Богоров отпечатва и първия брой на в-к „Български орел“.

От Лайпциг Богоров захваща кореспонденция с В. Ханка⁶⁶. В писмата си младежът отговаря на въпроси за местоположението на някои географски селища, необходими за изследванията на Шафарик. Така българистичните познания на слависта продължават да се обогатяват благодарение на възпитаника на Мурзакевич, а студентът става член на вече оформящата се просветителска българо-чешка общност⁶⁷.

х

х

х

Ако се опитаме да обобщим цялостната българистична дейност на Николай Мурзакевич през призмата на времето, бихме могли да систематизираме проекциите ѝ условно като „преки“ и „перспективни“. В първата категория попада всичко извършено от учения в съзнателния му живот като информатор и популяризатор на българите, познавач на книжнината ни, амбициозен библиотекар, който полага усилия за набавянето на всяка наша книжна новост и сам е неин разпространител в родината си и извън нея, учител и патрон на талантиливи наши ученици. Одеският професор се грижи и за по-нататъшното им образование и развитие, като използва личните си и професионални връзки, за да утвърди „схема“ за успешната им адаптация в Санкт Петербург и Москва.

От перспективата на XXI-то столетие, „непреките“ българистични „инвестиции“ на Мурзакевич също се оказват разностранни и изключително успешни. Преобладаващата част от одеските стипендианти се завръщат по родните си места и реформират училищата, за което използват руския опит и като практика и организация на обучението, и като учебна литература. В Одеса Б. Петков се запознава с изследването на Ю. Венелин „Критически издириания за историята българска“, в Калофер прави превода ѝ и я използва в преподаването си. Преводи на текстове от руски и използването им в училище прави и С. Филаретов като преподавател в училището в София. Д. Чинтулов и Н. Геров ваят сами поезия на роден език. Богоров съставя фолклорна сбирка, стартира издаване

---

⁶⁶ Письма в Вячеславу Ганке..., с. 10, 14.

⁶⁷ Готовска-Хенце, Т. Българо-чешката взаимност – генератор за формирането на новите славянски елити. – В: Ролята на чешката интелигенция в обществения живот на следосвобожденска България. Ред. М. Черни и Д. Григоров. Прага, 2009, с. 44.

на вестник, списван на говоримия език. Жанровото и стиловото разнообразие на възрожденските публикации става явен индикатор за просвещенския подем на българите. Дебютът на млади литератори и поети – към които спадат и одеските възпитаници – на интимна и на гражданска лирика правят заявката за понататъшната литературна пълнота и жанрови синтези, които характеризират вече третия период в развитието на новобългарската литература⁶⁸.

Мурзакевич е и един от първите, прехвърлили „културен мост“ за българите към останалите славянски народи. Благодарение на него, в Прага научават за просветния и културен подем на българите, а информацията, която изпраща, е „втъкана“ в платното на втория крупен сравнителен труд на Шафарик „Славянска етнография“. В средата на века, Богоров продължава делото на учителя си като информатор и разпространител на книжни новости.

Българите поемат по пътя на национално-културното си възраждане по-късно от повечето славянски народи. Когато одеските българи осъзнават това, те правят всичко възможно за неговото „ускоряване“. В ускоряването на процесите на нашето Възраждане се състои и основната заслуга на руския историк Мурзакевич – българист по призвание.

---

⁶⁸ Радев, Ив. История на българската литература през Възраждането, с. 20.

ИДЕЯ ЗА МОНИТОРИНГ НА ЗАКРИТИТЕ УРАНОДОБИВНИ ОБЕКТИ В БЪЛГАРИЯ

*Ива Митева*¹

Мониторингът представлява системно наблюдение, оценка, контрол на компонентите на околната среда, както и прогноза за тяхното състояние, с цел отчитане на измененията в следствие на антропогенен или естествен фактор.

През 1972 г. в Стокхолм се провежда първата конференция на ООН по въпросите за околната среда. На нея се приема декларация, с която е признато за основно и неотменно човешко право „правото на здравословна и благоприятна околна среда“. Взема се решение за приемане на политика на общностите в областта на околната среда и се изменя договорът за Европейската икономическа общност по начин, допускащ нормативни актове във връзка с околната среда. Вследствие на тази конференция се създават множество международни кооперативни програми за мониторинг и стандарти, имащи за цел да осигурят достоверност и съпоставимост на резултатите от мониторинга. Развива се направлението комплексен мониторинг по метода: замърсител-пренос-отлагане-въздействие. Съгласно този метод се идентифицира замърсителят, след което се проследява пътят на миграция на замърсителя, неговото натрупване, или още казано отлагане, в околната среда. В резултат на мониторинга се натрупва огромен обем бази от данни, който служи за съпоставяне с предходното състояние и отчитане на степента на промяна на околната среда, като по този начин се отчита въздействието на замърсителя.

Условно мониторингът се разделя на три етапа: подготовка, анализ и обработка на резултатите. Преди работата на терен трябва подробно да се проучи цялата налична информация за обекта, с цел подбиране на необходимата екипировка и оборудване. При определяне и приобщаване на територии към мониторинга първо условно се разделят границите на пробните площи, от които трябва да се вземе материал за анализ. Определя се методът на пробовземане и на последващия анализ. Следва същинската част от мониторинга – теренни проучвания. Подбират се подходящи места за пробовземане, ако няма предварително заложи мониторингови пунктове, и се записват точните координати с GPS. Взетите проби се номерират с дата, час, местоположение, номер на мониторинговия пункт - данни, които служат за идентификация на пробата. Изследваните количествени и качествени показатели се разделят на теренни и лабораторни. Теренните показатели се определят на място, като те са pH, Eh, T°C и др., докато лабораторните се извършват само в лабораторни условия. Описва се

---

¹ Инж., завършила магистратура по спец. ЕООС в МГУ „Св. Иван Рилски“ през 2021 г.

фактичката обстановка на състоянието на околната среда в близост до мониторинговите пунктове, като за целта може да се използват стандартни чек листи.

Събраната информация от теренните проучвания трябва да се систематизира и съхранява в бази от данни. Обработката и интерпретирането на базите от данни трябва да дадат реална оценка и прогноза за състоянието на околната среда. Реалната оценка се изготвя чрез сравнение с предходно състояние. Оценява се наличието на замърсител, констатира се разпространението и въздействието на замърсителя, предоставя се необходимата информация за вземане на адекватни мерки за защита на околната среда. Първоначално всичко е записвано на ръка и е прилежно документирано в дневници. С развитието на компютрите съответно и докладите са станали печатни издания, като постепенно навлизат и графичните изображения. В България в момента има 154 бр. мониторингови пункта (МП) за вземане на водни проби от закритите уранодобивни обекти. Представете си по една графика за всеки пункт, като допълнително се извършва почвен мониторинг от 20 бр. МП и дъжни утайки от 22 бр. МП, които не съвпадат с тези от водните проби. Това прави повече от 350 графики. Човек лесно би се загубил в информацията и не би разбрал реалната обстановка в страната. Затова е добре да почерпим опит от развитите европейски държави с подобна дейност. Най-илюстративен пример може да се даде с една от функциите на Google Earth, чрез която се избира дадена територия, като може да се проследи развитието на тази територия във времето до настоящия момент, тоест има възможност за избиране на времеви интервал. Горесцитираните мониторингови пунктове не трябва да се интерпретират като отделни графики, а да се изготви интерактивна карта на България с точни координати. Тъй като един обект може да има няколко пункта, добре е да има опция за избор на обект и последващо мащабиране на картата с локализиране на всички пунктове за съответния обект. С поставянето на курсора на мишката на даден обект или пункт трябва да излиза наличната информация за тях. Нужно е да има по една обща графика за изследваните показатели, от която да бъдат видни концентрациите и превишенията за всички обекти. Система от бази данни трябва да осигурява автоматизиран вход на постъпващата информация.

Обработката на резултатите не бива да се изчерпва само с изготвянето на реална оценка за състоянието на околната среда в нарушените обекти, но трябва да се положат усилия и в прогноза за миграция на замърсителите. За да се предотвратяват екологични катастрофи, трансграничен пренос на замърсители, както и да бъдат максимално оползотворени данните от мониторинга, е необходимо базите данни да бъдат моделирани по подходящ начин, отразяващ бъдещото състояние на околната среда. Създадената система трябва да съдържа опции за изготвяне на тематични карти за разпределение на пунктовете по административни единици, според местоположение в защитени територии, водни обекти, инфраструктура и др.

Създаването на система от бази данни и последващ софтуер за обработка има

за цел да унифицира събираните данни от мониторинговата мрежа, да подпомогне експертите в обработката на постъпващата информация, създава възможност за вземане на адекватни и навременни решения по отношение на околната среда.

Литература:

1. Екологичен мониторинг, София 2005.
2. Наредба №1 от 15 ноември 1999 г. за норми за целите на радиационна защита и безопасност при ликвидиране на последствията от урановата промишленост в Република България.
3. ПМС № 74/27.03.1998 г., изм. и доп. ДВ. бр.12 от 8 февруари 2019 г.
4. Програма за мониторинг на обектите, съгласно ПМС № 74/1998г. за периода 2021–2024г.
5. <https://www.copernicus.eu/>
6. <https://www.environmentandsociety.org>
7. <https://www.moew.government.bg>

II. ЕЗИКОЗНАНИЕ

ПОЛУ-АФИКСИ

*Милена Първанова*¹

Рязко променената съвременна обстановка поради настъпилата пандемия от коронавирус доведе до видими промени и в набора от методи, подходи и средства, прилагани в чуждоезиковото обучение. Продължителни периоди на дистанционно обучение заменяха обичайните присъствени занятия и комуникативните методи на чуждоезиково обучение вече не бяха приоритет. Често те биваха измествани от конвенционални методи, напр. писмено изложение по определена тема. Считаме, че такъв тип изложение все още има място в сферата на ЧЕО, защото именно така може да се предложат по-теоретични теми, които иначе остават встрани от вниманието на обучаемия, а са важни за разбирането и овладяването на езиковия строй на изучавания чужд език. Подплатени с необходимите примери за терминологични единици, те биха представили на студентите още една възможност за увеличаване на терминологичния им запас, осмислен през призмата на моделите, чрез които е образувана думата, респ. терминът.

Настоящата разработка цели да предложи ключови познания по проблематика, свързана с образуването на думи и с разграничаването на гравивните елементи на лексикалните единици.

В други наши разработки (Първанова, 2020) сме разглеждали разпространени класификации на морфемите, напр. *семантичната*, дележаща ги на коренови и афиксални, или *структурната*, разграничаваща морфемния им статус като свободни и свързани. Третият елемент в структурната класификация на морфемите е полу-свободната морфема (още наричана полу-свързана, или полу-афикс).

За целите на настоящата разработка ще се придържаме към традиционната дефиниция на афиксите като елементи на думата; те са „включения“ (Пенчева 2004,49) в думата и като такива винаги функционират като част от думата и в нея изпълняват определена роля. Оттук и схващането, че афиксите не могат да се срещат в езика извън думите. Целта на съществуването им е да променят значението на

---

¹ Ст. пр., преподавател по английски език в катедра „Чужди езици“ при МГУ „Св. Иван Рилски“, e-mail: Purvanova@mgu.bg

думата, без да променят нейната цялост.

Обаче в езика съществуват морфеме, които заемат междинна позиция, могат да се класифицират някъде между кореновата и афиксалната морфема. Определен брой лингвисти като Hans Marchand, М. Степанова, Р. Зятковская, Л. П. Пастушенко, Е. Кубрякова приемат съществуването на морфеме от смесен характер.

Терминът полу-афикс, респ. полу-афиксация, е въведен от М. Д. Степанова (1953,61) по отношение на немския език. Други теоретични разработки по въпроса за полу-единиците в езика са изследванията на Е. С. Кубрякова (1983,44). Тя не одобрява термина полу-афикс и съответстващата му категория, но веднъж започнала да споделя теоретичните си възгледи по въпроса, тя всъщност доказва съществуването на такива полу-единици. Наименованието, което използва за тях, е „полу-свободни“/„полу-свързани“ морфеме (ibid.,63-67). Hans Marchand (вж. Štekauer 2000,29-49) е привърженик на терминологията на Степанова. Макар и да не се приема повсеместно сред езиковедите и занимаващите се с езикознание, ние ще се придържаме към тяхната терминология: терминът „полу-афикс“ е посбит, но независимо от това адекватно отразява категорията, която обсъждаме в настоящата разработка.

Обръщаме внимание на това, че полу-афиксите са характерни единствено и само за полиморфемните думи. При определени условия те могат да са относително свързани, но същевременно могат да са и относително свободни. Оттук и името, което Е. С. Кубрякова им дава. В корпуса от морфеме в английския език, съставен от Н. Marchand (Зятковская 1971,4), наред със същинските афикси са включени и пет единици от полу-афиксален характер, а именно: **-LIKE**, **-WORTHY**, **-MONGER**, **-WISE**, and **-WAY/-WAYS**.

По въпроса за *естеството* на полу-афиксите сред лингвистите няма единодушно мнение. Единици като **-MAN** или **-FOLD** се разглеждат или като афиксални морфеме, или като полу-афикси, или дори като думи, изпълняващи ролята на афикси. Л. П. Пастушенко (Бортничук 1988,21) предлага възможно разглеждане на такива единици като „полу-афиксални морфеме, способни да изпълняват функцията на афикси, т.е. да образуват дериванти [производни думи, бел. авт.] и в същото време да съществуват като независими, пълнозначни лексикални единици“. Подобно на афиксите, те загубват част от конкретното си значение и целият деривант получава допълнително общо значение. Процесът на развитие на афиксите може да се проследи посредством диахронен анализ. Например, единицата **-MAN** съществува и функционира в съвременния английски език и като лексикална единица, и като полу-афикс (като в: craftsman - занаятчия). За разлика от него, полуафиксът

-MONGER няма по аналогия с горния пример свободна морфема, макар че в съвременния английски език морфемата е активна (fishmonger - търговец на риба). В диахрония, обаче, той произхожда от староанглийската дума *monzere*, означаваща „търговец, занаятчия“, която по онова време е била смислова дума. Л. П. Пастушенко (пак там, 22) прави извода, че тъй като болшинството афикси в съвременния английски език са произлезли от самостоятелни думи, много е вероятно и полу-афиксите да се развиват в свързани морфемни, или афикси, и че етапът, през който една дума функционира в езика като полу-афикс, е междинен.

М. Д. Степанова също разглежда подробно природата на полу-афиксите. Тя предлага възможен механизъм за създаването на такива единици, който е свързан с целия процес на образуването на съставни думи /сложни думи (Степанова 1953, 78-79). Тя счита, че единици като -MAN или -LIKE са елементи от съставни думи, като при определени условия такива елементи могат да се превърнат в афикси. Даже и подобни елементи да се срещат често в даден език, те все още не са афикси и това се дължи на факта, че те запазват лексикалното си значение, което съпада със значението на MAN и LIKE като самостоятелни думи (виж повече за втората в Първанова, 2017). В диахрония е възможно такива компоненти лексикално да „избледняват“, по думите на Степанова (ibid.), и да стават семантично по-обобщени, докато накрая започват да се разпознават само като части от думи. Езиковите процеси обаче са изключително бавни в общия случай и често степента на семантично „избледняване“ на думите и честотата на появата им като самостоятелни думи варират значително.

От горното можем да направим общия извод, че като един от начините за словообразуване полу-афиксацията заема място между деривацията и образуването на сложни думи. Това налага да направим кратък обзор на отграничението между *деривацията* и *образуване на сложни думи* (нар. още композиция):

Обсъждайки естеството на деривацията, Р. Н. Matthews (1974, 41) я разглежда като „поддял на словообразуването, занимаващ се с образуването на лексеми посредством афиксация“. Laurie Bauer (1983, 34) я разделя на два подкласа: клас-запазваща и клас-променяща. И двамата учени наблягат на връзката между деривацията и образуване на сложни думи. Според тях композицията е друг дял на словообразуването освен деривацията. Мнението на П. Х. Матюз заявява, че „основанието да се разграничи съставянето на сложни думи от деривацията е достатъчно ясно: в случая с образуването на сложни думи двата елемента на съставната дума могат да представляват самостоятелни думи, докато при деривацията единият елемент има само

оформяща, образователна функция“. Иначе казано, композицията „се занимава с образуването на лексеми от две или повече потенциални думи“, докато деривацията се фокусира върху „образуването на лексеми посредством афиксация“ (пак там). Съответно, деривантът е дума, състояща се от основа и деривационен афикс (или от оперант и формант, ако използваме терминологията на П. Х. Матюз), като вторият от изброените е лесно разграничим от основата и като правило се появява с едно и също значение в различните думи. Сложната дума е лексикална единица със статута на дума, състояща се от два или повече корена или от граматически оформени думи. По правило съществува семантична и синтактична връзка между елементите на сложната дума и тя е или от подчинителен, или от съчинителен тип (Степанова 1953,64,66).

Тъй като образуването на нови лексеми е обект и на деривацията, и на композицията, много често между тях се наблюдават флукуации и възниква несигурност при обособяването им. В историята на езика статутът на даден словообразователен елемент може да варира. Исторически ролята му може да се променя и не е учудващо, че в конкретен етап границата между деривация и композиция е възможно да е размита. В синхрония може да има случаи, при които е трудно да се види от коя страна на граничната линия се пада едно производно. Разделянето на новите лексикални образувания на деривационни или композиционни е доста условно. Ето защо синхронното (т.е. моментното) състояние от развитието на езика трябва да се отграничи от историята на образуване на езикови единици. В съвременния английски език голям брой афикси са били в миналото независими думи и някои словни елементи с такива афикси първоначално не са били производни, ами съставни образувания. Следователно, за да се определи статута на лексикалната единица, е необходимо преди всичко да се вземе предвид настоящото състояние на езика, без при това да се омаловажават живите семантични връзки на единицата с предишни словоформи.

Гореизложеното дава основание на М. Д. Степанова (пак там,61) да класифицира полу-афиксацията по-скоро към съставянето на сложни думи отколкото към деривацията. Според нея елементите на съставната дума носят лексикално значение, което запазват и при употребата им като самостоятелни думи, и като комбинирани в композиция (*ibid.*,77). От друга страна, деривационните афикси носят по-обобщено, абстрактно значение и не могат да се използват като самостоятелни лексикални единици. Ето защо тя заключава, че полу-афиксите, които в настоящия етап от развитие на езика съществуват както като думи, така и като елементи от езикови единици продукти на словообразователни процеси, са по-тясно свързани със съставянето на композиции.

В илюстрация на изложеното дотук даваме пример с вече споменатата част: **-MAN**.

В много от съществуващите в нормативния език лексикални единици – което, припомняме, се доказва от регистрирането им като речникови единици, т.е. вписването им в речник – *афиксалната* природа на елемента се подсказва от правописа на думите.

Обратният речник на английския език (Lehnert 1971,304-306) дава 283 речникови единици с такъв елемент, изписан сято с основата, т.е. такива, при които правописът би подсказал, че става въпрос за афикси и че те са продукт на деривацията. В смислово отношение в съвременния английски език думи като Dutchman - холандец, Englishman - англичанин и мн. др. за националности се възприемат като дериванти от съответната основа с добавено значение [ЕДИН ОТ СЪОТВЕТНАТА НАЦИЯ]. При историческия термин Norman (по-често срещано в множествено число като Normans - нормани) се наблюдава десемантизация на основата, но също и на афикса, който вече не означава само [ЕДИН ОТ], а включва и жените-представителки и в тази употреба се проявява като афикс в чист вид.

Изобилстват примери, при които значението на афикса е много близко до основното значение на частта **-MAN** в самостоятелна употреба [+ЧОВЕК, КОЙТО ИЗВЪРШВА...], [+ЧОВЕК, КОЙТО СЕ ЗАНИМАВА С...]. Затова такива единици биха се възприели и като сложни думи. Ще изброим само някои от множеството: sportsman - спортист, salesman - продавач, tradesman - търговец, postman (Br.Eng.)/mailman (Am.Eng.) - пощальон, policeman - полицаи, fireman - пожарник, statesman - държавник, cameraman - оператор, brakeman - спирач. В такъв смисъл краесловният елемент *-man* е *полуафикс*.

В терминологията словообразователният модел е активен и продуктивен, особено в частта, когато полу-афиксът предава значението [+ЧОВЕК, КОЙТО ИЗПОЛЗВА...], [+ЧОВЕК, КОЙТО РАБОТИ С...], [+ЧОВЕК, КОЙТО В РАБОТАТА СИ ИЗПОЛЗВА...], [+ОПЕРАТОР НА...].

Примери за този семантичен нюанс са:

airman - работник по вентилацията (мин.),

hammerman - ковач,

nozzleman - работник на хидромонитор,

rockman - надзирател по пробивно-взривните работи, бомбаджия,

roofman - бригадир по обрушването,

shaftman - работник по прокарване на шахти,

sonarman,

timberman - крепач(мин.),

tinman - 1.тенекеджия. Във второто значение на последния термин се проявява семантичният елемент [+ЧОВЕК, КОЙТО РАБОТИ В...]:

tinman - 2.работник в калаени рудници,

wasteman - (мин.) работник по почистването,

В 21 единици елементът –MAN е изписан с дефис (на англ. hyphen), т.е. при тях правописът би подсказал, че лексикалните единици са *съставни думи*. Ето примери:

yard-man – складов работник,

switch-man – стрелочник.

Накрая, в 37 речникови единици елементът MAN е изписан отделно, като самостоятелна дума и в тези случаи говорим за модела на словообразуване на *сложни думи/композиция*, при който MAN е графично самостоятелна дума, но семантично самостоятелността му се размива и двете части оформят цялост, като в: party man – купонджия, best man – кум, old man – старец.

В заключение можем да кажем, че независимо от теоретичния уклон на подобни разработки по словообразуване, ако са подплатени с множество подходящи примери, те намират място в сферата на чуждоезиково обучение за инженери, защото им дават възможност да се взрат в структурата на думата, да осмислят семантичните възможности на предлагания модел и да го прилагат при разбирането на подобни лексикални единици в научни текстове и при самостоятелното производство на такива. В такъв смисъл на дистанционното обучение е средство за предоставяне на такива знания и среда за мотивиране на курсистите да работят и да надграждат самостоятелно.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Bauer, Laurie. English Word-Formation. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
2. "Hans Marchand". In: Pavol Štekauer. English Word-Formation. Chapter 1. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2000, pp.29-49 preview available at: https://books.google.com/books?id=79BV7ZOx11AC&redir_esc=y; https://books.google.bg/books?id=79BV7ZOx11AC&pg=PA29&source=gbs_toc_r&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (visited: 21st Nov 2020:22.04)
3. Lehnert, Martin. Reverse Dictionary of Present-Day English. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1971.
4. Matthews, P. H. Morphology: An Introduction to the Theory of Word-Structure. Cambridge: Cambridge University Press, 1974.
5. Алексиев, Б., И. Патронеv, С. Страшимиров. Английско-български речник по минно дело и геология. София:Рацио-90, 1998.
6. Английско-български политехнически речник. III прераб. и доп. изд, (ред. И.Иванов). София:Техника, 2007.

7. Зятковская, Ромуальда Г. Суффиксальная система современного английского языка. Москва: Высшая школа, 1971.
8. Кубрякова, Е. С. „Основы морфологического анализа“. В: Readings in the Theory of English Word-Formation. Ed. Maya Pencheva. Sofia: Sofia University Press, 1983.
9. Пенчева, Майя. Английските думи. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2004.
10. Първанова, Милена. LIKE като самостоятелна лексикална единица. В: Известия на департамент „Чужди езици и спорт“ при МГУ „Св. Иван Рилски“, т. XVII. София: ИК „Св. Иван Рилски“, 2017, 92-96.
11. Първанова, Милена. „Морфема – някои теоретични постановки“. В: Техники и технологии в чуждоезиковото обучение и висшето образование (сборник), год. I, Кн. 1, С., Издателство на ТУ-София, 2020, стр. 158-161.
12. Степанова, М. Д. Словообразование современного немецкого языка. Москва: Издательство литературы иностранных языках, 1953.

ПОЛУ-АФИКСИ
Милена Първанова

(Резюме)

Статията предлага общ поглед към полу-афиксите като елементи на думата от гледна точка на теория на морфемата и при прилагане на структурен и семантичен подход за класификацията на съставните елементи. Прави се и отграничение между деривация и образуване на сложни думи. Дават се примери за продуктивността на конкретен полу-афикс в общия английски и в терминологията. Обсъжда се приложимостта на подобно знание при дистанционна форма на обучение.

SEMI-AFFIXES
Milena Purvanova

(Summary)

The article offers a general outlook on semi-affixes as word elements from the point of view of the theory of morphemes while applying a structural and semantic approach in the classification of the constituent elements of a word. It also distinguishes between derivation and compounding. Examples are given of the productivity of a specific semi-affix in general English and in English for special purposes. The applicability of such knowledge in distance learning is discussed.

III. ОБУЧЕНИЕ

СЪВРЕМЕННА ВИЗУАЛНА КУЛТУРА – ОТРАЖЕНИЯ В ЧУЖДЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ

Ивайло Ив. Пеев¹

Факт, който не подлежи на съмнение, е, че съвременните обучаеми са различни от обучаемите, представители на предишните поколения, родени преди интернет революцията. Налице е една нова култура, повлияна от дигиталното и свързаната с нея, най-общо казано, „образност“, изразена в една нова визуализация на посланията и разкодирането им с помощта на визуалния компонент. Търсенето на информация, произвеждане на съдържание и комуникация се случва предимно в дигитална среда, в която се „блъскат“ ярки образи, които се стремят да въздействат, убеждават, „приканват“ да бъдат харесвани, споделяни и „следвани“. Репрезентацията на смисъл е приоритетно натоварена с образи, комуникирането на послания, от страна на медиите например, са богато илюстрирани с въздействащи визуални елементи, конкуриращи се с все по-атрактивното поднасяне на информация, борещи се с други образи, пред които да изпъкнат и спечелят потребителя. Много често изображението е по-значещото, то се явява основният носител на смисъл, а словесният компонент е уточняващият, разясняващият, допълващ изразеното/казаното за онзи, който реши да прекрачи границата на визията, на образното и изчете словесната информация, и подреди смисловия пъзел.

Технологиите стъпка по стъпка, с различни темпове, градиха и създадоха нова визуална култура на поколенията от XX век насам. От първите черно-бели образи на кинематографа до 3D мегапродукциите на съвременната киноиндустрия, от телеграмата до есемеса, от телефонното обаждане от пощенската станция до докосването на екрана с „любими“ номера на близки хора - можем да изредим още много промени, настъпили вследствие на технологичната революция от последните 50 години. Технологиите пре моделира нашата сетивност и може би най-потърпевши в това отношение са визуалните ни възприятия. Така например У. Дж. Т. Мичъл в своята статия „Картинният обрат“² казва следното: *„Все пак изглежда ясно, че се извършва нова промяна в онова, за което философите говорят, и че още веднъж комплексно свързана с нея трансформация се случва в другите дисциплини на хуманитарните науки и в сферата на общата култура. Искам да нарека тази промяна „картинен обрат“.*

---

¹ Доц. д-р, преподавател по български език в Департамент по чужди езици и приложна лингвистика при Технически университет - София

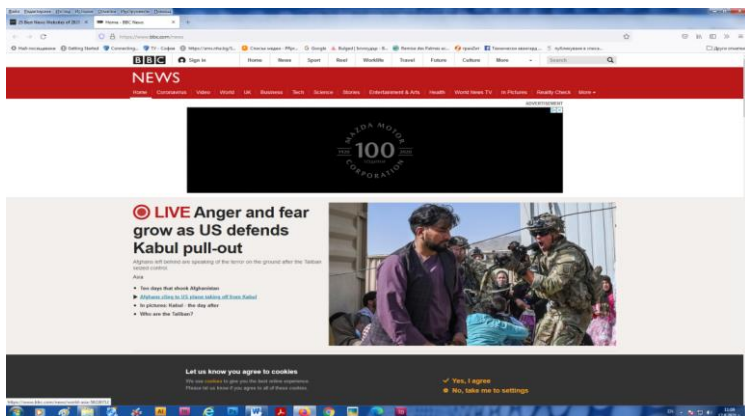
² Мичъл, Дж. Т. „Картинният обрат“. Достъпно на адрес: <https://piron.culturecenter-su.org/картинният-обрат/>

По-нататък четем: „Ако се запитаме защо картинен обрат се случва сякаш точно сега, в онава, което е характеризирано като „постмодерна епоха“, втората половина на двадесети век, ще се сблъскаме с парадокс. От една страна, изглежда повече от очевидно, че ерата на видеото и кибернетичната технология, епохата на електронното възпроизводство, е развила нови форми на визуална симулация и илюзионизъм с безпрецедентна мощ. (...) Фантазията за картинен обрат, за култура, изцяло доминирана от образи, сега е станала реална техническа възможност в глобален мащаб. „Глобалното село“ на Маршал Маклуън сега е факт, при това не особено успокоителен.“ Замисляйки се, си даваме сметка, че нашият свят наистина е доминиран от образи – „общуването“ с близки хора много често е посредством споделените в мрежата изображения на местата, където сме, на хората, с които сме там, на храната, която се каним да консумираме, а доволството и разочарованията си изразяваме с емотикони на усмихнато човече с оплезен език или пък с увисналите крайчета на устата на същия „Смайли“, в очакване на вдигнат палец на одобрение от дигиталните ни съратници и да последва споделяне с познати или откровено непознати. Изображения под формата на „гифчета“, емоджита и мемета побират израза на нашата емоционалност и отношение, замествайки дълги обяснителни изречения.

Всичко това, в комбинация с новото възприемане на текуща информация, преминаващо през стъпките от изображението, заглавието, подзаглавието, към вътрешните заглавия (подготвено от таблоидната печатна преса няколко години преди това), четенето „отгоре-отгоре“ на кратките новини и анонси, прегледа на видеа, трейлъри и пр., неминуемо поставя своя отпечатък върху възприемането и осмислянето на по-сериозна информация за професионални цели, каквато е и свързаната с обучението и ученето. Именно това влияние и взаимовлияние ни интересуват в настоящата статия. Интересът ни е провокиран от наблюденията от последните години в процеса на обучение, където се забелязва, например как „обикновените“ контурни илюстрации просто се пропускат от обучаемите за сметка на видеа и цветни фотографии от интернет, които оставят по-трайни следи в съзнанието на обучаемите и недвусмислено предизвикват по-висок интерес към учебната материя. Много отчетлив израз на новата визуална култура от последните 10 години са например презентациите, които подготвят студентите по отделни теми, свързани с обучението им по чужд език. Към настоящия момент илюстративният компонент става все по-атраактивен, по-ярък, добре синхронизиран с текста, като дължината на текста се свива, което пък е свързано с появата на явление като „микростила“, за което сме писали в предишни изследвания³.

---

³ Вж. напр. Пеев, Ив., 2018. Съвременни експликации на дискурса - микростил и микрожанр. Сборник „Изследвания върху микростила в 21 век“, Издателство на Техническия

Фиг. 1. BBC News е избран за най-добър сайт за 2020 г. в класацията „25 Best News Websites of 2020“⁴. „Новинарският уебсайт има една основна задача – да информира читателите какво се случва по света. Той трябва да бъде лесен за навигиране, с елегантен и изчистен дизайн. Сайтът за новини може да стане жертва на претрупване с дълги истории за четене. Минималистичният дизайн може да помогне на посетителите на новинарския сайт с лекота да намерят историята, която търсят“.

„Коефициентът власт/знание на съвременната визуална култура, на недискурсивните порядъци на репрезентация, е твърде осезаем, твърде дълбоко положен в технологиите на желанието, доминацията и насилието, твърде изпълнен с напомнания за неофашизъм и глобална корпоративна култура, за да бъде игнориран. Картинният обрат не е отговор на нищо. Той е просто начин да се постави въпросът“, пише У. Дж. Т. Мичъл⁵, като в случая отчитаме взаимовръзката „власт-знание“ и визуалната култура на съвременното, за да си дадем сметка, че постигането на поставените цели не може, и не бива, да омаловажава визуалната страна при поднасянето на информация, особено когато тя трябва да бъде разбрана, усвоена, инструментализирана и приложена.

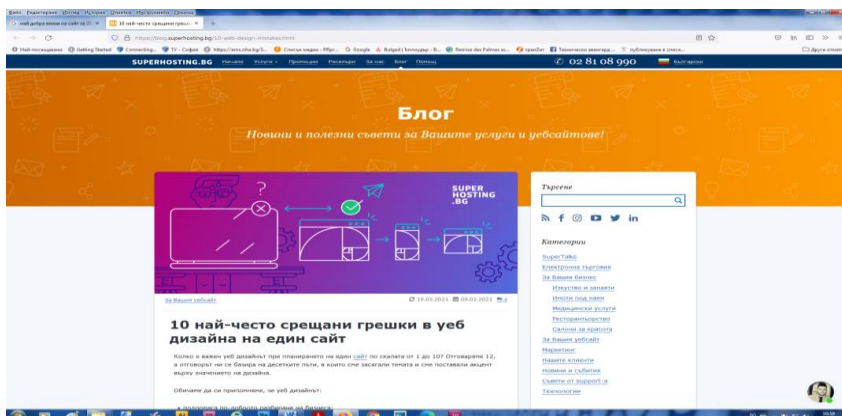

университет - София с. 11-34. ISBN 978-619-167-352-0. и Пеев. Ив., 2018. Истории на мъдростта през микрожанровете от народната поговорка до слогана – лингвистични аспекти и дидактически функции в чуждоезиковото обучение. – В: Сборник доклади от VI Международна научна конференция „Съвременни технологии в културно-историческото наследство“, Издателство на Техническия университет – София, том VI, с. 84 - 88. ISSN 2367-6523.

⁴ Вж. на адрес: <https://prioritypixels.co.uk/25-best-news-websites-of-2020/>, Posted: 22nd September 2020

⁵ Мичъл, Дж. Т. Чит. съч.

На първо място, за да се създаде интерес и мотивация, е необходимо да се изследва субектът в процеса на обучение, да се проучат неговите индивидуални нагласи и да се използват обективно проявяващите се, моделирани от предходния му опит, навици във възприемането и осмислянето на информация. Слабо ефективно, или дори неефективно, е налагането на модели, които са открито остарели и са далеч от съвременната образна култура и световъзприятие. Съвременните млади хора виждат и разчитат света по различен начин, вниманието им привличат неща, които предишните поколения биха пропуснали или не биха им отдали значение, когато ги виждат. Разликите между поколенията, разбира се, не са новост, те съпътстват човешката история, но днес те са по-резки, по-явни откогато и да било, под влияние на бързоразвиващите се технологии и глада на съвременния човек за иновации, онова „трескаво“, неспирно търсене на по-атрактивното, по-бързото/високоскоростното, по-ефективното, предоставящото повече възможности на всевъзможни приложения за своите потребители.

Фиг. 2. 10 най-често срещани грешки в уеб дизайна на един сайт.⁶
<https://blog.superhosting.bg/10-web-design-mistakes.html>

Връзката между език и образ, словесно и визуално, е безспорна. В този смисъл, лесно обяснимо е, че визуализирането, илюстрирането в чуждоезиковото обучение далеч не е новост. В случая новостта е да се отдаде значение на съвременната визуална култура и на това как елементи на образността ѝ да бъдат

⁶ Вж. 10 основни грешки в уеб дизайна на един сайт: 1. Липса на визуално разделение между отделните компоненти в сайта; 2. Използване на нечетими шрифтове и употреба на различни типографски стилове; 3. Твърде много цветове или неподходящата им комбинация; 4. Неподходящи изображения; 5. Твърде дълги описания (...).

имплементирани в процеса при усвояването на чуждия език. Образът е медиатор, той обличава различните фонетични назовавания, номинации, поражда и създава смисъла: „Медиалността на образите достига далеч отвъд собствено визуалната сфера. Езикът предава вербална образност, когато превръщаме думите в свои собствени ментални образи. Думите стимулират нашето въображение, а въображението от своя страна ги трансформира в образите, които те обозначават. В този случай тъкмо езикът служи за посредник при предаването на образите“ казва Ханс Белтинг⁷. „Преводът“ от чуждия език минава през образността на въображението, през „осетиването“ посредством визуални обекти, които запомняме със съответните им „вербални етикети“.

Струва ни се важно да споменем наблюдението на Мартин Джей, който пише следното в своя текст „Скопични режими на модерността“⁸: „Често се твърди, че модерната епоха е доминирана от зрението по начин, който я отделя от предмодерните ѝ предходници и евентуално от постмодерния ѝ наследник. Започвайки от Ренесанса и научната революция, модерността обикновено се смята за решително окуларцентрична. Според известното твърдение на Маклуън и Онг изобретяването на книгопечатането засилва привилегироваността на визуалното, подбудена от изобретения като телескопа и микроскопа. (...) Макар че не трябва да приемаме безкритично имплицитното в това обобщение характеризирани на различните епохи като по-благосклонни към другите сетива, все пак е трудно да отречем, че визуалното доминира в модерната западна култура по множество разнообразни начини. Независимо дали се фокусираме върху метафората за „огледало на природата“ във философията на Ричард Рорти, дали заедно с Мишел Фуко ще подчертаваме възтържествуването на надзора, или пък заедно с Ги Дебор ще оплакваме обществото на спектакъла, ние отново и отново се сблъскваме с вездесъщността на зрението като господстващо сетиво на модерната епоха.“ Според нас дигиталната ни съвременност е доминирана многократно повече от зрението по начин, който миналото не познава. Като се започне от образите, които ни се натрапват на обществените места – от статичните рекламни постери и афиши, известяващи за различни събития и инициативи, през кратките рекламни видеа, излъчвани върху плазмени монитори, до постоянно работещите телевизори във всяка стая на дома и се стигне до визуализираната информация в интернет, достъпна през персоналните смартустройства.

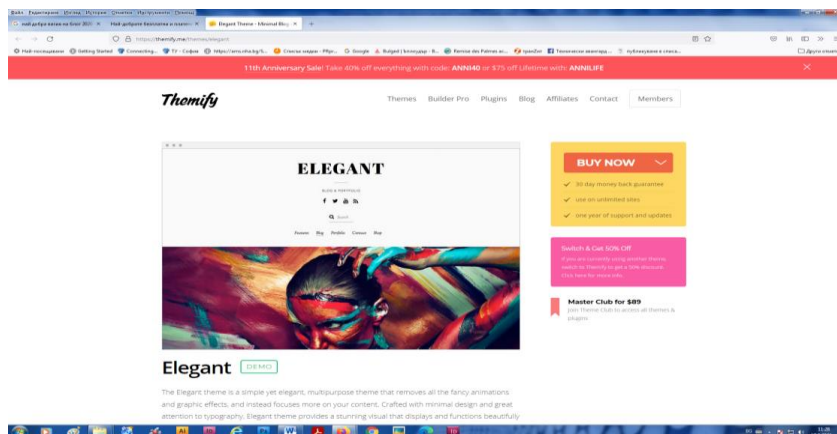
Ние на практика живеем в свят, пренаситен с образи, свят, в който всяко

---

⁷ Белтинг, Ханс. Образ, посредник, тяло: нов подход към иконологията. Достъпно на адрес: <https://piron.culturecenter-su.org/образ-посредник-тяло-нов-подход-към-и/>

⁸ Джей, Мартин, „Скопични режими на модерността“. Достъпно на адрес: <https://piron.culturecenter-su.org/скопични-режими-на-модерността/>

послание е агресивно натрапващо се със своята визия, борецо се за нашето внимание. Когато светът е такъв, ние не можем просто да се затворим в черупката на консерватизма на образователната институция и да очакваме да сме конкурентни на „пазара за внимание и одобрение“ от страна на нашите обучаеми, които все повече се чувстват като потребители на услуга, която трябва да удовлетворява техните желания и потребности. Реалностите на света трябва да бъдат отразени в реалността на „учебната аудитория“, да се създаде онзи комфорт и уют, които е моделирал настоящия живот за младите хора; тогава и те ще бъдат мотивирани, а работният процес ще постигне желаните резултати или поне близки до тях.

Фиг. 3. В мрежата са достъпни над 30,000 теми за изграждането на WordPress сайт⁹.

Съвременната хуманитаристика си задава редица въпроси, които можем да отнесем и зададем, мислейки за езика, който трябва да достигне, докосне и в крайна сметка да се инструментализира от „обучаемия-потребител“ в обучителния процес. Ето и някои от въпросите, които могат да бъдат от полза и за нас: „С дифузното всеприсъствие на образа могат да бъдат обвързани най-разнообразни размишления и теории. В каквато и посока да поемат обаче, в крайна сметка всички те се завръщат към един и същ набор от елементарни въпроси. Всеки, който е воден от някакъв специализиран интерес (например, когато разбира образа като метафора, като категория на изобразителното изкуство или като електронна симулация), най-сетне иска да знае с какъв вид образност си има работа. Какво кара образите да говорят? По какъв начин

⁹ Вж. Най-добрите безплатни и платени WordPress теми за 2020. Достъпно на адрес: <https://www.icn.bg/bg/blog/wordpress/best-free-premium-wordpress-themes-2020/>

*изобщо значенията успяват да се настаят в материята (в цвета, в писмото, в мрамора, във филма, в електричеството и т.н.), но също и в човешкия дух? По какъв начин се отнася образът (а заедно с него и останалите невербални изразни форми на културата) към властващия над света език?*¹⁰. Погледнато в обратна перспектива – езикът може да заговори през образите, да бъде интериоризиран чрез медиацията на универсалността на визуалното, обединителен център на чуждостта помежду отделните езици. Затова, по наше мнение, новата визуална култура трябва да бъде имплементирана в чуждоезиковото обучение, защото културата е език, а езикът е култура, стъпили върху фундамента на визуално-сетивните емблеми на човешките общности, изтъкани от елементите на комуникативния досег помежду им.

Това, което наблюдаваме от последните две години в практиката на чуждоезиковото обучение, е различно отношение на обучаемите към визуалните компоненти при изготвянето на различни задачи и проекти, част от самостоятелната подготовка по чужд език. Различно отношение се вижда и при форматирането на текста и цялостното оформление на заданието – така например, преди по-често се наблюдаваше небрежност при по-голямата част от обучаемите, изразена в един дребен детайл, това бе липсата на „изравняване/уеднаквяване“ на шрифта, когато са копирани абзаци от различни електронни източници. Подборът на илюстративен материал, като фотографии, схеми, диаграми и пр., много ясно демонстрира, от една страна, предишния опит на студента в работата с дигитални материали и изразяват индивидуалното им естетическо чувство за атрактивно и красиво. Много интересен факт, поне за нас, е, че студенти от художествени специалности, които се обучават в класически формат, с малко застъпено компютърно обучение, демонстрират небрежност към визуалния елемент и оформлението на електронни документи, като например презентация. Докато студенти от специалности, свързани с компютърни и дигитални технологии, показват изграден вкус и оформен стил на работа с цифрови визуални елементи при създаването на различни курсови задачи и проекти. В двата случая ясно личи, освен познаването на технологиите, и удоволствието/неудоволствието от работата по създаване на продукт в дигитална среда. Коя от двете групи е ощетена не се наемаме да кажем, но със сигурност втората е по-адекватна на съвременните, а най-вероятно и на бъдещите, изисквания и условия на пазара на труда.

Обучението в електронна среда от последните две години, вследствие на пандемията и мерките, сред които и преминаването към отдалечено синхронно обучение в електронна среда, даде своето отражение в посока преосмисляне на педагогическите методи на преподаване и учене. Сигурни сме, че присъственото обучение след завръщане в учебните аудитории и класни стаи няма да бъде

---

¹⁰ Бьом, Готфрид, Завръщането на образите, Достъпно на адрес: <https://piron.culturecenter-su.org/завръщането-на-образите/>

такова, каквото беше преди. Големият процент обучаеми се почувстваха „в свои води“ в дигиталното пространство, а също така и голяма част от преподавателите придобиха повече увереност с опита в използването на технически устройства и съвременни технологии. Предишният скептицизъм процентно намала, дългото време на преподаване в електронна среда даде възможност да се оценят и предимствата на работата в дигиталното пространство, като пестене на време, възможност за стриктна организация и планиране, проследимост на работата на обучаемите и обективност при формиране на резултатите в края на обучението и пр. Не е за пренебрегване и фактът, че бяха разработени редица учебни материали в електронен формат, а други бяха цифровизирани и пригодени за преподаване онлайн. Сигурно е, че преподавателите повишиха квалификацията си по отношение на работа с ИКТ и общата си дигитална култура. Колкото и парадоксално да звучи, мрежата и онлайн средата сближи обучаващ и обучаем, поставяйки ги при равни условия. В определени моменти дори разменяха местата си, като обучаеми обучаваха свои преподаватели в използването на даден софтуер или платформа. Получи се действителен обмен на знания в една модерна среда, част от която е и новата социално-дигитална култура на XXI век.

Литература:

1. Мичъл, Дж. Т. „Картинният обрат“, В: - „Пирон, Академично електронно списание за изкуство и култура“, [Брой 6. ВИЗУАЛНА КУЛТУРА / ВИЗУАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ](#) Образ, посредник, тяло: нов подход към иконологията, 2013. Достъпно на адрес: <https://piron.culturecenter-su.org>
2. Джей, Мартин, „Скопични режими на модерността“. В: - „Пирон. Академично електронно списание за изкуство и култура“, [Брой 6. ВИЗУАЛНА КУЛТУРА / ВИЗУАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ](#) Образ, посредник, тяло: нов подход към иконологията, 2013. Достъпно на адрес: <https://piron.culturecenter-su.org/>
3. Белтинг, Ханс. Образ, посредник, тяло: нов подход към иконологията. В: - „Пирон, Академично електронно списание за изкуство и култура“, [Брой 6. ВИЗУАЛНА КУЛТУРА/ ВИЗУАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ](#) Образ, посредник, тяло: нов подход към иконологията, 2013. Достъпно на адрес: <https://piron.culturecenter-su.org>
4. Бьом, Готфрид, Завръщането на образите, В: - „Пирон, Академично електронно списание за изкуство и култура“, [Брой 6. ВИЗУАЛНА КУЛТУРА/ ВИЗУАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ](#) Образ, посредник, тяло: нов подход към иконологията, 2013. Достъпно на адрес: <https://piron.culturecenter-su.org>

Електронни източници:

1. <https://www.icn.bg/bg/blog/wordpress/best-free-premium-wordpress-themes-2020/>
2. <https://blog.superhosting.bg/10-web-design-mistakes.html>
3. <https://prioritypixels.co.uk/25-best-news-websites-of-2020/>

СЪВРЕМЕННА ВИЗУАЛНА КУЛТУРА – ОТРАЖЕНИЯ В ЧУЖДОЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ

Ивайло Ив. Пеев

(Резюме)

Текстът предлага разсъждения по темата образ и език, илюстративен компонент в чуждоезиковото обучение и по специално е отбелязана визуалната култура на съвременните обучаеми. Предложените идеи са породени от наблюденията ни от педагогическата ни практика в обучението по чужд език, и по-конкретно, от опита ни от обучението в дигитална среда от последните почти две години. На практика по време на отдалеченото обучение в електронна среда обучаемите демонстрираха своите умения, опит и не на последно място - вкус и интерес към дигиталните формати на презентиране и изпълнение на учебни задачи. Вярваме, че темата – визия в дигитална среда и формирането на нова визуална култура на потребителите на ИКТ и интернет е сфера, която тепърва ще се развива и анализира от професионалисти от различни области, в това число и от педагозите и приложните лингвисти.

Ключови думи: чуждоезиково обучение, образ и език, съвременна визуална култура и дигитална среда

CONTEMPORARY VISUAL CULTURE - REFLECTIONS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Ivaylo Iv. Peev

(Summary)

The text offers considerations on the issue of image and language, illustrative components in foreign language teaching and, in particular, the visual culture of present-day learners. The ideas offered result from our observations of our pedagogical practice in foreign language teaching, specifically from our experience in e-learning over the past nearly two years. In the course of distance learning in an electronic environment, the students have actually demonstrated their skills, experience and, last but not least, their taste for and interest in digital formats of presentation and implementation of training tasks. We believe that the topic - vision in a digital environment and the formation of a new visual culture in the users off information and communication technology (ICT) and the Internet - is an area that has yet to be developed and analysed by professionals from various fields of expertise, including educators and applied linguists.

Key words: foreign language teaching, image and language, contemporary visual culture and the digital environment

*На вниманието на читателите предлагаме текст
извадка от автореферата
на ст. пр. д-р Цветелина Вукадинова от катедра „Чужди езици“
към Миннотехнологичен факултет в МГУ „Св. Иван Рилски“, която
на 07.09.2021 г. защити дисертационен труд на тема
„Изследване върху тезаурус на инженерни дисциплини и развитие на
езикова компетентност“
към Факултета по металургия и материалознание
в Химикотехнологичен и металургичен университет
с научен ръководител проф. д-р инж. Сеня Шерзиева-Желязкова.
Поздравления, д-р Вукадинова!*

РАЗВИТИЕ НА КОМУНИКАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТ НА ИНЖЕНЕРИ, ИЗГРАДЕНА ВЪРХУ ТЕЗАУРУС НА ОБРАЗОВАТЕЛНО СЪДЪРЖАНИЕ

Цветелина Вукадинова¹

Изборът на тема е продиктуван от личния преподавателски опит на автора. За развитието на съвременно конкурентоспособно общество ключова роля имат висшите учебни заведения. Успешната реализация на студентите се дължи на много фактори, като начело стоят резултатите от обучението, както и възможността учащите да прилагат наученото в реална професионална среда от дейности и задачи. Запазва се водещата тенденция за взаимодействие между бизнеса и висшите училища.

Усвояването на езикови компетентности е заложено в академичното образование. За инженерните специалности е ключово, тъй като те подготвят специалисти за динамични отрасли, изискващи учене през целия живот. Формирането на комуникативна езикова компетентност в инженерните специалности е процес, изправен пред множество предизвикателства. Понятният апарат е водещ елемент при усвояването на чужд език за специфични цели, а употребата му е ключова за реализиране на специални задачи: около него се гради целият формат и съдържание на обучението. Всичко това насочва фокуса на настоящия дисертационен труд върху изследване на thesaurus на инженерните дисциплини и влиянието на родния език при усвояване

---

¹ Ст. пр. д-р, преподавател по немски език в катедра „Чужди езици“ при Минно-технологичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“

на чуждоезикова лексика и работа с терминология в двуезична среда.

В съвременното общество ясно се открояват новите цели на образованието, насочени към координация между висшето образование и бизнеса, който диктува своите нужди от квалифицирани специалисти за отрасловите организации. Така, ключовите компетентности са причислявани като част от университетското образование. Приема се постановката, при която обучаемият сам ръководи своите езикови нужди, а преподавателят го напътства. Променя се и предназначението на учебника – той далеч не е единственият източник на информация в новото глобализирано общество. И тук идва проблемът на методиката, който касае съдържанието на обучението – какво трябва да се преподава и учи, за да бъдат постигнати конкретните цели при дадените условия на обучение. Днес виждаме все по-завишени изисквания както към набора, така и към нивото на владените езици. А когато говорим за чуждоезиково обучение на инженери, неминуемо се сблъскваме с една особеност на чуждия език и това е специализираният чужд език.

„Английски език за специални цели“ (АСЦ) е относително нова дисциплина, която е част от приложната лингвистика и се фокусира върху всички аспекти на езика, който е свързан със специална сфера от професионалната дейност. АСЦ се базира на „изследването на целите на обучаемите, както и набора на комуникативни нужди, които произлизат от тези цели“ (Kennedy & Bolitho, 1984). Специалният език е ориентиран към професията и има за цел да осигури на студентите точната лексика за тяхната работна област (Hutchinson and Waters, 1987). Обучението е ориентирано към учащите, като предимство има комуникативната компетентност.

В същността си инженерното образование съчетава теория, технически знания и практически умения за постигане на конкретни цели на професионалното образование. Необходимо е интегриране на фундаментално и специализирано обучение, както и теория и практика, които са пряко свързани със съответната инженерна област. Този факт е продиктуван от браншовите организации, които изискват усъвършенстване и на теоретичните знания, а това, по своята същност, означава учене през целия живот.

Във връзка с динамично променящите се стандарти в академичната сфера, както и изискванията на отрасловите организации, от преподавателите се очаква да усъвършенстват преподавателската методика, но и да осъвременят курсовете и учебните материали. Необходимо е да се обърне внимание на такива учебни дейности, които да насочват обучаемите към постигане на очаквани резултати, а именно развитие на умения и компетентности.

Riemer (2002) насочва вниманието към АСЦ като движеща причина и условие за усвояване на терминология и знания, които се очаква да владеят инженерните специалисти в професионален план.

Според Carver (1983) курсовете по специализиран език имат три общи черти:
а) използват автентични материали;

- б) ориентирани са към резултата;
- в) имат самостоятелно направление.

Английски език за специални цели е познат и като подход за преподаване на английски като чужд и е ориентиран към студента. Този тип чуждоезиков курс коренно се различава от курса по общоупотребим език по структура и съдържание.

Постигане на „естествена учебна среда“ (Стефанова, 2010) в чуждоезиковото обучение е налице само когато обучаемият се намира в съответната чуждоезикова среда. Търсят се начини тази среда да бъде пресъздадена в условията, с които разполагат преподавателите по чужд език. „За това се създават учебни модели, в които тази комплексна, естествена среда може да бъде симулирана (например билингвални класове и училища)“ (Стефанова, 2010). Изследванията показват отношението на студентите към подобно обучение (Терзиева, Коларски, 2014).

Съдържателно-езиково интегрирано обучение (СЕИО) в идеалния случай е метод за учене на предмети от учебната програма посредством (чужд) английски език. Alhasani & Stojkovic (2017) кокретизират последната пречка пред СЕИО да бъде ефективен и бърз начин за придобиване на знания, и това е липсата на систематичност и конструктивен подход за поправяне на грешки. За разлика от преподавателите по АСЦ, чийто фокус е предимно върху езиково представяне на целевия език, то тези по СЕИО не са толкова ангажирани с езика, неговата прецизност или безпроблемно владение. Вместо това, тяхната насоченост е към знанията за съдържание на съответния език на своите студенти. Необходимо е да се постигне баланс в преподавателския подход, който да бъде в полза на учащите, така че да не се negliжира едно за сметка на друго (напр. граматика за сметка на съдържание, и обратно). Шопов (2013) посочва основните характеристики на билингвалното обучение като се позовава на Mentz (2001):

- интегриране на преподаване и учене на език и учебно съдържание
- овладяване на съдържание на учебен предмет, високо ниво на владение на чуждия език и добра нагласа към съответната култура
- за целите на преподаване и учене се прилагат автентични ситуации и материали
- използва се методика, подходяща за съответното учебно съдържание.

Новак и Каняс определят понятиятата карта като графично средство за организиране и представяне на знание. При организирането на понятията се следва определена йерархия – те са оградени в определена форма и са свързани едно с друго чрез свързващи линии, като основните понятия са на върха, а останалите – под тях. С помощта на понятиятата карта обучаемите възприемат по-лесно нова информация като обединяват вече наученото с непознатото. Новак и Каняс (Novak et al., 2004) предлагат нов модел за образование, който разчита на качествата на понятиятата карта да служи като „гръбнак“ за модела на увеличаващо се знание на учащите във всяка сфера на учене. Това се превръща

в едно от пособията, използвани от преподавателите, за подпомагане на познанието за самото познание. Понятийната карта може визуално да покаже как обучаемите разбират определена научна област към настоящия момент и как това може да се промени след завършването на курса на обучение.

Терминологията е част от приложната лингвистика и е междупредметна област, чийто главен обект на изследване са специализирани думи, появяващи се в естествен език, който принадлежи към специфична сфера на употреба. Терминологията се занимава с писмената, а не с говоримата форма на думите, и работи със стандартизирани форми. Приоритет се дава на онези методи за формиране на понятия, които сближават исторически езици, а това от своя страна води до заемане на международни критерии за формиране на понятия (Cabré, 1998). Терминологията е от ключово значение, защото:

1. оригиналните термини, използвани за наименование на специални понятия, обикновено са сбити;
2. употребата на термин вместо парафраза означава прецизност;
3. употребата на стандартизирана терминология е най-доброто средство, към което един специалист може да се обърне.

Необходимостта от ефективна комуникация на английски език за инженери отдавна е факт предвид съвременната глобализация. Изискванията на учащите стават все по-високи, защото те разбират необходимостта от умения за комуникация на чужд език. Чуждоезиковото обучение в страната ни следва изискванията в европейски план. Търси се методика, която успешно да съчетава доказали се в теоретично отношение традиции, но и да отразяват спецификата на родния език, така че езиковите курсове да поставят обучаемите в среда, максимално близка до тяхната професионална сфера. За формиране на комуникативна компетентност у студентите от инженерните специалности е необходима употребата на АСЦ. Теоретичният анализ очертава значението на понятийния апарат в инженерните специалности за изучаването на чужд език, който е водещ при формирането на научно знание както на роден, така и на езика-цел. Експерименталният обучителен пакет поставя въпроса за интерференция между научно съдържание на двата езика и проверява дали – и в каква степен – употребата на роден език оказва влияние върху динамиката на учене и преноса на знания.

До тук теоретичният анализ недвусмислено описва ролята на thesaurus (понятийен апарат) в инженерните специалности като неоспорим елемент от цялостния облик на грамотния инженер. Той е неделима част както от обучението по фундаментални и специализиращи дисциплини, така и от чуждоезиковата подготовка на бъдещия специалист. С цел усъвършенстване на процеса на учене преподавателите все по-често разчитат на билингвалното обучение – интегриране на родния език в часовете по чужд. На концептуално ниво в основата е лексикалният апарат, а на ниво „специален език“ фокусът се измества от обща езикова компетентност към боравене със специален език.

Емпиричното изследване обхваща следните етапи и методи:

1. сондажни изследвания с цел идентифициране на проблемите, възникващи при работа с технически текст на чужд език;
2. разработване на експериментален обучителен инструментариум:
  - а) разработване на понятийни карти на български и английски език по съответните дисциплини;
  - б) контент-анализ въз основа на системата от понятия и йерархичните им връзки в понятийните карти с цел разработване на образователно съдържание в двуезичен формат;
3. определяне на ефективни методи за работа на студентите на базата на образователните цели на дисциплините предвид мястото на фундаменталното и специализирано знание в обучението;
4. избор на технология на обучението за представяне на образователното съдържание и наличните инструменти (инструкции за работа, симулации със софтуер, понятийни карти):
  - а) работа в среда от задачи в двуезичен формат с цел оптимизиране процеса на усвояването на чуждоезикова лексика (thesaurus) от инженерните дисциплини;
  - б) оценяване нивото на владеене на чужд език, както и на познанията по съответната специализираща дисциплина;
  - в) анкетно изследване и определяне на използваните стратегии за учене от страна на обучаемите;
  - г) оценка на ефективността и ползите от приложението на обучителния пакет;
  - д) статистически анализ на резултатите.

За целите на изследването е направено предварително сондажно изследване през учебната 2014/2015г. При подбрани тип упражнения от студентите се изискват базисни познания по целевия език, като на този етап специализираща терминология се засяга съвсем повърхностно. Това е напълно търсен ефект, защото целта на първия етап от изследването е да провери до каква степен учащите разбират и могат да боравят с терминология от специализиращите дисциплини. Целта е то да покаже характеристиките на владеенето и прилагането на понятийния апарат по чужд език, както и да се установят системни проблеми при студентите от 1-ви курс. Основният мотив е да се идентифицират проблемите, възникващи при работа с технически текст на чужд език и да се установят тенденциите за подобряване на дизайна на курсовете. Тази предварителна подготовка трябва да установи нивото на владеене на чуждия език, в каква степен обучаемите могат да разчитат на своите познания по общоупотребим чужд език и до каква степен са навлезли в специализиращите дисциплини и терминология. През учебната 2018/2019 г. е осъществен вторият етап от проучването. За целта е разработен комплект от упражнения (задачи) върху съдържание на фундаментална дисциплина „Техническа механика“. След

извършена експертна оценка и направен контент-анализ на съдържание на дисциплината е разработен експерименталният обучителен пакет. Направен е контент-анализ на съдържанието на инженерни дисциплини от които са изработени обучителните материали - текстове, фигури и формули от дялове на механиката. Съдържанието на обучителния пакет включва двуезични понятийни речници (на български и на английски език), съдържание на схеми на логическите връзки на термините на двата езика (понятийни карти, тук на български език: Фиг. 1), използван е учебник Dželalija, M. (2001) Physics. Подбраните текстове дават представа за употребата на езика за специални цели и понятийния апарат в естествена среда. Развитието на езикови умения и компетентности при работа с научна терминология е водещо в учебния процес. Цел на упражненията от изследването:

- уеднаквяване на усвоената до момента терминология - на роден и чужд език
- по специализиращата дисциплина;
- подпомагане на обучаемите при работа в среда от задачи посредством двуезичен понятийен речник с дефиниции на понятия, както и двуезична понятийна карта.

Въпросникът (анкетна карта) за студентите е съставена от шест раздела с определен брой твърдения във всеки раздел, касаещи работата с билингвалния обучителен пакет, както и отделните компоненти на методичния инструментариум. Експертните оценки отразяват мнението на преподаватели по фундаментални и специализиращи дисциплини относно честотата на употреба на конкретни понятия от инженерните дисциплини, които да послужат при разработването на упражнения. През учебната 2019/2020 г. е проведен третият етап със студенти от 4-ти курс специалност „Химично инженерство (на немски език)“. За целите на изследователския инструментариум, упражненията за студентите от 1-2 курс и за тези от 4 курс са различни по вид и трудност. Структурата и съдържанието на тези упражнения отразяват наличните към момента знания и умения на студентите, които, логично, са различни за начален и краен етап от обучението в ОКС Бакалавър. Билингвалният инструментариум е предоставен за работа на студентите с цел по-бърз пренос на предметно и езиково знание и подпомагане на обучението. Съдържанието на обучителния пакет за студенти от 4-ти курс включва двуезични понятийни речници (на български и на английски език), разширено и допълнено съдържание на схеми на логическите връзки на термините на двата езика (понятийни карти, тук на български език: Фиг. 2), както и текстове от оригинален учебник по инженерна химия: Ingham J, Dunn IJ, Heinze E, Prenosil JE, Snape Jb. Chemical Engineering Dynamics: An Introduction to Modelling and Computer Simulation, Wiley-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA, Weinheim (2007). Включени са раздели от научното съдържание като непрекъснат ректификационен процес, масообмен. Въведена е основна терминология на английски език от ректификацията. Разгледан е математическият модел Berkeley Madonna за описание на процеса с цел

синхтонизирана работа на студенти и преподаватели.

Билингвалният обучителен пакет има задача да оцени влиянието на понятийния апарат и ефективността на използването му в специфична обучителна среда от задачи, интегрираща научен тезаурус в двуезична форма. Изследването цели да установи ролята на родния език при разработване на образователно съдържание в двуезична форма, включващо нов понятиен апарат по инженерни дисциплини.

Изводи

1. Тезаурусът в съдържанието на научната дисциплина е ключов компонент за развитие на системно знание, което да се прилага и с което да се оперира в среда от задачи. В теоретичния анализ и емпиричното изследване се извеждат специфични ползи от развитието на тезаурус в двуезична форма, които се отнасят до конкретно научно знание, академичен опит и професионални компетентности.

2. Създаденият и приложен обучителен пакет е показателен пример за възможността да се обогати образователният процес с инструменти, които включват употреба на роден език. Това подпомага ползването на добре разработени учебни средства за аналогични курсове извън страната, които са на високо технологично ниво и чието приложение бързо ще намери пътя си и към и чуждестранни студенти.

3. Разработени са методи за изследване на взаимодействието между вече придобитите езикови знания и новата материя. Доказаната интерференция между езиците укрепва и затвърждава вече придобитите умения и компетентности. Посредством този процес (трансфер) се изграждат и дидактически знания, които са следствие от обединяването на умения и компетентности от различни езици и придобития учебен опит. Чрез протичащите трансферни процеси учещите създават междуезикова система, която обединява знанията им по различни езици.

4. Включването на обучение на два езика (роден и английски) създава допълнителни стимули за активизиране на ученето, което се доказва от активността на студентите при работата им с обучителния пакет. Системната употреба на роден език помага да се избегне безпокойство и страх от несправяне с материала, както и за преодоляване на проблеми, свързани със съдържанието на чуждоезиковия курс. Интегрирането на роден език в занятията по чужд подпомага дискусии и формира групови взаимоотношения.

5. Работата в двуезична среда по време на ученето в академична дисциплина доближава учебната дейност до реалната професионална дейност, тъй като студентите работят с образователно съдържание много близко до реалните информационни източници, с които ще боравят в бъдещата си професия. Това води до допълнителна мотивация за успешно развитие на комуникативната езикова компетентност на чуждия език. Обучаемите от своя

страна също го оценяват като ефективен за разбирането и използването на терминология (thesaurus) при справяне със задачи.

Заклучение

Изискванията на бизнеса към инженерното образование поставят много нови задачи пред академичните институции, основно в полето на постигане на очакваните резултати, които разширяват спектъра на умения на випускниците. Ето защо курсовете се ориентират към резултати от ученето, които интегрират специфичните професионални и академични знания и компетентности и набор от преносими и личностни умения. В ограничението на времевия период за придобиване на всяка от образователните степени ефективните образователни резултати все повече са плод на педагогически технологии, базирани на иновативни решения за дизайна на обучението.

Образователните цели днес неотменно съдържат в себе си развитие на умения за „учене през целия живот“. Дисертационното изследването очертава именно тази рамка като се концентрира върху конкретна област от процеса на учене – интегрирано обучение по специализирани инженерни дисциплини и развитие на комуникативни умения на роден и чужд език. Базова функция при изграждане на дизайна на обучението, ориентирано към интегрирани знания и комуникативни умения има научният тезаурус, представен в двуезичен формат за подпомагане на разбирането и преноса на знания. Това е мотивиращ инструмент за усъвършенстване на уменията, който дава видими резултати от ученето. Експерименталният обучителен инструментариум е разработен в сътрудничество с преподаватели от фундаментални дисциплини, като това най-ясно описва предназначението на разработката – обвързване на инженерни и чуждоезикови дейности на обучаемите в билингвална среда от задачи.

Билингвалният обучителен инструментариум предлага алтернативен и нестандартен подход към подготовката на обучаемите по специализиран чужд език, който напълно отговаря на съвременните изисквания в нормативните образователни документи относно чуждоезиковото обучение във висшите технически училища. В предложената експериментална разработка умело е съчетано подходящо учебно съдържание, отговарящо на нуждите на обучаемите, с иновативни методи за постигане на инженерни езикови комуникативни умения.

След анализ на резултатите от изследването е отчетено безспорно положително въздействие върху начина на възприемане на чуждоезиковите задачи и самия процес на учене от страна на обучаемите (Фиг. 1 и Фиг. 2.). По данни от анкетните карти на студентите е възможно конкретизиране на подходите, които те прилагат за учене на thesaurus (понятиен апарат), т.е. изведени са предпочитаните от тях стратегии за учене при усъвършенстване на комуникативни умения по специализиран чужд език. Ползите от обучение в двуезична среда са очевидни и от обратната връзка, която преподавателите получават от студентите. Тя е необходим фундамент за разработване на

адекватно учебно съдържание и помагало, включващо инженерни и чуждоезикови задачи и упражнения, които най-точно да съответстват на нуждите на студентите за усъвършенстване на професионалните и чуждоезикови компетентности като практикуват учене през целия живот.

Фиг. 1 Оценка на студентите от 1 и 2 курс за работата им с билингвалните учебни материали

Фиг. 2 Оценка на студентите от 4 курс за работата им с билингвалните учебни материали

Литературни източници:

- Alhasani, M. D., N. Stojkovic. (2017) Searching for the golden average between ESP and CLIL. THE JOURNAL OF TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC AND ACADEMIC PURPOSES Vol. 5, No. 2, 2017, pp. 397-412. www.researchgate.net
- Cabr , M. T. (1998) Terminology: Theory, methods and applications. John Benjamin Publishing Company. Amsterdam/Philadelphia.
- Carver, D. (1983) 'Some propositions about ESP'. In the ESP Journal. 2, 131-137. In: Tahir, M. (2009). ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP) AND SYLLABUS DESIGN. Journal of the College of Languages (JCL) Mağallať Kulliyat Al-Luğat, (20), 100-133.
- Dželalija, M. (2001) Physics. University of Molise, Valahia University of Targoviste, University of Split. <http://djelatnici.unizd.hr/~mdzela/>
- Hutchinson, T., A. Waters. (1987) English for Specific Purposes: Learning-Centered Approach. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ingham J, I. J. Dunn, E. Heinzle, J. E. Prenosil, J. B. Snape. (2007) Chemical Engineering Dynamics: An Introduction to Modelling and Computer Simulation, Wiley-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA, Weinheim.
- Kennedy, C., R. Bolitho. (1984) English for Specific Purposes. London: Macmillan. In: Tahir, M. (2009). ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP) AND SYLLABUS DESIGN. Journal of the College of Languages (JCL) Mağallať Kulliyat Al-Luğat, (20), 100-133.
- Novak, J. D., A. J. Cañas (2004). Building on Constructivist Ideas and CmapTools to Create a New Model of Education. pp. 469-476. In: Cañas, A.J., J. D. Novak,

- F. M. González (Eds.) (2004) Concept Maps: Theory, Methodology, Technology. Proceedings of the 1st International Conference on Concept Mapping, Pamplona, Spain: Universidad Pública de Navarra. <http://cmc.ihmc.us/cmc2004Proceedings/cmc2004%20-%20Vol%201.pdf>
9. Riemer, M. J. (2002). English and Communication Skills for the Global Engineer. Global J. Of Engng. Educ., Volume 6, № 1, published in Australia, UICEE, 91-100. <http://www.wiete.com.au/journals/GJEE/Publish/vol6no1/Riemer.pdf>
  10. Стефанова, П. (2010) Езикоусвояване и контекст на учене на чужд език. Научен електронен архив на НБУ. (Unpublished) <http://eprints.nbu.bg/384/>
  11. Терзиева, С., В. Коларски. (2014) Изследване на потребностите на студентите от инженерните специалности от професионален английски език. Чуждоезиково обучение, Vol. 41, Number 4 (369-377).
  12. Шопов, Т. (2013) Педагогика на езика. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

УЧАСТИЕ В ПРОЕКТ „TRAINESEE V.2 – ОБУЧЕНИЕ НА ПРЕПОДАВАТЕЛИ В ИЗТОЧНА И ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА“, МОДУЛ 1 – МЕТОДИКА НА ПРЕПОДАВАНЕ

Милена Първанова¹, Марин Евзениев²

Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ - София е част от консорциум от 12 партньора от 10 различни страни по проект „TrainESEE v.2 - Обучение на преподаватели в Източна и Югоизточна Европа“ [1], включващ следните научно-изследователски и образователни институции (подредени по азбучен ред):

- UNIZG-RGNF / Минно-геоложки факултет по петролно инженерство при Университета на гр. Загреб, Хърватска - водещ партньор;
- Aalto University / Университет Аалто, Финландия;
- AGH University of Science and Technology / Научно-технически университет, гр. Краков, Полша;
- Dnipro University of Science and Technology (TU Dnipro) / Днепърски технически университет, Украйна;
- Fundación Technalia Research & Innovation / Фондация за изследвания и иновации „Текналия“, Испания;
- KGHM Cuprum sp. z o.o / KGHM Cuprum Ltd. / Център за научна и развойна дейност KGHM Cuprum ООД, Вроцлав, Полша;
- Montanuniversität Leoben (MUL) / Минен университет в гр. Леобен, Австрия;
- National Technical University of Athens (NTUA) / Национален технически университет – Атина, Гърция;
- Technical University of Kosice (TUKE) / Технически университет – гр. Кошице, Словакия;
- Technische Universitaet Wien (TU Wien) / Технически университет – Виена, Австрия;
- University of Mining and Geology “St. Ivan Rilski” (UMG) / МГУ „Св. Иван Рилски“;
- University of Miskolc (UM) / Университет в гр. Мишколц, Унгария.

Основната цел на проекта е да се подобри и усъвършенства образователната система в минерално-суровинния сектор, с фокус върху подобряване на специфични и широко приложими умения.

---

¹ Ст. пр. по английски език, кат. „Чужди езици“, Миннотехнологичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“

² Ас., инж., преподавател в кат. „Маркшайдерство и геодезия“, Миннотехнологичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“

През 2021 г. МГУ „Св. Иван Рилски“ участва с 11 свои представители в проект TrainESEE v.2 за изграждане на капацитет, насочен към шест университетата от Източна и Югоизточна Европа, а именно:

- AGH / Научно-технически университет, гр. Краков, Полша;
- NTUA / Национален технически университет – Атина, Гърция;
- TU Dnipro / Днепърски технически университет, Украйна;
- TUKE / Технически университет – гр. Кошице, Словакия;
- UM / Университет в гр. Мишколц, Унгария;
- UMG / МГУ „Св. Иван Рилски“.

За 2021 г. проектът предвиждаше да се разработят 4 учебителни модула, подготвени и внедрени като ускорителни програми, провеждани всеки в 5-дневни семинари/уъркшопове както следва:

- Модул 1: „Методика на преподаване“ – през м. март в гр. Краков, Полша;
- Модул 2: „Подготовка и управление на проекти“ – през м. май в София, България;
- Модул 3: „Иновации и предприемачество“ – през м. септември в гр. Кошице, Словакия;
- Модул 4: „Наука за бизнеса“ – през м. ноември в гр. Мишколц, Унгария.

Целевата група по Модул 1 бяха преобладаващо, но не преимуществено, преподаватели на английски език, преподаватели по международни образователни програми за обучение в профилиращите катедри, преподаватели, участващи в мобилности, както и университетски преподаватели, ангажирани в преподаването в специалности в минерално-суровинния сектор. Планираният брой участници в семинарите по Модул 1 по партниращи си университети е даден в Табл. 1:

Workshop	AGH	NTUA	TUKE	UM	TU DNI PRO	UMG	Total
4.1 Krakow	6	2	3	5	3	3	22

Участниците в модулите бяха селектирани от обучаващия университет за съответния модул през м. декември 2020 г. след оценка на информация, дадена във вид на индивидуално попълнен въпросник с критерии, между които:

- кандидатът да е действащ преподавател на английски език;
- дял от студенти, записани в курса по английски език;
- кредити по ECTS, които курсът, преподаван от кандидата, носи;
- кандидатът да е действащ преподавател в бакалавърска степен.
- курсът, воден от кандидатстващия преподавател, да е задължителен;

Кандидатите бяха оценени от обучаващия университет според подреждането им по точки по изборните критерии. Най-висок брой точки по Модул 1 бе 42 т. Одобрените през втората половина на м. XII.2020 г. кандидати от МГУ са дадени в Табл. 2:

MODULE 1 Teaching methodology workshop

Krakow (PL), 28/06 – 02/07/2021

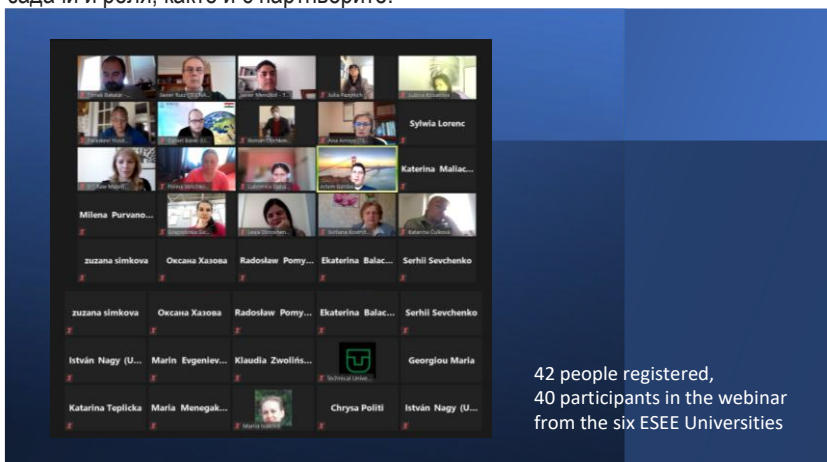
Марин Евгениев – катедра МиГ

Александър Луканов - катедра ИГЕ

Милена Първанова – катедра ЧЕ

Поради извънредната епидемиологична обстановка, наложена от разпространението на коронавирусната инфекция и продължила през по-голямата част от 2021 г., в обучението в четирите модула МГУ „Св. Иван Рилски“ участва дистанционно. Дългият период на изчакване на решения на здравния министър наложи промени в предварителния план на дейностите по проекта.

За да не се изостава от първоначалната програма на дейностите, на **9 април 2021 г.** в платформа Zoom се проведе он-лайн среща (**уебинар**), на която участниците в четирите модула се запознаха със същността на проекта, своите задачи и роля, както и с партньорите.

На вниманието на участниците бяха предложени за предварително разглеждане материалите:

1. „Перспективи за устойчивост на програмите за растеж на ВУЗ“ от Хавиер Руиз Фернандес[2] от Фондация за изследвания и иновации „Текналия“, Испания;
2. Насоки за Програма за растеж, версия 3.

„Перспективи за устойчивост на програмите за растеж на ВУЗ“ е документ, събрал и отразяващ някои предходни разсъждения в контекста на Програмите за растеж по TrainESEE; целта му е да предостави дългосрочна перспектива при изготвянето на конкретни програми за растеж в рамките на университетите от Източна и Югоизточна Европа, включени в мрежата на TrainESEE;

Ето основните тези в него по отношение на методика на преподаване (пак там, стр.2):

„Чрез това обучение участниците могат:

– да се научат да проектират курсове, като прилагат конструктивно подравняване;

– да формулират резултатите от обучението за своите курсове;

– да извличат съдържание на курса и подходящи методи на обучение и преподаване;

– да избират и прилагат подходящи стратегии за оценяване;

– да оценяват успеха на всеки проектиран курс (...)“

Важен момент в документа бяха разгледаните четири фази в развитието на ВУЗ и съответстващите им възгледи по отношение на стойностите в центъра им и приложимостта им към ВУЗ (пак там, стр.4-6):

– Традиционен

– Модерен

– Пост-модерен

– Интегративен

Между 28 юни и 2 юли 2021 г. се проведе онлайн семинар по Модул 1 на проекта TrainESEE „Методология на преподаването“. Платформата за обучение, правилата на организация, както и техническата поддръжка бяха предоставени от Технически университет – Виена, Австрия/ TU Wien) и Центъра за електронно обучение/ELZ, E-Learning Center при ТУ – Виена [3]. Дейностите в него протекоха в съответствие с предварително съставени и разпространени между участниците:

– материали, очертаващи целите на обучението по модула;

– програма;

– линкове за срещите и сесиите в семинара;

– данни за участващите лектори;

– материали за обучение;

– правилник за поведение.

В отделен материал[4] бяха очертани очакваните резултати след приключване на модула по отношение на придобити ключови способности.

Ден 1 – 28 юни 2021 г.

Лектор: проф. д-р Елизабет Вебер, маг. по методика, ТУ – Виена, Австрия

Обучителен раздел 1: Основи на дидактиката

Аспект първи: Конструктивна подредба

Обучението се проведе в платформа Zoom. Лекторът предостави възможност за съвместна работа върху основния принцип на *конструктивната подредба/конструктивно подравняване/Constructive Alignment*, служещ като фундамент на преподаването - от планирането на курса до съдържанието и избора на метод за оценяване. Разгледано бе как действа този принцип и как въз основа на него може да се разработват/редактират собствени курсове.

Обучението премина през следните подетапи:

- Запознаване с концепцията за конструктивната подредба;

- Как преподавателят професионално да разработи свои собствени курсове, използвайки тази концепция;

- Разбиране за конструктивното подравняване като ключова характеристика за предлагане на висококачествено обучение на курсистите ни.

Подробно се разгледа темата за това как се формулират обучителни резултати. Обясни се връзката между резултати от обучението, съдържание и методи, оценяване.

Обучителен раздел 2:

Аспект втори: Съдържание и методи

Лекторът проф. д-р Елизабет Вебер предостави възможност за самостоятелно обучение със собствена скорост чрез запознаването с 19 бр. видео материали, всеки с продължителност между 45 сек. и 11 мин., и работа по 6 задачи върху материалите. Подтемите във видео материалите и линкове към тях са дадени по-долу[5]-[23]:

Част	Видео-материал	Подтема
УВОД	№ 1	Как да работите с тази част от обучението си[5]
СЪДЪРЖАНИЕ И МЕТОДИ	№ 2	Увод в частта за съдържание и методи[6]
	№ 3	Планиране на семестър[7]
	№ 4	Задача 5 – Планиране на семестъра[8]
	№ 5	Избор на подходящи методи[9]
	№ 6	Задача 6 – „юстън, имаме проблем“ [10]
	№ 7	Анализ – Когато резултатите от ученето и методи-те не вървят ръка за ръка[11]
	№ 8	Как се проектира едно занятие[12]
	№ 9	Задача 7 – Планиране на занятие[13]
	№ 10	Задача 8 – Размисли върху планирането на занятия-е [14]
	№ 11	Списък за проверка на планирането на занятия[15]
	№ 12	Заклучителни бележки по отношение на съдържанието и методите[16]
	Аспект трети:Оценяване	
ОЦЕНЯВАНЕ	№ 13	Увод за оценяването[17]
	№ 14	Функция на оценяването[18]
	№ 15	Някои основни моменти на оценяването[19]
	№ 16	Задача 9 – Размисли върху оценяването[20]
	№ 17	Резултати от ученето – Матрица за изпитване[21]
	№ 18	Задача 10 – Разработете или редактирайте въпросник за изпит[22]
ИЗВОД И ОБОБЩЕНИЕ	№ 19	Извод и обобщение[23]

Ден 2 – 29 юни 2021 г.

Лектор: д-р Лиса Давид, ТУ – Грац

Обучителен раздел: Ролите в ученето и преподаването - Методи

Обучението се проведе в платформа Zoom. По същността си представляваше надграждане над преподаването и наученото през първия ден от семинара. Лекторът, д-р Лиса Давид, акцентира върху основани на доказателства резултати от добро и ефективно преподаване.

На вниманието на обучаващите се преподаватели бе предложена за разглеждане *теорията за когнитивния товар* на Суелър и кол.[24]. Разгледани бяха три типа когнитивен товар, влияещ върху паметта, при ученето:

- външен/extraneous – ненужната информация, която блокира, задръства вътрешноприсъщата
- вътрешен, присъщ/intrinsic – новите елементи, които може да са максимум 7 на брой
- уместен/germane – интегрирането на нова + съществуваща информация; ако информационният товар е твърде голям, се възпрепятства създаването на връзки в паметта.

Обучителен раздел 2: Стратегии за мотивация на студентите

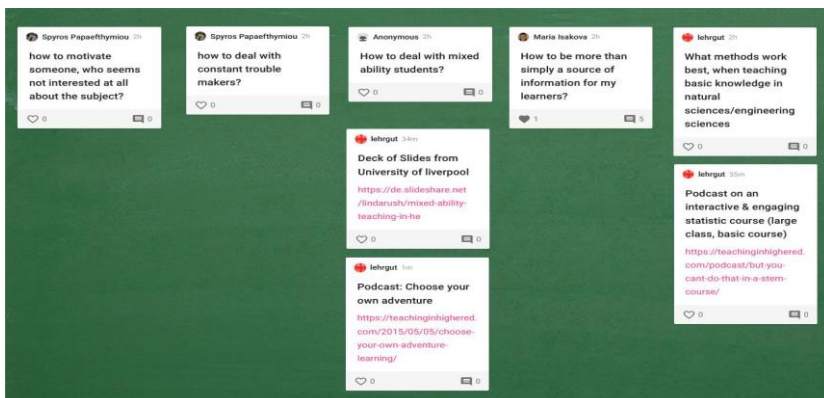
Отделено бе време за разсъждение върху предизвикателни ситуации за взаимодействие със студентите ни и идентифициране решения на специфични учебни контексти на отделните обучаващи се преподаватели.

Разгледана бе темата за *мотивацията на студентите*, като се обсъди *теорията на самоопределянето*. Според нея мотивацията се определя от три фактора:

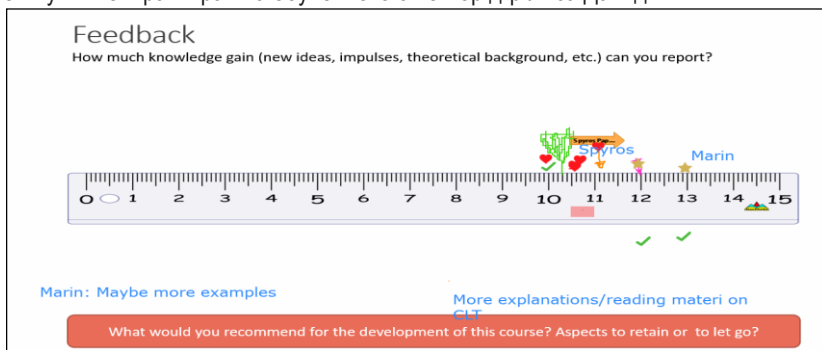
- автономност – студентите имат някаква степен на свобода, що се отнася до тяхното учене; тук се отнася случаят дали студентите могат сами да вземат решение за себе си или някой да ги спешава;
- компетентност – чувството нито да са прекалено въодушевени, нито да са отегчени; тук се отнася и случаят да не са в непрекъснато състояние на паника;
- свързаност – да са част от група/та, дали даботят в отбор.

Обучителен раздел 3: Предизвикателства пред преподавателя

Обучаващите се преподаватели идентифицираха предизвикателства и трудни моменти от своята практика, за които искат да намерят разрешение. Те се споделиха в електронно приложение Padlet[25], което е еквивалент на ежедневното табло за лепене на листчета със съобщения/въпроси. Тук даваме илюстрация, като водещата д-р Лиса Давид е отделила на горния ред пет „бележки“ със същински предизвикателства за разрешаване, а отдолу е оставила някои споделени източници, предлагащи евентуален отговор на някои от въпросите.

Накрая се направи обратна връзка относно количеството придобити на занятията знания (нови идеи, импулси, теоретична основа и т.н.) от обучаемите преподаватели. За целта се демонстрира употребата на дигиталното средство мултиметър, което преподавателите могат да използват за оценка от страна на студентите си по време на собствените си занятия. Даваме моментна илюстрация от мултиметъра в края на обучението с лектор д-р Лиса Давид:

Ден 3 – 30 юни 2021 г.

Лектори: Леа Далинг и д-р Анас Абделразек, RWTH - Аахен, Германия
Дигитални компетенции за преподаване и оценка –
дигиталната среда идва в учебната зала

Обучението се проведе в платформа Zoom. На вниманието на обучаващите се преподаватели бе предложен преглед на възможностите и предизвикателствата при употребата на дигитални инструменти и среда при онлайн преподаване.

Обучителен раздел 1: Тенденциите във висшето образование и основни положения в дидактиката

Най-напред д-р Анас Абделразек направи обзор на тенденциите във висшето образование и разясни някои основни положения в дидактиката:

1. *От преподаване към слушане*
2. *Учене, основано на ситуации и базирано на опит*
3. *Преподаване на меки умения*
4. *Учене в сътрудничество*
5. *Родените с дигитални умения*
6. *Индивидуализирано и активно учене*

Следващият момент в семинара бе обсъждане на предизвикателствата и трудностите при преподаването онлайн с дигитален инструментариум. Работата протече в групова форма при извършването на SWOT анализ по отношение на сравняването две форми на преподаване: в присъствена форма и при понлайн обучение. Всяка група се фокусира върху отделен момент от анализа.

По-нататък се направи преглед на стратегии за подобряване на подготовката на преподавателите за предизвикателствата на онлайн обучението.

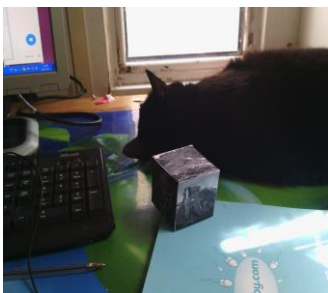
Обучителен раздел 2: Смесена реалност (MR) в ръката

I. Обсъдиха се: нуждата от смесена реалност (Mixed Reality/MR), породена от предизвикателствата в образованието; положителните страни на смесената реалност по отношение на практиката; потенциалът на смесената реалност:

II. (Първи) опит със смесената реалност

Целта на тази част от модула бе обучаващите се преподаватели да се запознаят и придобият (първоначален) опит в използването на смесена реалност в обучението на студентите си. Но поради дистанционната форма на провеждането на занятията практическото обучение бе сведено до демонстриране само на едно приложение за смесена реалност: работа на смартфон с Mige books[26].

За някои по-необезпечени с подходящата техника обучаеми тази част от семинара се сведе до следното:

III. Обсъди се що е смесена реалност (MR) и нейната основна функция. Дадох се съставните части на смесената реалност :

- действителна среда
- добавена реалност
- добавена виртуалност
- виртуална реалност

Обсъди се достъпността на смесената реалност през ежедневни устройства като мобилни телефони.

Дадох се някои примери за технически средства, в които намира приложение добавената реалност (AR)-мобилни телефони, очила, смарт часовници и гривни, както и такива за виртуална реалност (VR) – очила, тренажори.

Дадох се примери за различни приложения на добавената реалност.

IV. Обсъди се приложимостта на смесената реалност (MR) при обучението – дадох се примери:

- VR-MINE – служи при организиране на „посещения“ в минни обекти и изработки;
- MRReBooks – използва се при качване на учебници и материали в обучителната мрежа; нивото на активиране на обучаемите в класна стая с добавена реалност се повишава;
- VR LAB – прилага се, когато студентите влизат в предприятие, където съществува рискова среда, с висока температура, и т.н.;
- Ariel – използва се за организиране на обект (напр. апартамент), в който няма инфраструктура/никакви предмети

V. Разгледа се матрица за решения при използване на смесена реалност в обучението.

Ден 4 – 1 юли 2021 г.

Обучителен раздел 1: Ролите при ученето и преподаването

Лектор: доц. д-р Ноéми Хайдú, Университет в гр. Мишколц, Унгария

Представени бяха теорията за поколенията, проблемно-базираното обучение и геймифицираното обучение. Предложени бяха и линкове към 15 бр. допълнителни материали за информация по трите подтеми: статии и видеоклипове.

I. Теория за поколенията

Заражда се през 1991 г. със социологическите проучвания, отразени в трудовете на Строс и Хау. Според нея понастоящем има представители на следните поколения:

- 1920-1939 – Традиционалисти;
- 1940-1959 – Родените малко след Втората световна война, Поколение на пророците;
- 1960-1979 – Поколение X → Преподаватели, Работодатели;
- 1980-1995 – Поколение Y → Герои – достигат зрялост в началото на XXI в.;
- 1996-2007 – Поколение Z → Студенти, Служители;
- 2007 – Поколение Алфа

Разгледаха се подробно характеристиките на поколения X, Y и Z, особено на последното, тъй като те са сегашните студенти. Направи се и SWOT анализ на поколение Z.

II. Проблемно-базирано обучение

Разгледаха се подробно проблемно-базираното обучение като метод за работа с поколение Z и някои от принципите му. Очерта се алгоритъмът на работа при прилагане на този метод в обучението. Откриха се разлики между традиционното и проблемно-ориентираното учене. Разгледаха се ролите на преподавателя и на студента. Обсъдиха се преимуществата и недостатъците на проблемно-базираното обучение.

III. Геймификация на обучението

Накрая се разгледа и темата за въвеждането на игровия елемент в обучението.

Обучителен раздел 2: Дигитални компетенции за преподаване и оценяване

Лектор: доц. д-р инж. Спирос Папаефтиму, NTUA /

Национален технически университет – Атина, Гърция

Обучението се проведе в платформа Webex. Представени бяха темите за значението на оценяването за успеха на процеса на учене, начини за оценяване на знания и умения и количествени показатели на знанието[27]. Предложен бе и списък с 24 бр. материали (от печатни и електронни носители с линкове към същите) за допълнителна информация по трите подтеми: статии и видеоклипове[28].

I. Що е оценяване

Направи се преглед на развитието на идеята за преценка на достойнства и стойност. Направи се и исторически обзор на прилагане на оценяването. Застъпени бяха особено актуални в дигиталната ера понятия, свързани с оценяването на знание, като: знания, оценка, плагиатство, пиратство. Представи се схема на мястото на оценяването в процеса на учене. Подробно бе разгледан въпросът за количественото определяне на знания. Тяхното поставяне в правилни граници увеличава академичното мислене.

II. Обсъди се оценяване на студентското представяне и *инструменти за*

оценяване:

* симулация	}	знанието, разбирането, уменията имат <i>оформяща</i> функция	не влияят върху крайната оценка	
* демонстрация				
* казуси		}	знанието, разбирането, уменията имат <i>сумираща</i> функция	влияят върху крайната оценка
* самооценка				
* проекти				
* тестове				
* устни тестове				

III. Проведе се дискусия по темата за *плагиатството*, установявано в текста чрез сложни алгоритми (Plagiarism Check.org[29] и Plagiarism.org[30]) за проверка на характерни определящи признаци.

Ден 5 – 2 юли 2021 г.

Обобщаващ модул

Лектори: Ана Аройо Муньос и д-р Хавиер Руис Фернандес,
Фондация за изследвания и иновации „Текналия“, Испания

Проведе се в платформа Zoom. Направи се обзор на вече покритите теми. Пристъпи се към селекция на онези моменти от обучението, които да се приложат в практиката от всичко предложено в модула през предходните дни. Задачата бе да се направи подготовка за създаване на прототип на окончателен доклад за промяна и усъвършенстване на обучителната стратегия на съответното ВУ-участник в проекта.

Прилагаме елемент от работния вариант по Програмата за ускорение в частта, касаеща единия от участниците от МГУ и дейността му в сферата на чуждоезиковото обучение:

Таблица 3. [Всеки семинар за модул завършва с последваща сесия, посветена на започване на подготовката на програмата за ускорение, създаване на първи прототип или чернова на нея, свързана с темата на модула. Проектът ще бъде прецизиран в рамките на следващите три седмици и ще бъде включен в този параграф.] Тази таблица ще бъде съставяна в края на всеки модул ³

Модул	1. Методика на преподаване	2. Разработване и управление на проекти	3. Иновации и предприемачески умения	4. Наука към бизнес
Въпроси				
Какво научаваме в този модул?	значението на познаването на методите и прилагането им в образователната практика; важността на идентифициране на	...		
(и обяснете какво означава в нашия контекст в нашия				

³ В условията на онлайн провеждане на обучението, Модул 2 вече бе приключил, когато настоящият документ се подготвяше, но за целите на настоящата статия пропускаме детайлите в таблицата от това обучение [бел. авт.]

университет)	нуждите на учениците и определяне на нивата на обучение и съответно определяне на учебни цели, които определят методите и съдържанието; изпитна матрица като подходящо средство за измерване на ученето;			
Какво възнамеряваме да приложим на практика в моя университет?	Увеличаване на дигиталните компетенции на учителите, за да започнат работа с нови методи; изпробване на интерактивността в ЧЕО, елемента на геймификация в учебния процес;	...		
(определете ключови проблеми, кое има повече смисъл и защо)	състезателният елемент в игрите като стимул в ЧЕО; информационни сесии / срещи с колеги, за да ги запознаят с обсъжданите нови методи;			
Кои са ключовите потребители, тези, които ще спомогнат инициативата да се разрасне? (обяснете, идентифицирайте къде ще са прелятствията, какво ще искам от заинтересованите страни/потребителите да направят)	ръководството; колеги преподаватели; докторанти; студенти;	...		
Какво искам да постигна в университета си? (Оповестяване на проекта, желани въздействия)	по-добре обучени учители; да се изпробват, анализират и приложат нови и разнообразни методи на обучение; подобряване на предлагания образователен продукт;	...		

**11 - 30 ноември 2021 г.
Проверка на компетенциите**

Всички участници в приключилите до момента обучителните модули по проекта положиха тест за проверка и оценяване на придобитите компетенции. Тестът се проведе под формата на онлайн викторина и служеше за заключителна

част и обобщение за успешно приложение на наученото. Състоеше се от 20 въпроси с отговори за избор на един или повече верни отговора. Максималният възможен резултат бе 80 т., като границата за успешно полагане на теста бе 40 т. (50%). На участниците, преминали границата, се издаде Сертификат за успешно участие.

30 ноември 2021 г. Инструктаж – кръг № 3

Водещ: д-р Хавиер Руис Фернандес, Фондация „Текналия“, Испания

В платформа Zoom се проведе последният от три семинара, подготвени от Фондация за изслезване и шновации „Текналия“, Испания. На него бяха споделени предизвикателства във връзка с движението към финална версия на Ускорителната програма за съответните университети. Обсъди се план за бъдещи действия с други преподаватели и изследователи от университетите-партньори.

От страна на МГУ „Св. Иван Рилски“ се съобщи за:

- две подготвени за отпечатване в сп. „Известия“ статии, запознаващи академичната общност с проведените обучения на колеги от ВУ по Модули 1 и 2;
- предстоящи 2 бр. семинари по Модули 1 и 2 с онлайн обучения на желаещи от колегията.

Като успешен към момента в МГУ метод за популяризиране на дейностите и наученото в модулите се изтъкнаха:

- *настойчиви и чести устни разговори с колеги – те създават лично доверие;
- *комуникация на всеки участник с личните му контакти – комуникирането води и до коопериране, а то - до трайни резултати;

- *неформални разговори с колегите – дотогава, докато се създаде критична маса; във връзка с това се съобщи за привличане на още един колега от кат. ЧЕ към участие в предстоящите обучителни семинари по Модули 1 и 2.

Очертах се следващи стъпки, насочени към индивидуално изпълнение на поетата мисия, а именно:

- да се довършат двете информиращи статии;
- да се разпространи информация за тях;
- да се провери дали статиите са прочетени от аудиторията ни;
- да се поиска от читателите да дадат бележки / да изразят мнение / да направят коментари / предложения;
- по възможност да се привлекат към съвместни действия / дейности;
- да се сподели с участници от другите модули (да се види тяхната самооценка; да се помолят за помощ / сътрудничество);
- да се свържем с колеги от други университети и те да споделят вижданията си;
- да се поканят колеги от други университети.

3 декември 2021 г.

Обучение по Модул 1 от проекта

Водещ: ас. Марин Евгениев, кат. МиГ, МТФ, МГУ „Св. Иван Рилски“

В изпълнение на основната цел на проекта - изграждане на допълнителен капацитет чрез обучаване на част от академичния състав в нови знания и умения в четири направления, които да бъдат разпространени сред останалите преподаватели и студенти - в Google Meet се проведе първата от планираните две срещи – по направление „Методика на преподаване“.

Участваха 20 преподаватели от МГУ.

Семинарът започна с представяне на темата „Преподаването в МГУ“ от координатора по Проект TrainESEE гл. ас. д-р Кат. Николова, включващо: SWOT анализ, план за подобряване на дейността на ВУ, програма за ускорение.

Чрез презентация с множество слайдове ас. М. Евгениев запозна участниците в обучението с проведените дейности по Модул 1 и предостави линк към учебните материали от модула, качени в Google Drive.

Състоя се оживена дискусия за промени в техниките на обучение и се направиха предложения как можем да подобрим рамката.

Изводът, който се наложи след дискусията, бе, че промяната започва отдолу нагоре и че именно обучените обучители са носителите на промяната.

Дейностите по Модул 1 са включени в Отчет по Проект TrainESEE, който е предоставен на ръководството на МГУ за одобрение заедно с Програмата за ускорение.

Източници⁴

- [1.] <https://trainesee2.eu/> - официален сайт на проекта
- [2.] Scharmer, C. (2019, April 16). Vertical Literacy: *Reimagining the 21st-Century University*. Available online: Retrieved 2020, Retrieved 2020, from <https://medium.com/presencing-institute-blog/vertical-literacy-12-principles-for-reinventing-the-21st-century-university-39c2948192ee>.
- [3.] <https://tuwel.tuwien.ac.at/>
- [4.] TrainESEE Teaching Methodology Workshop Flyer
- [5.] Video #1: How this course part works
- [6.] Video #2: Introduction content & methods
- [7.] Video #3: Planning a semester
- [8.] Video #4: Task 5 - Planning a semester
- [9.] Video #5: Choosing appropriate methods

---

⁴ Всички посочени материали предоставени по време на обучението може да намерите на следния адрес: <https://bit.ly/3fSh6Ny>

- [10.] Video #6: Task 6 - Houston, we have a problem
- [11.] Video #7: Analysis - When learning outcomes and methods don't go together
- [12.] Video #8: How a session is designed
- [13.] Video #9: Task 7 - Plan a session
- [14.] Video #10: Task 8 - Reflection on session planning
- [15.] Video #11: Checklist for planning a session
- [16.] Video #12: Concluding remarks regarding content and methods
- [17.] Video #13: Introduction assessment
- [18.] Video #14: Functions of assessment
- [19.] Video #15: Some basics on assessment
- [20.] Video #16: Task 9 - Reflection on assessment
- [21.] Video #17: Learning outcomes - examination - matrix
- [22.] Video #18: Task 10 - Develop or review exam questions
- [23.] Video #19: Conclusion and round off
- [24.] <https://www.mindtools.com/pages/article/cognitive-load-theory.htm>
- [25.] <https://bg.padlet.com/>
- [26.] <https://mirebooks.com/>
- [27.] Assessment-evaluation HandoutsFile
- [28.] ReferencesFile
- [29.] <https://plagiarismcheck.org/>
- [30.] <https://plagiarism.org/>

УЧАСТИЕ В ОБУЧЕНИЕ „РАЗВИТИЕ И УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЕКТИ“ - МОДУЛ 2

Екатерина Балачева¹, Елена Давчева²

Вследствие на непрестанната динамика на пазара на труда се налага висшите училища да предложат много по-гъвкави и актуални знания и умения на своите студенти. Основно място заема практиката, която позволява по-добро развитие на компетенциите, позволяващи предаването на знания в работни ситуации (Molina Ruíz, 2007). Проектите улесняват надграждането на придобитите знания и умения чрез реализацията на дейности, свързани с разрешаването на различни проблеми. Освен това, чрез тях става възможно да се изпълнят новите стандарти и критерии, които се интегрират ежедневно в българската система на образование.

За успешната реализация на даден проект трябва да се премине през процес на идентифициране на проблематиката, нейното дефиниране, контекстуализация, планиране, изпълнение, оценяване и разпространение с цел да се развият отделните компетенции. Може да се обобщи, че интегриран проект е дидактична стратегия, която се състои в реализацията на взаимосвързани действия, които имат начало, развитие и край. Целта на проекта е да идентифицира, интерпретира, аргументира и разреши важен проблем (López Rodríguez, 2012).

Важни компоненти при участието в даден проект за партньорите и участниците в проекта и същността на съответните модули.

1. Университети-партньори.

- Минно-геоложки факултет по петролно инженерство на Университета на Загреб;
- Европейски институт за иновации и технологии (EIT Raw Materials/KIC);
- Университет Аалто, Финландия;
- Минен университет на Леобен, Австрия;
- Технически университет на Виена, Австрия;
- Фондация „Текналия“ за изследвания и иновации, Испания;
- Национален технически университет на Атина, Гърция;
- Университет на Мишколц, Унгария;
- Научно-технически университет на Краков, Полша;
- Технически университет на Кошице, Словакия;

---

¹ Ст. пр. д-р, преподавател по френски и испански език в катедра „Чужди езици“ при Миннотехнологичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“

² Ст. пр. д-р, преподавател по руски език в катедра „Чужди езици“ при Миннотехнологичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“

- Днепърски технически университет, Украйна;
- Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“, България;

2. Университети-участници в обучението.

Проектът е с фокус повишаване на компетенциите на академичния състав на следните университети:

- Национален технически университет на Атина, Гърция
- Университет на Мишколц, Унгария;
- Научно-технически университет на Краков, Полша;
- Технически университет на Кошице, Словакия
- Днепърски технически университет, Украйна;
- Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“, България.

3. Модул 2 „Развитие и управление на проекти“.

Една от основните цели на обучението е систематична актуализация и надграждане на знанията (Scharmer, 2020), както и увеличаване на сътрудничеството в самите университети, за което се изисква адаптация и трансформация на тези институции. Породени от нарастващите промени в едно все по-комплексно общество и все по-често налагащата се работа под напрежение, където конвенционалните методи за вземане на решения и разрешаване на проблеми в обучението са все по-малко ефективни, приоритет е разглеждането и прилагането на иновативни практики.

Проектът за ускорение предлага на университетите програма за устойчиво развитие през призмата на четири модула за обучение. Обект на по-обстойно внимание и разглеждане е модул „Развитие и управление на проекти“, по който е реализирано участие.

По време на обучението, участниците се запознаха с целите на проекта, ресурсите за управление, мониторинга и контрола на проекти.

3.1. Основни теми на модул „Развитие и управление на проекти“:

СЕКЦИИ	ПОДСЕКЦИИ	ЛЕКТОРИ
Въведение в развитието и управлението на проекти.	Въведение в проектите и управлението на проекти: видове проекти и проектни фази; Дефиниране на фазите (специфики на нуждите, цели на проекта, обхват на проекта и пред-проектно проучване); Представяне на казуси; Предложение за планиране на фазите; Мониторинг и контрол на проект, време, разход, обхват, край на проекта.	Д-р Ксаба Деак и доц. д-р Хелга Ковач от Университета на Мишколц
Анализ на успешно представени проекти в	Налични финансови източници на ЕК, страните-членки и на регионално ниво - актуални възможности за финансиране	Йоана Делигкиози

национални, регионални и европейски фондове.		
Изпълнение на проект	Партньорство и бюджет; Начало на проекта.	Доц. д-р Мария Таксиархос, Василики Миса
Управление на риска	Основните аспекти в Управлението на риска и как те се съгласуват с други дейности от управлението на даден проект-Въведение в оценяване и управление на риска; Управлението на проекти като процес в реалния живот; Начало и оценяване I част; Управлението на проекти като процес в реалния живот; Начало и оценяване II част; Управлението на проекти като процес в реалния живот; Начало и оценяване III част; Управлението на проекти като процес в реалния живот - мониторинг и комуникации.	Марк Боулт
Комуникация и разпространение на проекта.	Преглед и дискусия на тема „Комуникация и консултация в управлението на проекти“; Анализ и идентифициране на важните доставчици с цел добра комуникация; Проектиране на план за комуникация - различните видове инструменти за комуникация; Организиране на работни срещи - подготовка, модератори, процесите след работната среща I част; Организиране на работни срещи-подготовка, модератори, процесите след работната среща II част; Стратегия за разпространение (научно и икономическо) на резултатите от проекта.	д-р Корина Кошмидер

3.2. Придобити компетенции.

В резултат участниците в обучението осъзнаха значимостта на управлението на риска за осъществяване на проектите, придобиха умения да идентифицират съществуващите рискове за проекта, да вземат мерки и да упражняват контрол, за да се предотврати този риск чрез мониторинг и проверка на прилагането на взетите мерки. Стана ясно как тези мерки трябва да се съобразят с нормалното протичане на проекта и кои са ключовите аспекти при управлението му. Бяха придобити знания за правилно разбиране на пазара и нуждите на клиентите. Безспорен плюс

е осъществяването на добра организация и работа в екип.

За един успешен проект от голямо значение са добрите управленски умения на координатора на проекта и начинът, по който трябва да се борави с документацията и способността да се отделя внимание на всеки детайл и да се спазват заложените в проекта срокове, дори, ако се налага да се работи под напрежение. Едни от основните качества на координатора на проекта, които се изискват, е той да е добър оратор, да е развил аналитични умения и да борави отлично с финансова документация.

В резултат на обучението участниците се справят успешно с такива важни умения като:

- определянето на специфичните цели, които трябва да са ясни и реалистични за осъществяването им в рамките на срока на самия проект;
- идентифицирането на проблематиката;
- посочването на нужното решение чрез помощта на научни, технически и иновативни мерки;
- осъзнаване на важноста да не се превишава наличния бюджет.

Без съмнение реализираното обучение „Развитие и управление на проекти“ има принос за надграждането на знанията и уменията на участниците, както и за подобряване на сътрудничеството между университетите-бенефициенти. То би представлявало интерес и за други български висши училища, които биха споделили своя опит и придобили нови знания и компетенции, необходими за адаптацията и трансформацията на тези институции. Особено значение за университетската общност има разясняването за наличните финансови източници на ЕК за страните членки и за актуалните възможности за финансиране на бъдещи университетски проекти.

ЛИТЕРАТУРА

1. Scharmer, C. *Vertical Literacy: Reimagining the 21st-Century University*. In: Perspectives on Sustainability for Acceleration Programmes in HEIs1- Reflection Paper to be read before participating in the TrainESEE Modules2, 2020.
2. Molina Ruíz, E. La Práctica Profesional, componente de formación en la preparación de futuros profesionales. *Investigación Educativa*, 11(19), 2007, 19-34. In: https://sisbib.unmsm.edu.pe/bibvirtual/publicaciones/inv_educativa/2007_n19/contenido.htm
3. López Rodríguez, N. M. *El proyecto Integrador: Estrategia didáctica para la formación de competencias desde la perspectiva del enfoque socioformativo*. México, Gafra Editores, 2012.

УЧАСТИЕ В ОБУЧЕНИЕ „РАЗВИТИЕ И УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЕКТИ“ – МОДУЛ 2

Екатерина Балачева, Елена Давчева

(Резюме)

Статията разглежда нуждата от надграждане на знанията и уменията на преподаватели и студенти чрез успешната реализация на интегрирани проекти, като се идентифицира, дефинира, контекстуализира и планира актуална проблематика от сферата на висшето образование. Констатира се значимостта на дидактичната стратегия, състояща се в изпълнението на взаимосвързани действия, които имат начало, развитие и край и която позволява да се изпълнят стандартите и критериите, заложи в българската система на образование.

Ключови думи: проект, компетенции, университет, образование, реализация, критерии.

PARTICIPATION IN TRAINING “PROJECT DEVELOPMENT AND MANAGEMENT” - MODULE 2

Ekaterina Balacheva, Elena Davcheva

(Summary)

The article discusses the necessity of upgrading the knowledge and skills of lecturers and students through their successful implementation in integrated projects. It identifies, defines, contextualises, and plans the current problems in the area of university education. The importance of the didactic strategy is outlined which consists in the synergy of interconnected actions from the very beginning, deployment, to the final stage in order to cover the standards and criteria, incorporated in Bulgarian system of education.

Key words: project, competences, university, education, implementation, criteria.

ЕДНО МНЕНИЕ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕ НА ТАБЛИЦИ ПРИ ИЗУЧАВАНЕ НА МЕСТОИМЕНИЯТА

Елена Давчева¹

В „Български тълковен речник“ „нагледен“ се определя като „ясен, достъпен за разбиране, убедителен; който служи за онагледяване, за показване“. Подобен е смисълът и в „Тълковен речник на руския език“: „съвършено очевиден от непосредствено наблюдение, основан на показ и служещ за показ“². Нагледността е „свойство на психическите образи на обектите на познание, изразяващи степента на достъпност и разбираемост на тези образи за познанието на субекта и като един от принципите на обучение“ (Российская педагогическая энциклопедия, цит. в [9, с.22]).

Според А. Н. Шамова нагледността е „специално организиран показ на езиков и екстралингвистичен материал с цел облекчаване на неговото обяснение, усвояване и използване в речевата дейност; различават се езикова (словесно-речева) и неезикова (предметно-изобразителна)“³ [6, с.119].

В педагогическата практика нагледността се свързва със „средствата за обучение (макети, модели, таблици и т.н.), обезпечаващи формирането на нагледни психически образи у учащите се, т.е. образи, достъпни и разбираеми за тях“ [9, с.25]. Нагледните средства допринасят за по-висока ефективност на обучението, предизвикват интерес към ученето, формират и развиват практическите навици, тъй като обуславят връзката на теорията с практиката.

Според Т. М. Балыхина [2, с.113] различните средства на нагледността са основни способи за запознаване с новия учебен материал, „те спомагат за формиране у учащите се на правилни представи и понятия, изработване на осъзнати трайни знания и умения...“ [2, с.66].

В обучението по чужд език всеки преподавател се старее системно да използва таблици – широко разпространено, достатъчно просто и удобно средство за обучение. Главното дидактическо предназначение на таблицата е, че „дава на учащите се начин, някакъв ориентир за използване на правила, за овладяване на понятия, позволява да се отразят закономерности, които са заложили в основата на правила или понятия, да се облекчи процеса на запомняне на конкретен езиков материал“ [5].

---

¹ Ст. пр. д-р, преподавател по руски език в катедра „Чужди езици“ при Миннотехнологичен факултет, МГУ „Св. Иван Рилски“

² Преводът от руски на всички цитирания в статията е мой – Е. Д.

³ нагледност

Таблиците са прекрасна подкрепа при изучаване на частите на речта. Те позволяват да се структурира достатъчно обемна информация, която да се запише точно, кратко, пълно и да се използва като справочен материал, а освен това и да се запомни нейното съдържание. Според В. Ю. Шаталов таблиците трябва да отговарят на определени изисквания, а именно: „лакониčnost, структурираност, унификация, автономност на отделните блокове, използване на привични асоциации и стереотипи, оригиналност, простота“ [13, с.165]. Споделям мнението, че в условията на техническото висше училище тези изисквания са актуални в още по-голяма степен [3]. Според Чеснокова „преимущества на граматиката в таблици и схеми за възрастните хора, особено с технически профил, са неоспорими“; и още: „за целите на ускоряване на процеса на обучение, в основата на обяснението на граматическия материал се използва зрителното възприятие на обучаващите се на формални граматически принципи“ [11, с.3]. Абстрактно-графическата нагледност (в т.ч. таблиците) служи за съпоставка, диференциация на изучаване на граматическите явления и обособяване на характерните им признаци. Граматическите единици трябва да се покажат не само като състав и начин на образуване, но е необходимо да залегне и употребата им в определен вид речева дейност. Таблиците като средство на нагледността позволяват „изкуствено да се имитират елементите на ситуациите на речевото общуване, насочвайки вниманието на учащите се към съдържателната страна на изказването, което способства за произволно запомняне на граматическите форми“ [2, с.114]. Всичко това обуславя широкото им приложение при изучаване на частите на речта, в това число и на местоименията.

Както българските, така и руските местоимения са важна част на речта и голямо езиково богатство. Характеризират се с изключително многообразие, със специфична оцветеност, с висока фреквентност на употреба, с тенденции към промени. И в двата езика се означават с една и съща дума – с еднакъв звуков състав и еднакво значение – местоимения – в изречението заместват имена (прилагателни, съществителни, числителни). Според съвременното езикознание и в двата езика местоименията се разделят категориално на 9 групи (вида):

- личные / лични,
- возвратное местоимение *себя* / възвратни (възвр. лични и възвр. притежателни),
- притяжательные / притежателни,
- указательные / показателни,
- вопросительные / въпросителни,
- относительные / относителни,
- определительные / обобщителни,
- отрицательные / отрицателни,
- неопределенные / неопределителни.

В много случаи местоименията имат близък звуков състав, граматично и семантично значение. Въпреки сходствата, обаче, могат да се маркират и редица

различия, като:

- падежната система (в българския език отдавна са отпаднали почти всички падежни форми);
- наличието на кратки форми и членуване (в българския език);
- руското местоимение *свой* се причислява към притежателните местоимения, а българското - към възвратните притежателни;
- за разлика от руския език, в българския съществуват показателни местоимения за близко и далечно посочване и т.н.
- Срещат се отделни особености в синтаксиса, семантиката и употребата и пр.

Ето защо изучаването на местоименията в обучението по руски език като нероден не е толкова лесна и проста задача. Трябва да се отчете и фактът, че студентите имат проблеми и с употребата на някои местоимения на роден език. Малкият хорариум и големият обем за запомняне насочват към хипотезата, че изучаването на местоименията в ЧЕО по руски език може да бъде ефективно реализирано с широкото използване на таблици както при въвеждане на новия материал, така и при изпълнение на различни упражнения.

При изучаване на местоименията таблиците помагат не само за осмисляне, систематизиране, запомняне, но също така способстват за формиране на готовност за използване. Но крайната цел на това осмисляне, запомняне и т.н. винаги е непосредственото им приложение в различните видове речева дейност.

За нуждите на разглеждането са възприети две основни групи таблици: граматически и работни (или упражнителни)⁴. Първият вид са всеизвестните таблици за видовете местоимения и склоненията на всеки вид {[1, табл. 19, 20, 21, 22, 23]; [11, с. 89, 90, 96, 101, 103, 110, 114, 115]; [7]; редица сайтове, напр. <https://russkiiyazyk.ru> и мн. др.} Полезни са и таблиците за склонение на указателните местоимения този, тот и на определителното местоимение весь [1, табл.23] и пр. Теоретичните таблици служат и като опора за работните. При наличието на събран набор от таблици, всеки студент може да използва комплекта в момент на затруднение.

За първоначалното запознаване на студентите с видовете местоимения е удачно да се предложи дву- или триезична таблица (на руски, български и английски)⁵.

Таблица №1. Трёхязычная таблица

Разряды	Видове	Types	Состав	Състав	Set
Личные	Лични	Personal	я, ты, он, она, оно, мы, вы, они	аз, ти, той, тя, то, ние, вие, те	I, you, he, it she, it, it we, you, they
Притяжательные	Притежателни	Possessive	мой, твой, его, её,	мой, твой, негов, неин,	my; mine, your; yours, his; its, of it

⁴ По нататък „работни“ и „упражнителни“ ще се употребяват като синоними.

⁵ Тъй като таблиците са много обемни, в повечето случаи са представени в непълнен вид.

			наш, ваш, их свой	наш, ваш, техен	her; hers; its; of it our; ours your; yours
.....	.....	.....	.....	.....	.....

Склонението на видовете местоимения се представя също в табличен вид⁶.

Сравнение на основните морфологически категории е уместно да се коментира чрез сравнителна двуезична таблица, която освен наличието на една или друга категория насочва и към запомнянето на особености.

Таблица №2. Основные морфологические категории

Вид	русские местоимения		болгарские местоимения	
	род и число	падеж	род и число	падеж
личные / лични	+	все падежи	+	В. и Д. за ед. ч.
возвратное местоимение <i>себя/</i> възвратни	-	все падежи без И.	+	В. и Д. само за възвр. лични <i>себе си</i>
притяжательные/ притежателни	+	все падежи без <i>ег, о ее и их</i>	+	-
указательные/ показателни	+ без <i>столько</i> и <i>столько-то</i>	+ без <i>таков</i>	+ без <i>толкова</i>	-
вопросительные/ въпросителни	+ без <i>кто</i> и <i>что</i> ; без <i>каков</i>	+ без <i>каков</i>	+	И., В., и Д. само за лице - <i>кой</i>
относительные/ относителни	+ без <i>каков-то, кто-то, что-то</i>	+ без <i>каков-то</i>	+	И., В., и Д. само за лице - <i>който</i>
определительные/ обобщителни	+	все падежи	+	И., В., и Д. само за лице - <i>всеки</i>
отрицательные/ отрицателни	+	+ (<i>нечто</i> и <i>некого</i> не имеют формы И.П.)	+	И., В., и Д. само за лице - <i>никой</i>
неопределенные/ неопределителни	+ без местоимения с основой <i>кто</i> и <i>что</i>	+ без <i>некто</i> (само И.П.) и <i>нечто</i> И.П. и В.П.)	+	И., В., и Д. само за лице - <i>някой</i>

Особено съдържателна е сравнителната таблица за затвърждаване на падежните окончания на съществителни, прилагателни и местоимения, която е много удобна при обобщение [1, табл.25]. Част от тази таблица е представена в Таблица №3.

Таблица №3. Падежные окончания имён существительных, имён прилагательных и местоимений (обобщение)

Единственное число					
Мужской род					
И.	местоимения			прилагательные	существительные
	<i>какой? чей?</i>			<i>какой?</i>	<i>кто? что?</i>
	мой□, твой□, свой□ наш□, ваш□	этОТ	тОТ	-ОЙ, -ЫЙ, -ИЙ	-□, -й □, -ь □
					-ий □

⁶ Вж. посочените по-горе източници.

	весь□				-А, -Я
Р.	<i>какого? чьего?</i>			<i>какого?</i>	<i>кого? чего?</i>
	-ЕГО	-ОГО		-ОГО, -ЕГО	-А, -Я
					-Я
Д.	<i>какому? чьему?</i>			<i>какому?</i>	<i>кому? чему?</i>
	-ЕМУ	-ОМУ		-ОМУ, -ЕМУ	-У, -Ю
					-Ю
					-Е
...	.....				

На студентите могат да се представят и таблици с примери за отделните падежи на съществителни, прилагателни, местоимения и числителни [7, с.23, 24, 25, 26].

При наличие на интерес и време може да се обърне внимание и на семантиката. Един вариант е да се предложи таблица на семантиката на българските местоимения и чрез коментар, в който се включват и студентите да се осъществи пренос към руските.

Таблица №4. Семантика на българските местоимения

местоимения	семантика
лични	думи, които заместват названия на явления, означени със съществително име, субстантивирана част на речта или словосъчетание, доминирано от съществително име
притежателни	думи, които заместват имена или словосъчетания, изразяващи принадлежност
възвр. лични	думи, които заместват лични местоимения в косвени падежи
възвратни притежателни	думи, които заместват обикновени притежателни местоимения, когато притежателят е подлог в изречението
показателни	думи, които посочват различни явления или техни признаци
въпросителни	думи, които заместват названия на неизвестни явления, когато се пита за тях
относителни	думи, които свързват подчинени изречения с главно изречение, като същевременно могат да заместват имена или местоимения, употребени в него
неопределителни	думи, които заместват названия на неопределени, неуточнени, неконкретизирани явления
отрицателни	думи, които заместват чрез отрицание названията на явленията
обобщителни	думи, които заместват в обобщен смисъл названията на явленията

Синтактичната роля може да се изясни чрез примери и въпроси.

Таблица №5. Синтаксическа роль местоимений

Синтаксическая роль	Примеры	Вопрос
Подлежащее	<i>Я писал сообщение на ходу.</i>	<i>(кто?) я писал.</i>
Сказуемое	<i>Эти перчатки были вовсе не мои.</i>	<i>перчатки (каковы?) были не мои.</i>
Определение	<i>Девушке шла любая шляпка.</i>	<i>шляпка (какая?) любая.</i>
Дополнение	<i>Не рой яму другому, сам в нее попадешь.</i>	<i>не рой (кому?) другому.</i>
Обстоятельство	<i>Между нами села наша знакомая.</i>	<i>села (где?) между нами.</i>

За студентите, които изучават руския език като чужд, е необходимо таблиците не просто да поднасят компактно теоретичния материал. Те трябва да съдържат своеобразен алгоритъм на „движение“ от общите представи към поетапното

изучаване за достигане на резултат [3], затова е уместно в таблиците да се върви от теория към примери. С други думи, упражненията влизат в таблиците.

По мнението на М. П. Чеснокова „упражненията по граматика следва да имат за цел не просто затвърждаване на граматичната категория, а на автоматизирано затвърждаване на типични образци в типично обкръжение“ [12, с.66]. Затова в таблиците трябва да се включват разнообразни упражнения: за заместване, трансформация, репродукция. Такива са работните или упражнителни таблици. Те мога да бъдат за попълване по модел, попълване на празни клетки, отговор на въпроси, поправяне на грешки и т.н. В отделни случаи названието на таблицата съвпада със самата дейност (Таблица 6).

Таблица №6. Заполните таблицу

Выражение	местоимение	вид	падеж
Меня не было на лекции.			
Возьми меня с собой в гости.			
Андрей любит своего брата			
Какую книгу читала Ирина?			
.....	.....	.....	.....

Тук студентите трябва да разпознаят местоимението от всяко изречение и да определят неговия вид и падеж. При своята работа, на първо време те могат да използват и теоретичните таблици като подкрепа.

Пример за тренировъчно упражнение е попълването на празни клетки в таблица (представени са три варианта за притежателни местоимения). Аналогично могат да се предложат таблици и за други видове местоимения. Постига се затвърждаване и автоматизиране на падежните окончания. С игровия си характер такъв вид таблици предизвикват интерес.

Таблица №7. Заполните пропуски в таблице

I вариант				II вариант				III вариант			
	он	она	оно		он	она	оно		он	она	оно
я	мой		мое		мой		мое	я			мое
		твоя			твой			ты		твоя	
мы			наше	мы		наша			наш		
вы	ваш					ваше	вы			ваша	
		его		он	его					его	
она	ее			она	ее		она				ее
они			их				их				

Упражняването на вида и падежа на местоименията се задълбочава с попълването на таблица за поправяне на грешки. Този вид таблици изискват високо ниво на усвоеност. Грешките могат да бъдат позиционирани във втора или трета колонка на таблицата или и в двете колонки.

Таблица №8. Исправление ошибок

местоимение	вид	падеж
нами	прит	Т
эту	показат	В
ею	л	Т
им	л	Д
скольким	въпр	Д
никакой	отр	И
любого	опр	Р
.....	.....	.....

Таблица №9 е за затвърждаване на падежите. Тя се попълва изцяло от студентите. От предоставен диалог или текст те разпознават местоименията и ги поставят в нужния падеж.

Таблица №9. Распределение по падежам

И.	Р.	Д.	В.	Т.	П.

Следващите две таблици за попълване визират употребата на конкретен вид местоимение с акцент върху развитие на диалогичната реч. Падежите се усвояват с осмисленост в текста.

Таблица №10. Ответ вопросы с отрицательными местоимениями

Вопросы	Ответы
1. О чем вы говорили?	... .. не говорили. Нам ... .. было говорить
2. Он посоветовался с тобой?	Он ... .. не посоветовался.
3. Ты боишься экзамена?	Мне ... бояться, я все знаю. Нет, все знаю, поэтому ... не боюсь.
4. Как себя ведет ваш сын?	... не слушается, ... не хочет делать, занят только телевизором.
5. Почему ты такой грустный?	... радоваться.
6. Кто руководит твоей работой?	... не руководит. Пока я работаю самостоятельно.

Таблица №11. Местоимение себя в вопросах и ответах

Вопросы	Ответы
1. Кому ты купил книги?	... и брату.
2. Чего он не мог ... простить?	Вчерашней ошибки.
Он спокойный человек?	Да, он всегда владеет ..., никогда не выходит ...
Какой совет ты мне дашь?	Умей держать ... в руках.
Вы хорошо поговорили?	Нет, нам стало не по ... от его резких слов. Он был вне ... от возмущения и долго не мог успокоиться.
Ты помирился со ... девушкой?	Нет, я жду, что отношения наладятся сами.
Ты доволен ...?	Нет, я всегда недоволен ...
.....	.....

Таблица №12 има засилен творчески характер. На базата на образец, студентите имат възможност сами да задават подобни въпроси и да отговарят, като същевременно овладяват падежните окончания на личните местоимения.

Таблица №12. Конструирование предложений по определенной модели

Вопрос	Личное местоимение	Ответ
Кого не было на лекции?	я	Меня не было на лекции
	он	
	Вы	

В таблица № 13 на студентите се поставя задача сами да съставят изречения с местоимения и да направят морфологичен разбор. Изискването е да напишат изречения с различни видове местоимения. Попълването на такъв вид таблица може да се използва при работа по групи.

Таблица №13. Разбор местоимений

выражение	местоимение	род и число	основная форма	вид	падеж

С подчертано творчески характер е изискването студентите сами да изготвят таблици – например за замяна на съществителни с местоимения или таблица по избор.

Разбира се, могат да се предложат още много варианти на работни таблици. Тяхното попълване е свързано с наличното време и бързината, с която се справят студентите.

Ефективността от използването на таблици при изучаване на местоименията в часовете по руски език е проверена през зимния семестър на 2021/2022 уч. г. в две групи – контролна (КГ) и експериментална (ЕГ). В двете групи са включени по 9 студенти, съответно от Минно-електромеханичния факултет (МЕМФ) и от Миннотехнологичния факултет (МТФ). Съображенията произтичат от факта, че в двете групи има еднакъв брой студенти и е установено близко ниво на усвояемост на руския език като нов. И двете групи – КГ (МЕМФ) и ЕГ (МТФ) - се обучават по едни и същи програми. В КГ изучаването на местоименията се извърши по традиционния начин. Имайки предвид, че видовете местоимения са много на брой, и в тази група бяха използвани граматически таблици при теоретичното разясняване на материала. В ЕГ освен тези таблици бяха използвани и таблиците с практическа насоченост, т.е. упражненията се провеждаха не само с опора на базовите граматически таблици, а широко се използваха разнообразни работни таблици, за които вече стана въпрос. За проверка на степента на усвоеност на знанията и уменията за практическо приложение на местоименията бе извършено писмено изпитване в двете групи. Оценяването е по шестобалната система.

Упражненията за писменото изпитване са подбрани от различни източници: [11, 4, 8], както и съставени от преподавателя. Включени са следните типове упражнения:

- такива, в които на мястото на точките трябва да се постави нужното местоимение;
- да се постави дума (местоимение) в правилна форма;
- да се допълни изречението като се използва конкретен вид местоимение;
- да се отговори на въпроси чрез местоимения;
- да се заменят съществителни с местоимения;
- да се поправят грешки;
- да се спрягат местоимения;
- да се коментират техни форми и пр.

Цели се да се провери усвоеността на различните видове местоимения, правилната употреба на падежните окончания, разкриване на особеностите на местоименията, връзката им с други части на речта.

По-долу са посочени някои от 8-те упражнения, предложени за работа на студентите от двете групи:

---

2. Отговорете на въпроси. Иползуйте местоимения.

1. Ты пойдеш в кино с сестрой и братом
2. Ты был на экскурсии с Иваном?
3. Вера разговарывала по телефону с мамой?
4. Ты рассказывал о девушке?

---

4. Прочитайте внимательно предложения, употребите в нужной форме местоимение *он* и *себя*.

1. Он поставил перед ... задачу овладеть русским языком за год.
Перед ... стоит задача овладеть русским языком за год.
2. Вокруг ... был лес. Я посмотрел вокруг ...: кругом был лес.
3. Александр пригласил меня к ... в гости. В воскресенье я пойду к ... .

---

5. Исправлите ошибки:

- Я еду к моей другу.
- Мы встретили нашей преподавательнице.
- Она познакомилась с моим родителям.
- Ты знаешь мой брат?
- Мы были у нашим родителей.
- Мы были у ваши родителей.
- Я видел моя мама.
- А вчера я видел твоей маме.
- Он едет к нашей друг.
- Я очень люблю мои братьев.

Какой час?
 Сколько книги в твоей библиотеке?
 Сколько человека в группе?
 Мне ничего было подарить ему.

8. Прочитайте стихотворение, назовите местоимения. Объясните разницу в употреблении местоимений ТЫ и ВЫ.

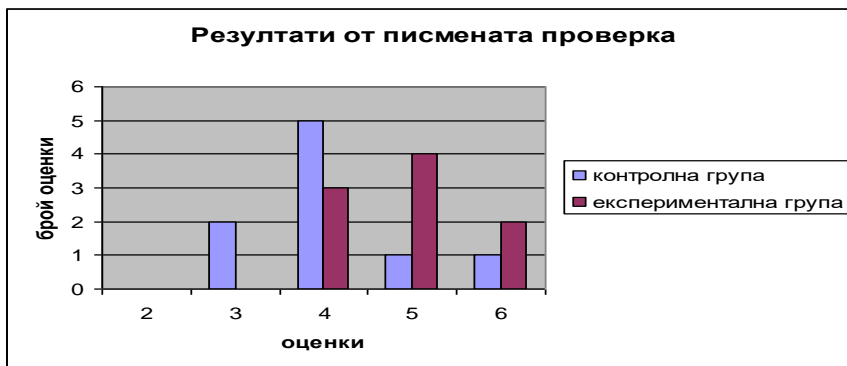
Ты и вы

Пустое Вы сердечным ты
 Она, обмолвись, заменила,
 И все счастливые мечты
 В душе влюбленной возбудила.
 Пред ней задумчиво стою,
 Свести очей с нее нет силы;
 Я говорю ей: «Как Вы милы!»
 И мыслю: «Как я тебя люблю!»
 (А. Пушкин)

Резултатите от писмената проверка за двете групи са представени в табличен и графичен вид.

Таблица №14. Резултати от писмената проверка

Контролна група (КГ)			Експериментална група (ЕГ)		
оценки	брой оценки	относителна честота (%)	оценки	брой оценки	относителна честота (%)
2	0	0.00	2	0	0.00
3	2	22.22	3	0	0.00
4	5	55.55	4	3	44.44
5	1	11.11	5	4	33.33
6	1	11.11	6	2	33.33
Среден успех: Добър (4.11)			Среден успех: Много добър (4.88)		

В КГ преобладават добрите оценки, а в ЕГ – много добрите. Разликата в средния успех е 0.77. Всичко това показва, че студентите от ЕГ са усвоили в по-висока степен знанията за местоименията и уменията за тяхното приложение.

Със студентите от ЕГ бе проведено *анкетно запитване*, включващо 3 въпроса:

- (1) *Одобрявате ли използването на таблици в обучението по руски език? Обосновайте се.*
- (2) *Помогна ли Ви използването на таблици при усвояването на местоименията в часовете по руски език? Как?*
- (3) *Каква оценка по шестобалната система бихте поставили на изучаването на местоименията с използването на таблици?*

Всички анкетирани студенти (9 от ЕГ) са отговорили положително на първия въпрос. Те обясняват своето предпочитание по различен начин:

*Доброто онагледяване води до значително по-лесно запомняне;
Точност, обобщеност, систематичност на информацията;
Възприема се, разбира се и се усвоява по-лесно;
Пести се време;
Интересно е, дава се възможност за разбиране на материала;
Попълването на таблици развива мисленето и въображението;
Скъсява дистанцията с преподавателя;
Чувствам се като равноправен участник в учебния процес;
Придобих много знания и се надявам да мога да ги използвам пълноценно на практика.*

Студентите са категорични, че използването на таблици им е помогнало в усвояването на руските местоимения. Те споделят, че по-трайно и по-задълбочено са усвоили учебния материал, при това с по-малко усилия, срещат по-малко затруднения, разграничават особеностите, прилагат местоименните форми точно и по-уместно в устната и писмената реч.

Затова и тяхната оценка е много добра (въпрос №3).

Таблица №15. Резултати от трети въпрос на анкетата

оценка	2	3	4	5	6	Средна оценка
брой студенти	0	0	1	3	5	Много добър 5.44
%	0.00	0.00	11.11	33.33	55.55	

Повече от половината студенти дават отлична оценка на подхода за изучаване на местоименията с помощта на таблици. Това показва, че те

възприемат положително всичко ново в обучението и това води до изграждане на мотивираност за учене.

На базата на получените оценки от писмената проверка и оценката на табличния подход от студентите от ЕГ (въпрос №3 от анкетното проучване) е потърсена корелационна зависимост между двете независими променливи. Резултатите са ранжирани по видове оценки (от 2 до 6) и са представени в Таблица № 16:

Таблица №16. Ранжиране на данни

оценка	R_y	R_a	$(R_y - R_a)$	$(R_y - R_a)^2$
2	4.5	4.5	0	0
3	4.5	4.5	0	0
4	2	3	-1	1
5	1	2	-1	1
6	3	1	2	4

Коефициентът на корелационна зависимост (Коефициент на Спирман) е пресметнат по формулата: $R = 1 - \frac{6 \sum (R_y - R_a)^2}{n(n^2 - 1)}$ [10, с.275], където R_y R_a

са съответните рангове на резултатите от писменото изпитване и оценката от анкетата, а n е броят на оценките.

В разглеждания случай:

$$R = 1 - \frac{6 \sum (1+1+4)}{5 \cdot (25 - 1)} = 1 - \frac{6 \cdot 6}{5 \cdot 24} = 1 - 0.3 = 0.7$$

Получената стойност 0.7 е показател за значителна, дори голяма, корелационна зависимост [10, с.274] между знанията и уменията на студентите и тяхното отношение към използването на таблици в процеса на обучение.

Направеното проучване, макар и не представително, показва много добри резултати в овладяването на местоименията и положително отношение към предложения модел. Смятам, че табличният подход с успех може да бъде прилаган при изучаване и на други езикови единици в рамките на чуждоезиковото обучение по руски език, както при въвеждане на новия материал, така и при изпълнението на различни упражнения. Не трябва да се отказваме от каквато и да е методика на обучение, ако тя дава положителни резултати.

Използването на таблици като средство на нагледността по особен начин съдейства за развитието на мисленето на обучаваните и спомага за разбирането на връзката между научните знания (в конкретния случай за местоименията в руския език) и практическото им приложение в устната и писмената реч. Тази връзка има особено значение за пълноценната подготовка на студентите. Нагледността облекчава процеса на усвояване на знанията и съдейства за задълбочаване на интереса към обучението, помага за трайното овладяване на

учебния материал, подобрява мотивацията за учене, прави по-привлекателно учебното познание. Ученето се оказва по-лесно и приятно, повишава се активността на студентите като равноправни участници в учебния процес.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Артюх Е. И., Карпенко Е. П., Соколова Т. И.** Грамматика русского языка. Таблицы и схемы. Харьков, 2011.
2. **Балыхина Т. М.** Методика преподавания русского языка как неродного, нового. М., Российский университет дружбы народов, 2007.
3. **Богатова Е. Н., Габдрахманова П. Л.** Опорные схемы-таблицы и схемы-конспекты при изучении русского языка как иностранного в техническом вузе (из опыта работы). – Казанский педагогический журнал, 2019.
4. **Бурчик Е. В., Ломако С. В., Пристром И. Э.** Основы грамматики русского языка. Минск, БГУИР, 2018.
5. **Кашапова Э. Н., Яковлева Е. В.** Приемы работы с таблицей в обучении русскому языку. – Филологический класс, 2016.
6. **Методика преподавания иностранных языков: общий курс:** [учеб. пособие] / отв. ред. А. Н. Шамов. М., АСТ; АСТ МОСКВА; Восток - Запад, 2008.
7. **Методические рекомендации к практическим занятиям по дисциплине Начальный курс русской грамматики для иностранцев.** Уральский государственный университет им. А. М. Горького, Екатеринбург, 2008.
8. **Михалева Е. В., Майер, А. К. и др.** Русский язык как иностранный: элементарный уровень: учебное пособие. Томск, Томский политехнический университет, 2011.
9. **Осмоловская И. М.** Наглядные методы обучения. М., „Академия”, 2009.
10. **Педагогическая диагностика** / под ред. на Г. Бижков. С., ДИ „Народна просвета”, 1988.
11. **Чеснокова, М. П.** Корректировочный курс русского языка: учебное пособие по русскому языку для иностранных студентов технических вузов. М, МАДИ, 2014.
12. **Чеснокова, М. П.** Методика преподавания русского языка как иностранного. М, МАДИ, 2010.
13. **Шаталов В. Ф.** Учить всех, учить каждого. – Педагогический поиск, М., 1987.

ЕДНО МНЕНИЕ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕ НА ТАБЛИЦИ ПРИ ИЗУЧАВАНЕ НА МЕСТОИМЕНИЯТА

Елена Давчева

(Резюме)

В статията са разгледани някои методически възможности, които дава използването на таблици при изучаване на темата „Местоимения“ в процеса на

чуждоезиковото обучение по руски език в МГУ „Св. Иван Рилски“. Изтъкната е ролята на това средство на нагледността, предложени са различни видове таблици. Ефективността на табличния подход е показана чрез педагогическо изследване за усвоеност на знания и умения и анкетно проучване на мнението на студентите. Отбелязано е, че работата с таблици способства за формирането и усъвършенстването на практическите умения и навици в областта на руския език, позволява да се систематизират знанията за местоименията, облекчава процеса на запомняне на правилата, води до по-добри резултати.

Ключови думи: нагледност, таблици, местоимения, руски език, обучение, ефективност

ONE OPINION ON HOW TO USE TABLES STUDYING THE PRONOUNS

Elena Davcheva

(Summary)

The article presents some methodological possibilities provided by the application of tables in the study of pronouns in the process of foreign language teaching in Russian at the University of Mining and Geology “St. Ivan Rilski”. The basic role of this visualisation tool has been emphasised; a range of different tables has been offered. The effectiveness of the tabular approach is shown through pedagogical research on the knowledge acquisition and skills and a students’ opinion survey. It is noted that working with tables contributes to the formation and improvement of practical skills and habits in the field of Russian language, allows to systematise the knowledge of pronouns, facilitates the process of memorising rules, leads to better results.

Key words: demonstrativeness, tables, pronouns, Russian language, studying, effectiveness.

ПРИЕМСТВО

Има години, белязани от разни събития, случайности, срещи, постижения. Свикнали сме да ги възприемаме като даденост, като неотменимост на битието ни на развиващи се човеци.

Има и години, белязани от трудности – че кой ли ги няма... Но моментното им превъзможване или трайното им преодоляване са жалоните в индивидуалното ни силово поле, марките, по която да се ориентираме, белези за личностното ни израстване.

Сигурна съм, че за всекиго от нас изминалият почти двугодишен период на фазова изолация е бил труден, смазващо напрегнат, отчайващо самотен. Но пак сме заедно, здрави или оздравели, смело оцелели. В преподавателския си континуум се възприемаме един друг през по-светла призма, студентското присъствие – с нова радост, а засвидетелствания интерес и укрепващи научни стремления от страна на възпитаниците ни – с оптимизъм и вяра, че ще просъществуваме и ще бъдем. Заедно.

За мен, труженикът на задния фон на словото, изнизващата се година бе белязана от неочакван обрат и то в самия ѝ край. Приех за оглеждане (думата веднага дава оттенък на недоверие) няколко (а това е повече в сравнение с предишни години) съчинения на младежи от висши училища за включване в рубриката „Дебют“ на нашето сп. „Известия“. Три от тях са измежду победителите в проведения през м. ноември 2021 г. студентски конкурс за съчинение на тема „Гордея се, че уча в МГУ“ и решихме да Ви ги представим, защото младите хора са споделили премислен опит, филтрирали са преживени чувства и са приели за своя мисията на висшето си училище. А тяхната гордост не може да не се приеме с доволство. За първи път имаме и първокурсник, който споделя впечатленията си от науките, в които е избрал да се потопи – и неговото, и нашето усещане не е, че се плащика в плиткото, а е нагазил дълбоко и явно ще изплува, което ще е основание за взаимно доволство. Приехме и едно много интересно, тъжно и остро съчинение по злободневни социални, икономически и морални въпроси за системата и лостовете ѝ. В него струи емоцията на силно четящ младеж и желание за споделяне на негови лични виждания за съвременното и ако то провокира отговорен размисъл или дебат у връстниците на автора или у четящите преподаватели, с удоволствие ще отразим на страниците на изданието ни евентуален последващ поток от разсъждения по темата. Накрая предлагаме на вниманието на аудиторията едно съчинение представител на жанра есе, създадено от гост-студент от друг университет, което е печелило първо място на конкурс за есе в Столична библиотека. Вярваме, че житейското удовлетворение на младия автор, мисловните му кривки и словесното му богатство да ви заредят с позитивизъм и заедно ще съпреживете удоволствието на пътешествания му ум.

Надяваме се да сме постигнали целта си да Ви въвличаме в мисловен и емоционален водовъртеж, защото даже и самото споделяне на чувства, сходни виждания или просто комуникация по теми обогатява персоналните ни възприятия, светоглед, дори изказ, а всички те са доказателство, че се *приемаме* взаимно, може би дори и с доза *доволство*.

Очакваме и догодина резултати от това *приемство*.

М.П.

V. ДЕБЮТ

ЗАЩО ПРЕДПОЧЕТОХ ДА УЧА В МИННО-ГЕОЛОЖКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“¹

Карина Гелова²

Минерално-суровинната индустрия има голям потенциал за растеж и разполага с едни от най-модерните технологии, които гарантират успешна реализация на добивния бранш. Избрах да уча в Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“, защото този сектор е стабилен, не се влияе толкова от кризи, което предоставя финансова сигурност на служителите, а в днешно време това е един от най-важните фактори за всеки човек. Изборът ми беше изключително импулсивен, мисля че се отдадох повече на вътрешна интуиция, отколкото на размисли. Хареса ми специалността, на която се спрях и дисциплините, които се изучават в нея. Моята специалност е „Управление на ресурси и производствени системи“ - общо инженерство. Тази специалност дава две професионални квалификации след завършването ѝ – инженер-мениджър. Цял живот си мислех, че искам някой ден да бъда мениджър, а след като се записах и видях учебния процес, разбрах че всъщност много ми харесва да бъда част и от инженерния екип. Двете квалификации заедно дават възхитителна възможност за реализация в много широк спектър.

Мога да кажа на бъдещите студенти защо трябва да изберат Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“: Скъпи бъдещи студенти, ако изберете този университет Вие ще получите не само теоретични познания за минерално-суровинната индустрия, а ще Ви бъде предоставена възможност да навлезете дълбоко в материята, чрез различни практики и обучения. Освен че ни помагат да разберем многобройните процеси, те ни карат да се замислим в много позадълбочен план за устройството на света, който ни заобикаля, променя мирогледа и възприятието ни. Смело мога да кажа, че обучението и прекараното време в Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ ще промени живота на всеки, който е решил да се впусне в нещо на пръв поглед по-нестандартно, но всъщност нещото, което движи света! Истината е, че обучението изисква доста усилия, не малко старание и желание за усвояване на нови познания и умения.

В тази сфера заплащането е конкурентно спрямо другите европейски страни и това придава още по-голяма увереност, че положените усилия ще си заслужават. Освен интерес, ще има и мотивация, за да работите и изучавате този отрасъл, да

---

¹ Текстът е измежду победителите в проведения през м. ноември 2021 г. студентски конкурс за съчинение на тема „Гордея се, че уча в МГУ“

² Бакалавър, III и IV курс (индивидуален план), спец. УРПС, МГУ „Св. Иван Рилски“

искате да бъдете част от него. Професиите, обвързани с тази сфера, са изключително отговорни. Те дават възможност за много дейности в чужбина, което също предоставя сигурно придобиване и специализация на допълнително квалифициран опит. Позволяват ни да сме компетентни и да имаме познания за други методи на работа. Така освен средство за прехрана, Минно-геоложият университет „Св. Иван Рилски“ изгражда студентите като личности, готови да се усъвършенстват постоянно, да работят в динамична среда, да се адаптират лесно към дадена ситуация, да имат желание да подпомагат за развитието на минерално-суровинната индустрия, което води до успешното развитие на заобикалящия ни свят.

Смятам, че за всеки човек най-важно е да развива себе си в положителна насока! Минно-геоложият университет „Св. Иван Рилски“ завещава тази възможност на всеки амбициозен човек, като заедно с нея може да получи неповторимо богат и достоен за уважение опит в най-важната и най-голямата промишленост в света. Без нея нямаше да имаме своя комфортен и модерен живот. Всеки предмет или продукт, който виждаме, докосваме и използваме, идва от Земята, от суровини, които добиваме от нея. Това е нещото, заради което съществува светът такъв, какъвто е сега. Благодарение на хората, които полагат усилия всеки ден, ние разполагаме с безброй удобства, които помагат за полесните живот, комуникация, пътуване и всички останали дейности, които извършваме всекидневно.

В този университет всеки ден ще си тръгвате с поне едно ново знание в дадена област, а това са малки крачки към изграждането на личността. Благодарение на прекрасните преподаватели, които имат за цел да предадат на своите възпитаници възможно най-много знания и опитност във водещите си дисциплини. От това висше училище студентите излизат специалисти в своята област и хора с отлично развит потенциал. Скъпи бъдещи студенти, ако изберете Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“, Вие ще сте направили една крачка напред към създаване на по-добра версия на себе си с всеки изминал ден! Успехът идва с излизането от зоната ни на комфорт, а да си успешен означава да вдъхновяваш другите с примера си! Борете се, мечтайте и направете - няма нищо по-хубаво от това да се чувствате умели в думите и действията си! Всичко това Ви чака в Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“. Надявам се да съм вдъхновила достатъчно читателите на моето съчинение, за да се присъединят към нашата общност или на тези, които вече са част от нея да съм дала повод за гордост!

ЗАЩО ПРЕДПОЧЕТОХ ДА УЧА В МИННО-ГЕОЛОЖКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“¹

Манол Илиев²

За да успея да обоснова избора си, може би ще трябва да започна с малко предистория от живота си. (Важно уточнение преди това е, че винаги съм харесвал техническите науки). И така, след завършване на средното си образование, започнах да мисля какво да уча, от толкова мислене историята можеше да завърши като известната поговорка „една патица мислила, мислила...“, но нещата се развиха по друг начин. Записах се в един „небезизвестен университет“ (НБУ), в една доста приятно звучаща специалност, която обаче няма почти никаква практическа приложност, а именно: „Управление на бизнеса и предприемачество“.

Бързо разбрах, че няма голям смисъл от избора, който съм направил, а за да се подпомагам финансово, подхванах работа като готвач (много хубава професия, която обаче взима повече отколкото дава). След като работих близо 3 години като готвач, започнах да си задавам въпроса това ли искам да правя цял живот, а отговорът, мисля, е ясен.

Замислих се за университет, който би ми дал шанса да развия потенциала си, който би ме научил на много и най-важното - да ме накара да искам да правя нещо за цял живот. В този процес на търсене, с оглед на опита, който вече бях натрупал разбрах, че има още неща, които бих искал бъдещата ми професия да притежава, като сигурност, добро заплащане, шанс за кариерно развитие, пътуване и др.

И така започна моето проучване за избор на университет. Говорих с доста приятели и със семейството си каква посока да избира - все пак имах не малко критерии, които исках университетът да покрива. Много от моите познати желаеха да станат адвокати или финансисти, икономисти и все хубави професии, от които обаче пазарът на труда се е пренаситил с кадри и няма реално кариерно развитие, по скоро води до това да си един сервитьор с диплома за висше образование. Исках моето образование да е уникално, да е нещо, което никой досега в моя кръг от близки хора не е правил, нещо, което ще ме накара да изляза от зоната си на комфорт, за да успея да отключая потенциала си.

В процеса ми на търсене на университет си бях наоблязал основно „известни“ университети. (Под „известни университети“ имам предвид такива, които, щом някой човек те пита къде учиш и ти му отговориш - вече автоматично знае и какво учиш). Един ден, след обмяна на идеи с мой познат за това в кой университет е

---

¹ Текстът е измежду победителите в проведения през м. ноември 2021 г. студентски конкурс за съчинение на тема „Гордея се, че уча в МГУ“

² Бакалавър, II курс, спец. РПИ, МГУ „Св. Иван Рилски“

най-добре да се учи, той ми спомена Минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски“. Името му звучеше доста интересно и реших да намеря още информация.

Разгледах сайта на университета, харесах си няколко специалности със сложно наименование и не след дълго реших да се обадя в университета, за да получа повече информация. Може би съм бил предубеден, защото очаквах по телефона да чуя безжизнен глас, който просто ще бърза да затвори, но вместо това се случи нещо съвсем различно. В Минно-геоложкия университет срещнах много подкрепа от хората, които работят там, дори още преди да бях кандидатствал. Това са усмихнати хора, които винаги ще ти помогнат с каквото могат, защото този университет не просто създава кадри с потенциал да се развиват в минерално-суровинната индустрия (и не само в тази индустрия), но изгражда екип, в който се създават приятелства.

И така, след може би една или две консултации с хора от университета, избрах да запиша „Разработване на полезни изкопаеми“. Защо избрах тази специалност ли? Ами много е просто: вече споменах, че имах не малко критерии, които исках висшето ми образование да покрие, и знаех че няма да има много възможности, които покриват всичките ми критерии. Ето защо щом намерих такава специалност, която да ми дава всичко, което търсех, без никакво колебание се записах. Може би сега е моментът да припомня какви са резултатите, които очаквах от висшето си образование: исках уникална специалност, която никога досега сред моите близки и приятели не бе учил; исках специалност, която ще ми позволи да се реализирам на пазара на труда; исках специалност, която ще ми позволи да работя срещу високо заплащане; исках специалност, която ще ми позволи да пътувам по света и там да ме уважават като експерт равен с тях; исках специалност, която да ми даде сигурна работа, на която мога да разчитам с години, без да се притеснявам утре какво ще стане; и най-важното, исках специалност, която ще ме накара да желая да правя нещо за цял живот. Колкото и нескромно да звучи, всичко това го получавам от Минно-геоложкия университет и университетът го дава на всеки, който има стремеж да се развива, да учи и да постигне нещо.

В обобщение ще кажа, че Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ предлага наистина уникални специалности, които няма къде другаде да се изучават. Предлага много интересни студентски години, в които се създават ценни приятелства; предлага сигурно кариерно развитие с достойно заплащане; и най-важното, предлага нещо, което да искаш да правиш цял живот. За мен Минно-геоложки университет е златното птиче, което чаках да кацне на рамото ми и, ако това някой ми го беше казал по-рано, може би нямаше да се забавя толкова с избора си да се запиша да уча в МГУ.

ЗАЩО ПРЕДПОЧЕТОХ ДА УЧА В МИННО-ГЕОЛОЖКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“¹

Илиян Тодоров²

Вече четвърта година се обучавам в специалност „Хидрогеология и инженерна геология“ в Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“. За това време научих доста неща, издържах трудни изпити, придобих ценен опит, създадох полезни контакти. Остана по-малко от половин година, след което успешно ще се дипломирам.

Защо избрах точно този университет? Истината е, че за МГУ рабрах съвсем случайно, но веднага ме грабна със своите ценности, направления и иновации. Още от гимназията имам влечение към географията и науките за Земята като цяло. От годините си в гимназията имам влечение към географията и точните науки. Спомням си как съм разглеждал географски карти с часове и съм търсил допълнителна информация за географски теми, които сме взимали с уроците. Този стремеж към знания доведе до няколко участия на национални кръгове на олимпиадата по география и явяване на държавен зрелостен изпит по този предмет, който взех с пълна шестица. Винаги съм си представял, че висшето ми образование ще е свързано по някакъв начин с геонауките.

В XII клас участвах в националния конкурс на Минно-геоложкия университет „Богатствата на Земята и човешкият прогрес“ за ученици. Програмирането е част от моите интереси и затова реших да участвах с уеб сайт по темата в една от категориите. Като победител получих възможността да се запиша в избрана от мен специалност от Геологопроучвателния факултет на университета. В крайна сметка избрах това висше училище и специалност „Хидрогеология и инженерна геология“, защото вярвах, че тук ще получа необходимия тласък, за да сбъдна мечтата. И сега си давам равностметката, че се оказах прав.

При избора ми на ВУ практическото обучение беше важен критерий. Ето защо вече две години се възползвам от Стажантската програма при партньори на МГУ. Научавам се на работа в екип и взимане на правилни решения в критичен момент. Това е ценен опит, който ще ми е много полезен за бъдещата ми работа.

Гордея се, че избрах точно МГУ. Дипломирайки се, аз знам, че излизам като висококвалифициран специалист със сигурна реализация.

---

¹ Текстът е измежду победителите в проведения през м. ноември 2021 г. студентски конкурс за съчинение на тема „Гордея се, че уча в МГУ“

² Бакалавър, IV курс, спец. ХИГ, МГУ „Св. Иван Рилски“

НАШАТА СПЕЦИАЛНОСТ ПРЕЗ МОЯ ПОГЛЕД

Александър Димитров¹

Цял живот всякакви подземни обекти са подбуждали интерес у мен. От метрото до подземните бомбоубежища. По тази причина записах точно специалността „Подземно строителство“, за да разбера как са направени, как работят и как аз да ги строя.

Логично любимата ми дисциплина в момента е „Въведение в специалността“. За разлика от гимназията, където първата година изучавахме общообразователни предмети и чак от втората започнахме със специалните, тук ме учуди това, че от самото начало директно навлизаме в науката и започнахме да изучаваме тунелни изработки, прокарване на подземни инсталации и метрополитени, по-конкретно софийския.

След лекцията „Крепешни конструкции. облицовки“ вече с други очи възприемам разнообразието от конструкции, върху които се крепи ежедневието ни. Виждам елементи и разликите между тях както в градската, така и в извънградската инфраструктура. Където и да погледна, докато пътувам из града, а дори и в планината, започвам да забелязвам и разпознавам различните видове структури, от които са изградени подлезът срещу университета, мазето в блока, подземните етажи на Mall-a, акведуктите на Витоша и много други.

Интересен момент в предлаганата дисциплина е разглеждането на чертежи на минни изработки. При тях няма как да бъдат възприети напълно, изобразени на плоска двуизмерна повърхност, затова се използва специален софтуер за 3D графика, на който обектът може да бъде разглеждан от всички ъгли, придавайки пълната картина на инженера или специалиста, който работи с него. Засега ние не създаваме чертежи, но с нетърпение очаквам да навляза в подробностите на 3D софтуера, за да започна да го прилагам в практиката и да извършвам чертожна дейност с бърза визуализация.

Другата главна част от специалността ми е прокарването на самите тунелни изработки, което се извършва основно с пробивно-взривна дейност (ПВД). Там, освен как да боравим с експлозиви, е много важно да знаем и кога могат да се използват те и кога – не. Например, почвата под София е чакълеста и като цяло мека и там не е практично да се използват пробивно–взривни методи за прокарване на подземни инсталации. Използват се методи на изкопаване и

---

¹ Бакалавър, I курс, спец. ПС., МГУ „Св. Иван Рилски“

извозване със специализирани и конвенционални машини, като карети, багери и самосвали.

„Въведение в компютърните технологии“ е друга дисциплина, предлагана в курса по ПС. Имайки предвид колко бързо се развиват и с каква скорост навлизат компютърните технологии, не е никак странно, че изучаваме и тях като обща наука, а по-нататък конкретно за специалностите. В момента се изучават основни знания, защото много колеги не са имали възможност досега да работят и овладеят достатъчно добре програми като MS Word, която се използва за даване на писмен отговор или за оформяне на писмена домашна работа, за обработка на текстове като например курсова работа, научен доклад, дисертация, или за решаване на задачи по време на онлайн обучение; или MS Excel, чиято главна употреба е създаването и оформянето на таблици с данни. Тези програми са от изключителна важност за която и да е професия в сферата на инженерното дело.

На специалистите, които ще се занимават със строително-пробивна дейност, ни предстои да изучаваме специализирани програми за 3D графики, с които, както споменах по-горе, ще се проектират минни обекти, тунели и други подземни инсталации.

Минно-добивна индустрия все повече започва да се автоматизира и голяма част от работата да се прехвърля на компютърните системи – от това колко гориво има във всеки самосвал, до това колко са пълни кофите на багера. Ако тези данни бъдат успешно приложени в програмата, ефективността на процесите като цяло ще се увеличи, ще се ускорят и ще се намалят разходите, което е голям бонус от икономическа гледна точка.

Основополагаща дисциплина за дейността на инженера е „Висша математика“ и по-конкретно „Линейна алгебра и аналитична геометрия“ (ЛААГ). Учудващо, в нея няма много общо с математиката, изучавана в гимназията. Единственото, което съвпада, са действията умножение и събиране. При матриците е най-важно логически да се разбере как текат процесите, оттам нататък самите изчисления са прости. В аналитичната геометрия необичайно е разглеждането на геометрични фигури изцяло под числен вид, тоест без чертежи. Отнема малко време в началото да свикнем и да започнем да си ги представяме, но след това единственото, което остава, е да се запомнят формулите, с които се намират различните елементи, и кога да се прилагат. Там изчисленията също не са кой знае колко сложни.

От геоложките науки в момента изучаваме уводен дял, наречен „Обща геология“, който обратно на очакванията ми също няма много общо с географията от гимназията, където се разглеждаха региони и какво се намира в тях – градове, реки, планини и други. Докато в тази дисциплина се разглеждат нещата като какво представляват, а не толкова къде се намират. Общата геология е в основата на

други, по-специфични дисциплини, като „Минералогия“, „Петрография“ и др. От дял „Петрография“ разглеждаме различните видове скали и как са се образували; от „Минералогия“ изучаваме различните минерали и техните структури и свойства; от „Сеизмология“ – на какво се дължат земетресенията и как се разпространяват.

Химията е важната връзка между геоложкия обект с неговата структура и свойствата му. Материалът е общо взето на гимназиално ниво, поне за моята специалност. Итересната част идва на упражненията по дисциплината „Обща химия“, където правим основни химични експерименти, чрез които се запознаваме с основите на тази дисциплина.

Университетът предлага възможността на студентите си да изучават редица езици по техен избор, които ще им бъдат полезни за развитие в бъдеще извън страната. Всички езици освен английският започват от първо ниво. По английски се държи тест за определяне ниво, с цел максимална оптимизация за учебния процес. На най-високото ниво се очаква той да се владее добре и поради това бегло изучаваме общ английски. Вместо това директно навлизаме в техническата му част, свързана с минното дело, което е от изключителна важност при реализацията и развитието на обучението ни в чужбина. Засега термините, които учим, са за строителството като цяло, но в бъдеще ще се насочат конкретно за нашите специалности.

По дисциплината „Физическо възпитание и спорт“ има възможност да се избира спорт – хокей на трева, тенис на маса, фитнес, плуване, волейбол или туризъм. На туризъм всеки петък, ако е хубаво времето, се ходи на Витоша за два-три часа. Това е прекрасна възможност човек да се отпусне и да презареди силите си за следващата седмица. Друго предимство е, че има възможност да си разшири кръгът от познати, като се запознаваме с колеги от други факултети и специалности, с които по принцип няма възможност да общуваме, понеже не се засичаме.

Реализация на специалността.

В бъдеще с навлизането ми в работната среда и имайки предвид компютърната ми основа, бих могъл да разработя програма, която автоматизира процеса на проектиране на минно дело. Отчитайки характеристиките на скалите и дадения терен, въведени от специалиста, отговорен за съответната длъжност, тази програма ще проектира сама минната конструкция на базата на алгоритми и вече зададени шаблони за минни изработки, използвайки дадените стойности. Така ще се намалят времето и ресурсите, необходими за проектирането и изграждането на минни инсталации.

ОКОВИТЕ НА ИЗМАМНАТА СВОБОДА

Явор Иванов¹

Отчаянието на младите в днешно време е парадоксално явление, за което малцина от миналото биха предположили, че ще се зароди. Въпреки прогреса, който човечеството е създало, въпреки безопасните улици, успехите в медицината, достъпа до питейна вода, младите поколения все повече и повече страдат ментално. Естествено тук става въпрос за развитите държави, тъй като те до този момент са най-напред в еволюцията на човечеството. В това есе ще разсъждаваме за един от факторите, задушаващи човека на XXI век – властта на единия процент. Под 1% (единия процент) разглеждаме личностите, които държат над половината богатства в света. Целта не е да проповядваме комунизъм, социализъм или други – изъм идеологии, нито да отричаме положителната роля на икономическата среда, чрез която са се добрали до тези богатства, а как, вместо да помогнат за достигане на всеобщата финансова свобода, както е предполагал Джон Кейнс, са се превърнали в невидимите световни владетели на нашия свят.

Капитализмът в днешно време е еманация на човешката алчност и лакомия. Никога не е служил за доброто на обществото, а когато е имал положителен ефект, то е било случайност, получила се, защото някой е имал печалба от предизвикалите я обстоятелства. Носи свобода, но само и единствено на тези хора, които го *насочват* – 1%. Подчертавам „насочват“, понеже те не работят в истинския смисъл на думата – те са тези, които дават парите и казват какво искат да бъде сторено. Всички останали задвижват чудовището, те са неговите клетки и органи, повлечени от мозъка, който иска всичко за себе си. На този етап личностите на върха използват ресурсите си, за да създават неща или поддържат едно работно ниво само за да защитят позициите си и да поглъщат всичко, което могат.

Проблемът изниква, когато получим свободата, която ни обещават тези на върха. Всички сме свободни да избираме дали да участваме в създадената от тях система или не, но тук е и уловката. Ако решиш да участваш, се подчиняваш на техните закони, подчиняваш се на неща, които извън играта им нямат стойност върху самия живот. Наградата ти е сигурен живот (не винаги), лишен от тревоги за базовите нужди, но и живот, който не позволява спонтанност, тъй като има доста строги ограничения кога можеш да използваш свободата си, а това е модерен тип робство. От друга страна, ако не участваш, имаш абсолютната свобода да живееш както си искаш, нали? Уви, това не е абсолютно вярно – можеш да правиш каквото желаеш, стига да не навлизаш в законите, чрез които управляват. На теория не е

---

¹ Бакалавър, II курс, спец. ХИГ, МГУ „Св. Иван Рилски“

невъзможно човек да съществува без ток и директен достъп до чиста вода сам, но в реалния свят няма толкова идеални условия това да се получи. В зората на човечеството хората са живели на племена и всеки си е помагал и е имал роля в обществото, за да оцелеят в суровата реалност на дивото. Сега е изключително трудно в развития свят да създадеш такива племенни отношения, без да навлизаш в рамките на системата, тъй като тя държи всички богати на ресурси земи, а сториш ли го, тя веднага ще те нападне. 1% контролира все повече и повече земите и ресурсите ни и поглъща свободата на хората, насилвайки ги да бъдат част от системата, над която властва.

Заради това младите хора не спират да изпадат в ни依лизъм, затова „живеят живот на тихо отчаяние“, по думите на американския автор Дейвид Торо. Някои знаят, други не, но всички усещат, че нещо не е наред, на всички подсъзнанието им крещи, че не са свободни и в трудните часове осъзнават част от истината. Хедонизмът не е проявление на алчността, а на безнадеждността – да похабиш всичките си ресурси за моментно щастие е признак, че нямаш надежда за бъдещето. Затова младите пилеят времето си, затова търсят лесното наготово - те са безнадеждни. Живеят за краткия момент на върховно щастие, защото всички останали дни са мълчаливо страдание, защото подсъзнателно знаят, че нещата само се влошават. Не искат да имат деца, защото осъзнават, че децата им няма да живеят за себе си, а ще са роби на единия процент и ще страдат като родителите си. Неслучайно миймът²: „Аз няма да имам наследници, тази глупост приключва с мен“ е тъй често изразяван от младите в Интернет и извън него.

Много хора правят аналог с творбата на Оруел, че битуваме в „1984“ и макар това да не е далеч от истината, по-притеснителен е фактът, че обитаваме кошмарната версия на „Септември“ от Гео Милев. Дори и народът да се вдигне на бунт, не само че държавата много по-лесно ще го унищожи, но и собствениците на ресурсите ще го държат питомен, предлагащи топла сигурност – топлата сигурност на казана, който бавно го убива. Хората се страхуват, че изкуственият интелект ще ги пороби или че в опитите си да ги защити, ще ги затвори на сигурно, където само ще поддържа живота им и способността да се размножават. А нима не е това реалността? Даваме си свободата за сигурност и удоволствия, ала ... Нима не ни предупреди Достоевски още през 1864 г., че хората биха унищожили всички блага на света, само за да докажат свободата си. Не се нуждаем от сигурност, а от свобода, за да живеем пълноценен живот и да изпитваме удовлетворение от него. Ала човекът на XXI век е вече отслабен, още при раждането му е дадена отрова –

---

² Мийм (от англ. Меме) – Термин, въведен от Ричард Докинс, използван в книгата му „Себичният ген“ през 1976 г. 1. Основно значение: идея/културен елемент, която се предава чрез повтаряне и пресъздаване в една култура, аналогично на биологичното предаване на ген; 2. Интернет е създал свое собствено значение, производно на основното: идея/културен елемент, предаван чрез снимки, видеа, фрази и т.н. в Интернет, често с хумористична нотка.

отровата на сигурността, а 1% ни дава противоотровата – „работи нон-стоп, за доброто ти, свободно от работа, бъдеще“. Твърди: „Свободни сте“, ала си премълчава за следното: „Ние владеем ресурсите, следователно и властта – няма да ви позволим да стигнете до нас“ и мнозина, наричащи ги освободители, не осъзнават, че те са тези, които ни сипват погубващата сладост в гърлото.

Да се обясни каква е алтернативата и как бихме стигнали до много по-удовлетворяващ живот ще отнеме много повече време, отколкото отделихме за темата тук, затова само ще бъдат представени решения как може да се борим с токсичната система. А какво можем да изградим вместо нея ще бъде разгледано в друг период от време.

Директна конфронтация под формата на революция и протести няма особен ефект, тъй като основите на проблема ще си останат, но ще изглеждат по друг начин. Ако разгледаме системата на 1% като организъм, то бихме могли да я унищожим или по-добре да я подтикнем да еволюира. Тоест бихме имали резултат, ако действаме вътре в самата система.

Единият вариант е под формата на „тумори“ – хора, или по-скоро вълци, предрешени като овце, да навлизат все повече и повече в йерархията и по пътя си бавно да променят възгледите на хората, но достатъчно незабележимо, че да не бъдат отстранени, преди да стигнат върха. Хората, които са склонни да действат така, уви не са надеждно решение, защото не се знае дали, когато усетят вкуса на властта, няма да се откажат от желанието си за промяна и ще станат новите ни господари. Освен това, за да се изкачват на подобни позиции, в които ще имат сила да променят устройствата, те ще трябва да правят много външни жертви, унищожавайки доста хора около себе си – именно заради това може да наречем тези хора тумори за системата.

Другият, по-надежден, вариант е чрез еволюция. Една „клетка“ се променя и започва да влияе на другите около нея, а те - на следващите и т.н. Процесът се извършва бавно, но старите поколения и тяхната власт ще замират и ще бъдат замествани от по-качествени и балансирани идеи на новото променено поколение. Тази промяна обаче няма да стане в рамките на няколко дни, месеци, дори и 10 години. Същината на проблема е, че колкото по-бавно стават промените, толкова повече време имат хората с власт в момента, които пряко ще бъдат засегнати от промяната, да задушат промяната или да я подведат към някаква лъжлива цел, с която да неутрализират прогреса. Освен това нямаме цялото време на света – ресурсите свършват, климатът се променя и има определена граница, която, ако не успеем да преминем навреме, ще се самоунищожим като човечество.

Хората на върха – 1% - се смаляват все повече и повече като бройка, но поглъщат непропорционално количество от богатството на света и това им дава тотален контрол над всички ни. Използват хората като средства, държат ги, подобно

на роби, с невидимия хамут на уж свободния избор, а изборът да не участват в системата ги обрича на нищета и мизерия. Макар и да има решения към по-добро алтернативно бъдеще, някои от тях крият риска да повторят същите грешки, а други, по-надеждни - толкова да се забавят, че да станат безсмислени.

VI. ECE

МАРОКО В МЕН¹

Георги Първанов²

Считам се за доволен. Защото съм богат и сит. На географски ширини и впечатления. И защото обичам да сравнявам дадености, да съпоставям постижения и да откривам какво в исторически план ми остава от разнообразните ми походвания тук-там по земната шир. Всъщност аз ходя много. За възрастта си.

Дай, Боже, всекиму.

Преди почти две години забих кабърче на глобуса, в една абсолютно неочаквана точка. Мароко.

Ах, Мароко...

На разстояние - премерено с моите мерки от време, прекарано в полет на запад, към едни вече много познати ми острови, където често ме веят семейните ветрове, сам, но това е друга тема - е четири часа път от дома. По права линия е точно колкото от тук до дъждовните родни острови. Само дето тях не съм си ги избрал аз; не че има причини за съжаление, о, не, в никакъв случай! То и дестинация Мароко не съм си я избирал аз, просто посещението там е било предопределено от познанията, предавани ми с огромно желание и усилен труд (често без видими в момента резултати и блестящи постижения, извинявайте за което) от учителите ми в паралелката ми по арабски език, но може би най-вече от страстното желание, достигащо до неотстъпчива намеса в равномерното ми едва поклащащо се компютърно тийнейджърско ежедневие, от страна на майка ми да ми покаже на всяка цена страни от живота в арабските страни. Тя си е такава, да покаже винаги, щом може - нарича го онаглеждаване на учебния материал. Но и тя е друга тема.

Сега си давам сметка колко полезна е била визитата ми точно в тази страна. Не е първата посетена страна, но в нея първо проходим в ролята ми на осъзнат екскурзиант. Има моменти в живота ми, които определят някави насоки и сигурно едва в бъдеще ще мога да преценя дали тези насоки са били добри или ненужни или вредни. Отсега твърдя, че Мароко се оказа важна точка. Най-малкото защото ме грабна за каузата на туризма. Направо ме отвя.

С други думи, доста попътувахме оттогава, били сме на четири континента.

Но като че ли първата нова страна, различна от България и Англия, където са семейните обитания, се е запечатала най-трайно в паметта ми. Казват, че и с

---

¹ Текстът печели първо място в конкурс за есе, организиран от Столична библиотека през 2019 г.

² Бакалавър, III курс, спец. НС, УниБИТ

първата любов било така, но засега ми е рано да говоря за това.

Преди да тръгнем за към Мароко, бях чел за страната в книгата „В Хиляда и една нощ“ на британския писател Тахир Шах, който е от афганистански произход. И разбира се разполагах с бегло останалите в паметта ми, но с много усилия натиквани от учителите ми в ученическата ми глава, знания по история и цивилизация на арабския свят (причината е в мен, не в тях). Е, поне имах някаква мъничка, тесничка предварителна основа за сравнение и върху нея да натрупвам впечатления, да градя сравнения и да правя паралели, и най-важното - да си създавам спомени.

Мисля си за онова, което научих, че казват за себе си мароканците: *„Трудно ни е да се определим какви сме. В Африка сме, но не сме толкова африканско черни; значи не сме африканци. Не сме в Европа, макар от целия африкански континент да сме най-близо до нея - само Гибралтарската скала ни дели от Андалусия в Испания. Но сме бели и искаме да сме част от Европейския съюз; значи искаме да сме европейци. Но не сме. Е, щом не сме нито африканци, нито европейци, ние сме си просто мароканци.“*

Известна е метафората, използвана от крал Хасан II /1929-1999 г./, че Мароко е дърво, чиито корени са дълбоко в Африка, но чиито листа дишат европейски въздух. Тя показва двете страни, на пръв поглед противоположни, които оформят съвременното възприятие на хората за Мароко и на мароканците за тяхната земя. Става дума за културно богатство, предопределено и от уникално географско положение.

Аз като мароканците понякога съм раздвоен. Ту съм българин, ту съм цивилизован европеец-островитянин. Обаче сега с напредващата и неумолима раздяла на континентална Европа с британците дали няма да си остана само гол поданик от острова със свободен достъп до бившите европейскосъюзни блага само в лицето на малка и бедна България? Не, изводът не е, че със съмненията си мароканците са англо-българи - да пази Господ! Искам да кажа, че географската плаваща позиция води до неустановеност на ценностите и стремежите. Или пък точно обратното: затвърждава ценностните ни предпочитания. Мароканците са се определили. За мен е още рано да се каже.

Докато бях в страната им, усетих, че мароканците са с ясна ценностна система. Най-напред тя се съзира във вида на едно семейство. Моето е с ограничен обхват - във всеки мой момент се състои от двама члена: аз и някой от родителите, никога трима. Че то двама и малък кръг не могат да образуват - малко са им точките за окръжност. Докато семействата на мароканците, които видяхме още през първия ден от битието ни в Маракеш, бяха с много членове. Много точки по-лесно оформят кръг, а той понякога може и да е огромен. Като се има предвид, че официално разрешеният брой съпруги на мъжки калпак - пардон, на джелаба -

е четири, без ограничение в броя на децата, стига джелабата да може да ги издържа. Съзряхме тези кръгове още с първото ни слизание на мароканска земя - естествено след кацането на самолета - в парка „Менàра“ недалеч от едноименното летище на гр. Маракеш. Стояха на сянка под маслиновите дървета и се радваха на присъствието си. Без видимо да им е нужно много, само постелка на земята и торба с храна, плодове и вода. Същински нашенски пикник, но без паркираното наблизко мощно возило, без димящото миризливо барбекю, без каси изстудена бира и без гръмливи чалга или фолк. А, и без врецещи и капризни деца. Пасторал. Да се чудиш как ги отглеждат по пет, шест, че и повече на фуста - пардон, на кафтан. И как са ги научили да не се тръшкат, а да са си взаимно достатъчни.

Най-силно усетих мощта и броя на тези семейни кръгове в крепостта „Шелàх“ в гр. Салè, който е съседен на столицата гр. Рабат и заедно образуват столичния мегаполис. Известно е, че с близо 34 милиона жители Мароко е с около 5 пъти повече от населението на територията на България. Обаче в Салè усещането е за пет пъти по 5 пъти повече. През живота си не бях виждал общо толкова много хора с толкова много деца, при това всичките на едно и също място в един и същи момент. Поразително. Плашещо. Човешки мравуняк. Обаче такъв, който в момента не работи и е много щастлив. Беше ден от месеца, когато историческата крепост е отворена за безплатно посещение от местните хора, и сякаш в града нямаше друго място, където да се стече това множество. Всички се радваха на отрасналите, готови да започнат да се учат на летене, щъркели в многобройните гнезда по руините. В някои гнезда имаше по три щъркелчета, а на някои останки бяха накупчени по 6-7 гнезда. Удивителна гледка. Природно изобилие. Изобилие на видовете.

След като вече бяхме извършвали Брауново движение сред многобройните местни частици в крепостта „Шелàх“, вече не бяхме изненадани от подобно човешко стълпотворение и на други забележителности в гр. Сале: при Недовършената джамия пред Гробницата-мемориал на крал Мохамед V. Тук пък се замислих за обема генетичен материал, който успява да оцелява и да се чувства щастлив въпреки многостта си. Като че ли напук на нашите разбирания на хора от обезлюдяващата се Стара Европа, че по-малко е по-отговорно и по-сигурно за децата. Онези кръгове си изглеждаха достатъчно отговорни, а децата си играеха съвсем сигурни и прещастливи.

По въпроса за богатството на генетичен материал, в Мароко то се проявява зрително още при вида на първия пазар. Ако не четеш за страната, може да останеш с впечатлението, че те преживяват основно от тържищата си. А може би причината е, че посетихме много такива. Разбира се, че имат индустрия и селско стопанство, но пазарите са впечатляващи.

Без да омаловажавам стъписването ми от тълпите, скупчени да слушат разказвачите на приказки и притчи, и от продавачите на чай и дресьорите на змии, пазарът до огромния площад „Джамаа ел-Фна“ в Маракеш беше първото ми потапяне в този удивителен свят на цветовете, миризми, аромат от подправки, изобилие от красота, сътворена от майстори-занаятчии, до който туристът-прощъпулник в Мароко може да достигне само с водачеството на екскурзовод. А пък натоварените със стоки магарета - бързащи след водача си и неспиращи дори за група от 45 туристи - с които се разминавахме в Медината във Фес или пък трябваше да им сторваме път наред улички, тесни колкото да мине широкоплещ балкански субект, бяха в странен контраст с нашенския Марко магарето, който някакси с широка душа спира и те пропуска покрай себе си. Мароканските магарета - може би оформили тесния си мироглед из тесните, покрити с рогозки за сянка улички на Сука - са със също толкова тесни и сенчести възгледи за предимството на пътя. Добре, че ни бяха инструктирали да им го даваме, защото те така или иначе щяха да си го вземат, но с цената на някоя отнесена чанта или изпуснат при срещата фотоапарат.

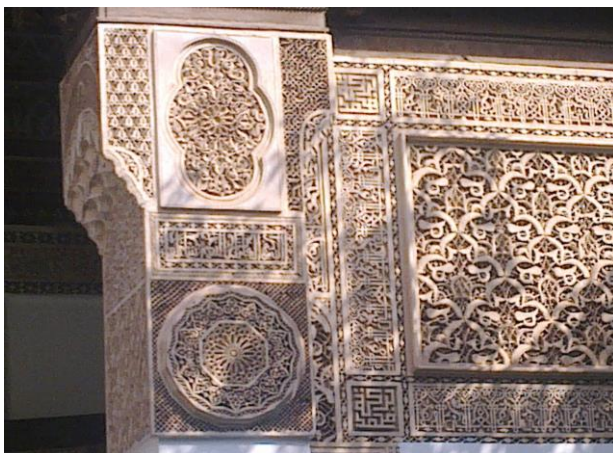
Тази наша изпълнителност на инструкции и подреденост в редичка при срещата с Мароканското Магаре може да са полезни при пребиваването на нашенеца и на моя роден остров, където хората дори на автобусната спирка чакат на опашка. Ех, ако можеше някак и оттам, и от недалечно Мароко два лъча да се пресекат някъде над нашата ширина и при сблъсъка си да ни обсипят с даровете и светлината на подредеността и подчинението и уважението към реда...

Та, пак за богатия генетичен материал. На пазарите, както и в купите на масите в хотелите, имаше преизобилие от плодове и зеленчуци. Не че ние си нямаме, но тук като че ли ядем хрупаци обвивки с форма и цвят на плода или зеленчука, а отвътре вкус не се усеща. Докато от онези в Мароко сякаш се отцежда аромат, сок, свежест и благодат. Майка ми казва, че е така от десетина и повече години. Аз спомени нямам, защото преди десетина години мозъкът ми е мигрирал и тогава ще да е бил някъде между пищяла и коляното ми, а и не съм специалист и поклонник на тази храна. То как и да бъда при тази безвкусица? Но в Мароко по време на хранене в хотелите видимо най-бързо се изпразваха и после се напълваха купите с плодове и зеленчуци. Пробвах марокански портокали - уникално сладки и ароматни и с превъзходен вкус - и след тях почти не съм хапвал от тези на пазара у нас. Така си пазя хубавите вкусови спомени. Едно е ясно: ако иска да ме накара да ям портокали за здраве, майка ми ще трябва пак да ме заведе в Мароко.

Обаче нека да не излиза, че най-много ме е поразила храната в тази страна. Аз каквото съм си зляод, сигурно съм бил разочарование за усилията на местните хора да ни покажат богатствата на трапезата си. Просто виждам, усещам, съзерцавам, оценявам, но не се пресилвам с хапването.

Може би най-зримият спомен от тази необикновена страна са изящните каменни фризове по фасадите на медресета и джамии. Те са примери за каменоделска калиграфия и свидетелство за таланта, отдадеността и търпението на майсторите-каменоделци, сътворили дантели от нежна симетрия, вдълбали мъдрост в твърдия шарен камък и завещали ни и днес да уважаваме труда им.

Но мястото, от което буквално ти спира дъхът, е джамията „Хасан II“ в гр. Казабланка. Физическите данни за нея са известни: след джамията в Мека, това е втората най-голяма джамия в света - вътре в нея могат да се молят 25 000 души. Заема площ от 9 хектара. 2/3 от площта ѝ е над морето. Минарето ѝ е 200 м. високо. И т.н. И нищо - ако само четеш тази справка.

Обаче когато автобусът спре някъде в началото на площада, на който се намира тази забележителна постройка, и тръгнеш към нея, всички данни като че ли се подреждат в строй и те уцелват право в средата на челото. Тя е абсолютно огромна. Дори и по-късно посещавани от мен руски православни храмове, които съвсем не могат да се похвалят с архитектурна скромност, не са предизвиквали такова чувство. Усещането ти е, че с всяка крачка, с която напредваш към сградата, тя бързо расте пред очите ти, а ти се смаляваш, при това с двойно по-бърза скорост. Сигурно така е и проектирана и замислена: да те смали до реалния ти житейски размер и да ти вмени усещане за миниатюрната ти стойност. Ако досега не си ги разбрал.

Тази дребност е още по-осезаема вътре в джамията. Пространствата са неимоверно големи, колоните са дебели, височините - огромни. Излъчването е за повсеместна и неотменима стабилност.

И в контраст с минимализирането на човека, вътре изведнъж чуваш човека. Акустиката е невероятна. Сякаш сградата е съградена само за това да се чуе гласът му. Като глас без форма. Като нечий глас без лице. Като гласът на Господ. Нашия или техния, без значение.

Тогава, пропит от усещането за собствената ти невзрачност, чуваш разказа на водача ти за това какво представлява ритуалът на молитвата за мюсюлманина.

Докато го слушаш и гледаш, се преобразява мисленето ти: тяхната молитва не е на миниатюрни хора, а на личности, за които размерът не е важен, а по-скоро искреността и чистотата на молитвата им, която ги уеднаквява и сплотява и тяхната молитвена спойка ги прави силни. Това се усеща вътре в храма.

Нашите християнски молитви са по-различни. Ние сме по-лични в молбите си към Бог. Ако сме искрени, и ние излизаме от молитвения храм индивидуално пречистени и с надежда. И с още много обнадеедени наоколо ни хора пред храма, добиваме усещането за свързаност и колективна сила и оптимизъм.

Тогава разликата между един марокански и един български молител към Бога е само в това къде се е почувствал в покой и обнадееден, следователно силен.

Значи не сме различни.

Това е, Мароко е в мен. И красотата и силата му са в мен.

И много се надявам нещо от мен да се съдържа в него, малка щастлива частичка от моите възприятия да е останала смесена с другите щастливи частици, така че да укрепи силата, наречена Единство.

Дано.

VII. КАЛЕНДАР НА ДЕЙНОСТИТЕ

на членове на академичната колегия, работещи в сферата на хуманитарните и социалните науки

Кариерен растеж

На **7 септември 2021** г. ст. пр. Цветелина Вукадинова от катедра „Чужди езици“ към Миннотехнологичен факултет в МГУ „Св. Иван Рилски“ защитава дисертационен труд на тема „Изследване върху тезаурус на инженерни дисциплини и развитие на езикова компетентност“ към Факултета по металургия и материалознание в Химикотехнологичен и металургичен университет с научен ръководител проф. д-р инж. Сеня Терзиева-Желязкова и придобива ОНС „Доктор“.

Специализации и обучения

През **м. февруари 2021** г. ст. пр. **Милена Първанова** от кат. ЧЕ премина специализирано обучение за работа с Националното хранилище и портал за достъп до отворени данни с научна информация, организирано от НАЦИД .

През **м. март** и **април 2021** г. ст. пр. **Милена Първанова** от кат. ЧЕ премина специализирано обучение под формата на уебинари за работа с базите данни на издателството за научна литература Elsevier.

През периода **7-11 юни 2021** г. ст. пр. д-р **Екатерина Балачева** и ст. пр. д-р **Елена Давчева** от кат. ЧЕ участваха в преподавателска мобилност и семинарно обучение по проект „TrainESEEv.2. Обучение на преподаватели в Източна и Югоизточна Европа“ в обучителен модул 2 „Подготовка и управление на проекти“, проведени в дистанционна форма в гр. София.

През периода **28 юни - 2 юли 2021** г. ст. пр. **Милена Първанова** от кат. ЧЕ участва в преподавателска мобилност и семинарно обучение по проект „TrainESEEv.2. Обучение на преподаватели в Източна и Югоизточна Европа“ в обучителен модул 1 „Методика на преподаване“, планирани за провеждане в гр. Краков, Полша, но осъществени в дистанционна форма в гр. София.

През периода **19-23 юли 2021** г. ст. пр. **Моника Христова** от кат. ЧЕ участва в обучение на тема „Лидерство и управление в образователни институции“ по програма „Еразъм+“ на ЕС в гр. Прага, Чехия.

През периода **16-20 август 2021** г., на основание заповед №КЧ-7/19.07.2021г., ст. пр. **Милена Първанова** от кат. ЧЕ взе участие в обучение за преподаватели по

информационни и комуникационни технологии по програма „Еразъм+“ на ЕС, проведено в гр. Барселона, Испания.

На **3 декември 2021 г.** ст. пр. **Милена Първанова** и ст. пр. д-р **Цветелина Вукадинова** от кат. ЧЕ взеха участие в организираното с цел разпространение на получените знания и умения и проведено онлайн вътрешно обучение и дискусия по Модул 1, направление „Методика на преподаване“ по проект „TrainESEEv.2. Обучение на преподаватели в Източна и Югоизточна Европа“.

На **10 декември 2021 г.** ст. пр. **Милена Първанова**, ст. пр. **Велислава Паничкова** и ст. пр. д-р **Цветелина Вукадинова** от кат. ЧЕ взеха участие в организираното с цел разпространение на получените по проекта знания и умения и проведено онлайн вътрешно обучение и дискусия по Модул 2, направление „Подготовка и управление на проекти“ по проект „TrainESEEv.2. Обучение на преподаватели в Източна и Югоизточна Европа“.

Научно-изследователска дейност, реализиране на проекти и изяви на научни форуми:

През периода **м.април – м. декември 2021 г.** ст. пр. д-р **Цветелина Вукадинова** от кат. ЧЕ участва в проект „Динамично моделиране и чуждоезиково обучение в химичното инженерство – кръжок към катедра „Инженерна химия“ в ХТМУ“, реализиран в състав: М. Попов, С. Терзиева, И. Пенчев, Цв. Вукадинова, С. Пчеларов, Цв. Нинков и Д. Вулов.

На **20 май 2021 г.** ст. пр. д-р **Елена Давчева** от кат. ЧЕ взема участие в проведена онлайн Национална научна конференция с международно участие „Класика и съвременност в българската литература за деца“, организирана от Институт за литература при БАН (Секция по Нова и съвременна българска литература), с доклад на тема: „Един прочит на стихотворенията за деца на Стилиян Чилингиров и досега за руски класици“.

На **15 юни 2021 г.** ст. пр. д-р **Елена Давчева** от кат. ЧЕ взема участие в Пета научна конференция по проблемите на цвета и цветознанието „Цвят във всички направления“, организирана от Група „Цвят България“ (член на световната асоциация по цвета AIC), проведена в Департамент „Архитектура“, НБУ, Корпус 2, зала 110, с доклад на тема: „За цветовете на дъгата в някои български и руски приказки и стихотворения“.

На **25 юни 2021 г.** ст. пр. д-р **Иванка Ставрева** от кат. ФВС взема участие в Шеста международна научна конференция „Бизнесът и развитието на регионите“, организирана от Стопански факултет на Тракийски университет и проведена онлайн, с доклад на тема: „Еднородност на студентските групи по показателите за професионално значими интелектуални характеристики на дисциплината „Физическо възпитание“ в Минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски“.

През периода **7-11 юни 2021 г.** ст. пр. д-р **Екатерина Балачева** и ст. пр. д-р **Елена Давчева** от кат. ЧЕ участваха в дейностите по проект „TrainESEEv.2. Обучение на преподаватели в Източна и Югоизточна Европа“ в обучителен модул 2 „Подготовка и управление на проекти“, проведен в дистанционна форма в гр. София.

През периода **28 юни - 2 юли и до 10 декември 2021 г.** ст. пр. **Милена Първанова** от кат. ЧЕ участва в дейностите по проект „TrainESEEv.2. Обучение на преподаватели в Източна и Югоизточна Европа“ в обучителен модул 1 „Методика на преподаване“, планиран за провеждане в гр. Краков, Полша, но осъществен в дистанционна форма в гр. София.

В проведената на **22 октомври 2021 г.** 64-та Международна научна конференция на МГУ „Св. Иван Рилски“ ст. пр. **Милена Първанова** участва с публикация на доклад на тема „Студенти-информатици от МГУ „Св. Иван Рилски“ по пътя на професионалната им реализация“ на авторски колектив в състав Елена Благоева, Бойко Кърков (студенти-бакалаври от спец. КТИД) и ст. пр. Милена Първанова.

На **14 и 15 декември 2021 г.** ст. пр. **Милена Първанова** взема участие в проведена онлайн кръгла маса „Техники и технологии в чуждоезиковото обучение и висшето образование“, организирана от Департамента за чуждоезиково обучение и приложна лингвистика на ТУ – София, част от инициативите на Лабораторията за педагогически приложни изследвания и обучение, фокусирано върху студента (ElaRa), работен пакет от проекта „Европейски технологичен университет“ (EUt+). Форумът е с международно участие и е под мотото „Образованието – отворено/затворено в дигиталната реалност 20/21“ и ст. пр. М. Първанова се включва с изказвания и презентация на английски език на тема “When Distance Gets Too Much” в съавторство с инж. Константин Младенов, магистрант от спец. КТИД, МГУ „Св. Иван Рилски“.

Публикационна дейност

1. Помагала / учебни пособия

ст. пр. д-р Екатерина Балачева

- 15 април 2021 г.: Учебно помагало по френски език за студентите от Минно-електромеханичния факултет на МГУ „Св. Иван Рилски“, София, Издателска къща „Св. Иван Рилски“, 2021, ISBN: 978-954-353-432-6
- 4 ноември 2021 г.: Учебно помагало по френски език за студентите от Геологопроучвателния факултет на МГУ „Св. Иван Рилски“, второ преработено и допълнено издание, София, Издателска къща „Св. Иван Рилски“, 2021, ISBN: 978-954-353-438-8

2. Научни изследвания

а) Студии

ст. пр. Милена Първанова и ст. пр. д-р Елена Давчева

Първанова, М., Е. Давчева. „Стимулиране на познавателния капацитет на бъдещи инженери при обучението им в електронна среда в МГУ „Св. Иван Рилски“. В: *Техники и технологии в чуждоезиковото обучение и висшето образование* (сборник), год. II, кн. 2./2021, София: Издателство на Техническия университет-София, стр. 142-194. ISSN: 2683-0876

б) Статии

ст. пр. д-р Елена Давчева

Давчева, Е. „За цветовете на дъгата в някои български и руски приказки и стихотворения“. В: *Сборник с доклади от V научна конференция по проблемите на цвета и цветознанието*, BALKANCOLOR 5 „ЦВЯТ ВЪВ ВСИЧКИ НАПРАВЛЕНИЯ“, стр. 34-47. ISSN 1313-4884

ст. пр. д-р Иванка Ставрева

Stavreva, I. "Homogeneity of Student Groups by the Indices for Professionally Significant Intellectual Characteristics of Physical Education Discipline at the University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski". In: *Trakia Journal of Sciences*, Vol. 19, Suppl. 1, 2021, pp. 546-551. ISSN 1313-3551 (online)

ст. пр. д-р Цветелина Вукадинова

- Попов, М., С. Пчеларов, Цв. Нинков, Д. Вулов, Цв. Вукадинова, С. Чаушев, С. Терзиева, И. Пенчев. Динамично моделиране и чуждоезиково обучение в химичното инженерство – кръжок към катедра „Инженерна химия“ в ХТМУ. XVIII Научна постерна сесия за млади учени, докторанти и студенти на ХТМУ, юни 2021.
- Вукадинова, Цв., С. Терзиева, М. Попов. „Развитие на професионални и комуникативни умения на студенти в инженерни дисциплини“. В: *Чуждоезиково обучение*, Volume 48, Number 3, 2021, стр. 255-264. ISSN 1314-8508 (online) ISSN 0205-1834 (print)
- Вукадинова, Цв. Работа с чуждоезикова терминология в инженерното обучение. Диалогът в образованието - съвременност и перспективи. *Десети международен есенен научно-образователен форум*. Състав. Димитър Веселинов, Мария Тотоманова-Пенева, Петър Петров. София, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2021, стр. 338-342. ISBN 978-954-07-5231-0
- Vukadinova, Ts., S. Terzieva, M. Popov. "Teaching English for Specific Purposes to Chemical Engineering Students Using Bilingual Learning Materials". In: *Science, Engineering & Education*, 6, (1), UCTM, Sofia, 2021, pp.96-104. ISSN 2534-8507 (print) ISSN 2534-8515 (online)

ст. пр. Милена Първанова

- Първанова, М., „За полевата работа в полза на обучението в електронна среда“. В: *Техники и технологии в чуждоезиковото обучение и висшето образование* (сборник), год. II, кн. 2./2021, София: Издателство на Техническия университет-София, стр. 26-29. ISSN: 2683-0876
- Тахли, Мартин-М., М. Първанова. „Погледът на студентите към обучението им в електронна среда – методически подход“. В: *Техники и технологии в чуждоезиковото обучение и висшето образование* (сборник), год. II, кн. 2./2021, София: Издателство на Техническия университет-София, стр. 40-48. ISSN: 2683-0876
- Purvanova, Milena. “Linguistic Theory and Practice: Suffixation and Terminology”. In: *Proceedings of the Technical University of Sofia*, Vol. 71, Special Issue “Pedagogical Approaches for Teaching Foreign Languages in a Digital Environment”, Sofia: Publishing House of the TU-Sofia, pp. 21-26. ISSN: 2738-8549 (print). DOI: 10.47978/TUS.2021.71.02.005 (<https://doi.org/10.47978/TUS.2021.71.02.005>)
- Благоева, Е., Б. Кърков, М. Първанова. „Студенти-информатици от МГУ „Св. Иван Рилски“ по пътя на професионалната им реализация“. В: *Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“*, т. 64, София: ИК „Св. Иван Рилски“ на МГУ „Св. Иван Рилски“, 2021, стр. 181-186. ISSN 2738-8808 (print) ISSN 2738-8816 (online)

Съпътстваща академична активност на катедра „Чужди езици“

1. Преводаческа дейност

ст. пр. Велислава Паничкова

м. март 2021 г. – Превод от английски на български език на презентация със заглавие „Mining in a day“

ст. пр. Милена Първанова

- **м. юни 2021 г.** - Превод от български на английски език на предговора към сп. „Годишник на ТУ-София“, т. 71, извънреден брой/ *Proceedings of the Technical University –Sofia*, Vol. 71, Special Issue “Pedagogical Approaches for Teaching Foreign Languages in a Digital Environment”, Sofia: Publishing House of the TU-Sofia, pp. 21-26. ISSN: 2738-8549 (print). DOI: 10.47978/TUS.2021.71.02.002 (<https://doi.org/10.47978/TUS.2021.71.02.002>)
- Превод на нормативни документи за прием и обучение на чуждестранни студенти в ОНС „Доктор“ (от български на английски език)
- Превод на 2 бр. научни статии (от български на английски език)
- Превод на 7 бр. резюмета на научни статии (от български на английски език)
- Превод на 2 бр. становища по процедури за научен растеж (от български на английски език)

ст. пр. Моника Христова

6-10 септември 2021 г. - Превод за участници в XVI Международна конференция по открит и подводен добив, гр. Варна

2. Редакторска дейност

а) Участия в редакционни съвети

ст. пр. Милена Първанова

- Стилов редактор на английски език в сп. „Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“, т.64, София: ИК „Св. Иван Рилски“ на МГУ „Св. Иван Рилски“, 2021.

- Отговорен редактор, стилист редактор, техническа редакция и предпечат на сп. „Известия по хуманитарни и социални науки на МГУ „Св. Иван Рилски“, том 1 (XXI) / 2021 г.

ст. пр. Моника Христова

Член на Редакционния съвет на сп. *Sustainable Extraction and Processing of Raw Materials Journal* (бр.2/2021), издание на МГУ „Св. Иван Рилски“.

б) Редакторска работа по преводи

ст. пр. Милена Първанова

16 юли - 19 септември 2021 г. – Редакторска дейност върху всички преведени на английски език доклади (45 бр.) и резюмета (2 бр.) в сп. „Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“, т.64, София: ИК „Св. Иван Рилски“ на МГУ „Св. Иван Рилски“, 2021 .

ст. пр. Моника Христова

м. юли - м. септември 2021 г. - Редакторска дейност върху доклади на английски език (10 бр.), включени в списание *Sustainable Extraction and Processing of Raw Materials Journal* (бр.2/2021), издавано от МГУ „Св. Иван Рилски“.

Спортна състезателна дейност на катедра „Физическо възпитание и спорт“

- На **29 април 2021 г.** в град Велико Търново се състоя лекоатлетически крос – Национален университетски шампионат (НУШ). Нашите лекоатлетки Ралица Нейчева - студентка от спец. МиГ и Радостина Балова - студентка от спец. ЕООС с треньор ст. пр. **Каролина Цветкова** извоюваха призови класирания.

- През **м. май 2021 г.** исторически успех записа представителният отбор по футбол на МГУ „Св. Иван Рилски“, който извоюва значима победа над отбора на Пловдивски университет с 2:2 в редовното време и с 6:5 от последвалите наказателни удари. С тази победа отборът завоюва бронзови медали в Националния университетски шампионат по футбол, в който се включиха 18 студентски отбора. Главен мениджър на събитието бе проф. д-р **Йордан Иванов** от сектор „Футбол“ към катедра „Физическо възпитание и спорт“.

• На **27 и 28 май 2021 г.** в град Стара Загора се проведе Национална универсиада. Нашият университет взе участие в следните спортове:

* Баскетбол 3 по 3 мъже с треньор ст. пр. д-р **Иванка Ставрева** - момчетата ни завоюваха престижното седмо място;

* Плуване с треньор ст. пр. д-р **Виктория Ковачка** - нашият състезател Алекс Колчаков – студент от спец. УРПС извоюва второ място в дисциплината 50 метра свободен стил и трето място в дисциплината 50 метра гръб;

* Лека атлетика с треньор ст. пр. **Каролина Цветкова** - спринтьорът ни Антонио Иванов – студент от спец. ОПС се представи отлично, спечелвайки златен медал в дисциплината 100 метра спринт; Радостина Балова – студентка от спец. ЕООС завоюва две четвърти места в дисциплините 800 метра и 1500 метра; Ралица Нейчева - студентка от спец. МиГ зае девето място на 100 метра спринт.

* Бадминтон с треньори доц. д-р. **Ваня Цолова** и ст. пр. **Каролина Цветкова** - бадминтонистките Емона Иванова и Рени Колева – студентки от спец. УРПС, които се състезаваха индивидуално и по двойки, се представиха достойно, достигайки до осминафинал.

• На **1 юни 2021 г.** ст. пр. **Илиян Баланов** от секция „Футбол“ организира и проведе Турнир по футзал за студенти и преподаватели.

• На **31 октомври 2021 г.**, по случай Деня на народните будители, под патронажа на проф. д-р инж. Ивайло Копрев, ректор на МГУ „Св. Иван Рилски“, се проведе Открит турнир по минифутбол за купа „Св. Иван Рилски“, в който сборният отбор на МГУ зае първо място. Организатор на турнира бе проф. д-р **Йордан Иванов** от сектор „Футбол“ към катедра „Физическо възпитание и спорт“.

• На **13 и 14 ноември 2021 г.** се проведе Национален университетски шампионат по плуване с участие на отбор на МГУ. Нашият състезател Алекс Колчаков – студент от спец. УРПС спечели два бронзови медала в дисциплините 100 метра съчетано плуване и 50 метра бруст.

• На **14 декември 2021 г.** ст. пр. д-р. **Иванка Ставрева** и ст. пр. **Каролина Цветкова** от секция „Тенис на маса“ организираха и проведоха традиционния турнир за студенти за „Купа 8-ми декември“.

• На **15 декември 2021 г.** ст. пр. д-р. **Иванка Ставрева** от секция „Баскетбол“ организира и проведе „Коледен турнир“ по баскетбол 3 x 3 за студенти и преподаватели.

Кадрови промени:

През **м. юли 2021 г.** поради навършване на възраст излезе в пенсия ст. пр. **Маргарита Папазова**, член на колектива на катедра „Чужди езици“ от 2008/2009

учебна година, преподавател по английски език в IV ниво и автор на научни публикации в списанията „Известия на Хуманитарния департамент при МГУ „Св. Иван Рилски“, „Известия на Департамент „Чужди езици и спорт“ при МГУ „Св. Иван Рилски“ и „Годишник на МГУ „Св. Иван Рилски“.

През **м. септември 2021 г.** на длъжност старши преподавател в катедра „Чужди езици“ бе назначена **Златка Михова**.

ПОСЛЕСЛОВ

Уважаеми читатели, сподвижници, бъдещи съратници,

Ако четете тази заключителна страница на броя, надяваме се да сте стигнали до нея след действителен задълбочен прочит на предложените материали и открития на ценни идеи.

Този брой е плод на двустранното желание на ръководството на Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ да продължи 20-годишната традиция на списанието, издавано от 2001 до 2016 г. като „Известия на ХД на МГУ“, а от 2017 до 2020 г. със заглавие „Известия на ДЧЕС при МГУ“, както и на това на досегашната редакционна колегия да Ви предоставя интересни и смислени разсъждения на автори с разнообразна насоченост, стилистика и емоционалност.

Новият изглед на броя е продиктуван от стремежа ни да сме съвременни, да сме в тон с другите две реферирани издания на МГУ, но и да засвидетелстваме чувството си на принадлежност и уважение към вече постигнатата през годините мисловна продукция. Промененото заглавие на настоящото списание – „Известия по хуманитарни и социални науки на МГУ „Св. Иван Рилски“ – е доказателство за стремежа ни да се развиваме и да надграждаме, обхващайки и нови области на научната мисъл. Запазваме всички съществували досега рубрики. Освен включените в този брой предлагаме и следните: „Теория и практика“, „Извори“, „Из философския архив“, „Гост“, „Превод“, „In Memoriam“. А ако предизвикани към мисловна и писателска дейност бъдещи наши сътрудници предложат още рубрики, с радост ще разширим обхвата на списанието, заповядайте.

Гореща благодарност на всички досегашни автори, с очакване на нови попълнения, с надежда да сме задоволили интелектуалните търсения на аудиторията си и с вяра, че ще ни следвате и занапред по нелекия път на осмисляне, ословестяване и разпространяване на научно знание,

Оставаме Ваши и с признателност -

ст. пр. Милена Първанова,
отговорен редактор на броя,

и

редакционната колегия
на сп. „Известия по хуманитарни и социални науки на МГУ „Св. Иван Рилски“

ИЗВЕСТИЯ ПО ХУМАНИТАРНИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ
НА МГУ „СВ. ИВАН РИЛСКИ“ – СОФИЯ
ТОМ 1(XXI) / 2021 ГОДИНА
ИК „СВ. ИВАН РИЛСКИ“
ISSN 2815-3081 (print)
ISSN 2815-309X (online)

UNIVERSITY OF
MINING AND GEOLOGY
"ST. IVAN RILSKI"

Отпечатано в Издателска къща „Св. Иван Рилски“
на МГУ „Св. Иван Рилски“, София